

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
«ҒҰМАРБЕК ДӘУКЕЕВ АТЫНДАҒЫ АЛМАТЫ ЭНЕРГЕТИКА ЖӘНЕ
БАЙЛАНЫС УНИВЕРСИТЕТІ»

коммерциялық емес акционерлік қоғамы

Ақпараттық қауіпсіздік жүйелері кафедрасы

«ҚОРҒАУҒА ЖІБЕРІЛДІ»

Кафедра меңгерушісі с.ғ.к., доцент Бердібаев Р.Ш.

(ғылыми дәрежесі, атағы, аты-жөні)

« _____ » _____ 2020 ж.
(қолы)

ДИПЛОМДЫҚ ЖОБА

Тақырыбы: Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік құжаттардың
ақпараттық іздестіру жүйесін жобалау

Мамандығы: 5В100200 – «Ақпараттық қауіпсіздік жүйелері»

Орындаған: Қабош Мейрам Тельманұлы Тобы СИБк-16-1
(аты-жөні)

Ғылыми жетекшілер: т.ғ.д., профессор Якубова Мубарак Захидовна
с.ғ.к., доцент Бердібаев Рэт Шыңдалыұлы
(ғылыми дәрежесі, атағы, аты-жөні)

Кеңесшілер:

Мамандығы бойынша:

аға оқытушы Дмитриева Маргарита Валерьевна

(ғылыми дәрежесі, атағы, аты-жөні)

« _____ » _____ 2020 ж.
(қолы)

Тіршілік қауіпсіздігі бөлімі бойынша:

доцент Жандаулетова Фарида Рустембековна

(ғылыми дәрежесі, атағы, аты-жөні)

« _____ » _____ 2020 ж.
(қолы)

Мөлшер бақылаушы:

аға оқытушы Альмуратова Камшат Бимуратовна

(ғылыми дәрежесі, атағы, аты-жөні)

« _____ » _____ 2020 ж.
(қолы)

Пікір беруші:

«Қазтелеспорт» АҚ деректерді өңдеу орталығы және бұлттық сервистер
департаментінің басқарушы директоры Төлеулиев Сырым Бимуратович

(ғылыми дәрежесі, атағы, аты-жөні)

« _____ » _____ 2020 ж.
(қолы)

Алматы 2020

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
«ҒҰМАРБЕК ДӘУКЕЕВ АТЫНДАҒЫ АЛМАТЫ ЭНЕРГЕТИКА ЖӘНЕ
БАЙЛАНЫС УНИВЕРСИТЕТІ»
коммерциялық емес акционерлік қоғамы

Басқару және ақпараттық технологиялар институты
Ақпараттық қауіпсіздік жүйелері кафедрасы
5B100200 – «Ақпараттық қауіпсіздік жүйелері» мамандығы

Дипломдық жобаны орындауға берілген
ТАПСЫРМА

Студент: Қабощ Мейрам Тельманұлы
(аты-жөні)

Жобаның тақырыбы: Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік құжаттардың ақпараттық іздестіру жүйесін жобалау

2019 ж. «11» қараша №56 университет бұйрығымен бекітілді.

Аяқталған жұмысты тапсыру мерзімі: «1» маусым 2020 ж.

Жобаға алғашқы деректер (талап етілетін зерттеу (жоба) нәтижелерінің параметрлері және зерттеу нысанының алғашқы деректері): _____

Ақпараттық технологиялар, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік-құқықтық актілер қорлары тегін ұсынылғанымен, барлығы дерлік ғаламтор арқылы іске асады. Сол себепті, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік-құқықтық актілер қорын ғаламтор желісінен тыс қолданылатын іздестіру жүйесі, яғни бағдарлама жобалау міндеттелді.

_____ Диплом жобасындағы әзірленуі тиіс мәселелер тізімі немесе диплом жобасының қысқаша мазмұны: _____

_____ 1. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік-құқықтық құжаттар.

_____ 2. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік-құқықтық актілер қоры.

_____ 3. MS Access дерекқорымен жұмыс жасау.

_____ 4. C# бағдарламалау тілін қолдану.

_____ 5. Табиғи жарықтандыру жүйесін есептеу

_____ 6. Ақпараттық қауіпсіздік тәуекелдерін екі параметр бойынша бағалау.

Графикалық материалдардың (міндетті түрде дайындалатын сызбаларды көрсету) тізімі:

3.4 сурет – Кестелерді байланыстыру
3.8 сурет – Жоба құру
3.10 сурет – Дереккөзін қосу
3.20 сурет – Іздеу нәтижелері
3.24 сурет – Басты бет
3.27 сурет – ехе файл
4.1 – сурет - Кеңселік жұмыс орындары мен жабдықтарды орналастыру жоспары
4.3 кесте - ОПУ-8 өрт сөндіргішінің сипаттамалары
5.3 кесте – Тәуекелдерді бағалаудың қорытынды кестесі

Негізгі ұсынылатын әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. <http://adilet.zan.kz/kaz>
2. Электронная база нормативно-правовых актов «Параграф». online.zakon.kz/
3. Шаньгин, В.Ф. Информационная безопасность и защита информации. — М.: ДМК, 2017. – 702 с.
4. Абиқенова А.А., Санатова Т.С. Безопасность жизнедеятельности. Методические указания к выполнению раздела «Пожарная профилактика» в выпускных работах для всех специальностей. Бакалавриат - Алматы: АИЭС, 2009. - 32 с.

Жоба бойынша жобаның бөлімдеріне қатысты белгіленген кеңесшілер

Бөлімдері	Кеңесшілері	Мерзімі	Қолы
Негізгі бөлім	Якубова М.З.		
Өміртiшiлiк қауiпсiздiгi	Жандаулетова Ф.Р.		
Тәуекелдердi есептеу бөлімі	Дмитриева М.В.		

Диплом жобасын дайындау
КЕСТЕСІ

Бөлімдердің атауы, әзірленетін мәселелердің тізімі	Ғылыми жетекшіге ұсыну мерзімдері	Ескерту
Кіріспе	12.02.20 – 15.02.20	орындалды
1 Ақпарат саласындағы құқық негіздері	17.02.20 – 11.03.20	орындалды
2 Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативті-құқықтық актілер қоры	13.03.20 – 17.03.20	орындалды
3.1 MS Access дерекқорымен жұмыс жасау	12.03.20 – 24.03.20	орындалды
3.2 C# бағдарламалау тілін қолдану	26.03.20 – 15.04.20	орындалды
4 Өміртіршілік қауіпсіздігі	08.04.20 – 15.04.20	орындалды
4.1 Еңбек шартын талдау	19.04.20 – 02.05.20	орындалды
4.2 Есептеу бөлімі	02.05.20 – 15.05.20	орындалды
5 Тәуекелдерді бағалау	08.05.20 – 28.05.20	орындалды
5.1 Тәуекелді талдау және бағалау	08.05.20 – 15.05.20	орындалды
5.2 CORAS құралы арқылы тәуекелдерді талдау	15.05.20 – 28.05.20	орындалды

Тапсырманың берілген уақыты «12» қаңтар 2020 ж.

Кафедра меңгерушісі _____ (_____ Бердібаев Р.Ш. _____)
(қолы) (аты-жөні)

Жобаның
ғылыми жетекшісі _____ (_____ Якубова М.З. _____)
(қолы) (аты-жөні)

Орындалатын тапсырманы
қабылдаған студент _____ (_____ Қабаш М. Т. _____)
(қолы) (аты-жөні)

Аңдатпа

Дипломдық жобада қолжетімді оффлайн түрде жұмыс жасайтын, нормативтік-құқықтық актілерді қамтитын қор, яғни бағдарламалық өнім әзірлеп шығарылды. Бағдарламалық жасақтама жасай отырып, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы заңдар зерттелді. Бұл жұмыста ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік-құқықтық қордың өзектілік мәселесі қарастырылды. Іздестіру жүйесі C# бағдарламалау тілінде жазылды. Бағдарлама толық мәліметтерді қамтиды және студенттерге тәжірибелік, зертханалық жұмыста пайдалануға ұсынылады.

Келесі бөлімдерінде бағдарлама, дерекқор көзіне шабуыл жасалынатын активтерінің тәуекелдерін бағалап, қорғау тәсілдері мен өмір тіршілік қауіпсіздігі мәселелері қарастырылды.

Аннотация

В дипломном проекте разработан фонд, то есть программный продукт, который работает в автономном режиме и доступен гражданам. Изучалось законодательство в области информационной безопасности при разработке программного обеспечения. В данном проекте рассматривается актуальность нормативной базы в области информационной безопасности. Поисковая система написана на языке программирования C#. Программа содержит подробную информацию и рекомендуется для использования студентами в лабораторных и практических занятиях.

В следующих разделах оценены риски атаки для источника базы данных, способы его защиты и рассмотрены вопросы безопасности жизнедеятельности.

Annotation

The diploma project has developed a Foundation, that is, a software product that works offline and is available to citizens. Legislation in the field of information security in software development has been studied. This project examines the relevance of the regulatory framework in the field of information security. The search engine is written in the C#programming language. The program contains detailed information and is recommended for use by students in laboratory and practical classes.

The following sections assess the risks of an attack on a database source, how to protect it, and address issues of life safety.

Мазмұны

Кіріспе.....	7
1 Ақпарат саласындағы құқық негіздері.....	9
1.1 Ақпарат саласындағы құқық негіздеріне жалпы түсінік.....	9
1.2 Ақпараттық құқықтың пайда болу және даму тарихы.....	11
1.3 Ақпараттық құқықты қорғаудың кепілдіктері.....	12
1.4 Ақпараттық құқықтың құқық жүйесіндегі орны.....	15
1.5 Ақпараттық қауіпсіздіктің құқықтық тұжырымдамасы.....	17
2 Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативті-құқықтық актілер қоры.....	19
2.1 АҚ саласындағы ҚР құқықтық заңнамасына түсінік.....	19
2.2 АҚ саласындағы нормативтік құқықтық актілер түрлері.....	21
2.3 Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілер қоры.....	24
3 Практикалық бөлім.....	30
3.1 MS Access дерекқорымен жұмыс жасау.....	30
3.2 С# бағдарламалау тілін қолдану.....	33
3.3 “LegalAct” бағдарламасы.....	44
4 Өміртіршілік қауіпсіздігі.....	47
4.1 Еңбек шартын талдау.....	47
4.2 Есептеу бөлімі.....	53
5 Тәуекелдерді бағалау.....	60
5.1 Тәуекелді талдау және бағалау.....	60
5.2 CORAS құралы арқылы тәуекелдерді талдау.....	65
Қорытынды.....	72
Әдебиеттер тізімі.....	73
А қосымшасы.....	75

Кіріспе

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар шексіз мүмкіндіктерді ашып қана қоймайды, сонымен бірге қоғамның дамуы үшін жаңа проблемалар туғызады, оның қауіпсіздігіне жаңа қауіп-қатерлерді әкеледі. Оның маңызды құрамдас бөліктерінің бірі ақпараттық қауіпсіздік болып табылады. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге едәуір тәуелді, және технологиялық прогрестің дамуы барысында қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың қарқынды өсіп келе жатқандығы сөзсіз. Қазақстан Республикасы үшін ақпараттық қауіпсіздіктің маңыздылығы ақпараттық сфера, қоғам мен мемлекеттің барлық салаларының жұмыс істеуін қамтамасыз ететіндігіне байланысты.

Соңғы уақытқа дейін ұлттық қауіпсіздік мемлекеттің егемендігі мен аумақтық тұтастығын сақтау, оның басқа мемлекеттердің қарулы күш қолдану қаупіне қарсы тұруы ретінде қарастырылды. Алайда, қазіргі уақытта ұлттық қауіпсіздік түрлі факторлар мен қауіптердің, оның ішінде ақпараттың болуын ескере отырып, күрделі жүйелік проблема ретінде қарастырылуда.

Дамыған экономикасы бар мемлекеттердің барлығы дерлік мемлекеттік органдар, бизнес құрылымдар деңгейінде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған кешенді шараларды әзірлейді және қолданады.

Ақпараттық қауіпсіздік - ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізудің, пайдаланудың, жария етудің, бұрмалаудың, өзгертудің, зерттеудің, жазудың немесе жоюдың алдын алу тәжірибесі. Бұл әмбебап тұжырымдама деректердің қандай формада қабылданатынына қарамастан (электрондық немесе, мысалы, физикалық) қолданылады. Ақпараттық қауіпсіздіктің негізгі мақсаты - пайдаланудың орындылығын ескере отырып және ұйымның жұмысына нұқсан келтірместен деректердің құпиялығын, тұтастығы мен қол жетімділігін теңдестірілген қорғау. Бұған негізінен негізгі құралдар мен материалдық емес активтерді, қауіп көздерін, осалдықтарды, ықтимал ықпал ету және тәуекелдерді басқару мүмкіндіктерін анықтайтын тәуекелдерді басқарудың көп сатылы процесі арқылы қол жеткізіледі. Бұл процесс тәуекелдерді басқару жоспарының тиімділігін бағалаумен қатар жүреді.

Бұл қызметті стандарттау мақсатында ғылыми және кәсіби қоғамдастықтар ақпаратты қорғау, құқықтық жауапкершілік саласындағы техникалық шаралар саласындағы негізгі әдіснаманы, саясат пен өнеркәсіптік стандарттарды, сондай-ақ пайдаланушылар мен әкімшілерді оқыту стандарттарын әзірлеуге бағытталған тұрақты ынтымақтастықта болады. Бұл стандарттау едәуір дәрежеде деректерге қол жеткізу, өңдеу, сақтау және беру әдістерін реттейтін көптеген заңдар мен ережелердің әсерінен дамуда. Алайда, кез-келген стандарттар мен әдістемелерді

ұйымға енгізу үздіксіз жетілу мәдениетін дұрыс сіңірмеген жағдайда ғана төмен нәтиже бере алады.

Ақпараттық қауіпсіздіктің ең қажетті 3 түрін айтсақ болады: жасырындылық, тұтастық және оңтайлық.

Бұл тақырыптың өзектілігі ақпараттық қауіпсіздік саласындағы Қазақстан Республикасының нормативті-құқықтық актілерінің қол жетімді ақпараттық қорын жасау.

Жобаның мақсаты – Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативті-құқықтық актілердің жалпыға қолжетімді оффлайн бағдарламасын қоғамға ұсыну.

Қойылған мақсат бірқатар өзара байланысты міндеттерді шешуді қажет етеді:

- ҚР ақпараттық қауіпсіздік бойынша заңнамалық актілерді қарастыру;
- ақпараттық қауіпсіздік туралы түсінікті, оның пайда болу тарихын қарастыру;
- ақпараттық қауіпсіздік саласындағы әкімшілік және қылмыстық кодекс баптарын қарастыру;
- қарастырылған нормативті-құқықтық актілердің бірізді қолданбалы деректер қорын жасап шығару.

1 Ақпарат саласындағы құқық негіздері

1.1 Ақпарат саласындағы құқық негіздеріне жалпы түсінік

Ақпаратты қорғаудың құқықтық негізі – бұл ақпаратты қорғаудың заңнамалық органы болып табылады. Онда кәсіпорынның ақпараттық қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз етудің 4 деңгейіне дейін бөлуге болады.

Ақпаратты құқықтық қорғаудың бірінші деңгейі ҚР сенімді ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында ҚР қосқан ақпаратты және мемлекеттік құпияларды қорғау туралы халықаралық шарттардан тұрады.

ҚР ақпараттық қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету:

- Ақпараттық меншіктік, өнеркәсіптік меншіктік және Интернеттегі ақпараттың авторлық құқығын қорғау туралы халықаралық конвенциялар;

- ҚР Конституциясы (23-бап азаматтардың хат, телефон, телеграф және басқа да байланыстардың құпиясын сақтау құқығын айқындайды);

- ҚР Азаматтық кодексі (139-бап, қызметтік және коммерциялық құпияларға қатысты ақпараттың заңсыз әдістерін пайдалана отырып, ағып кетуден келтірілген залалды өтеу құқығын белгілейді);

- ҚР Қылмыстық кодексі (272-бап компьютерлік ақпаратқа санкцияланбаған қол жеткізу үшін жауапкершілікті белгілейді, 273-бап - компьютерлер үшін зиянды бағдарламаларды жасағаны, пайдаланғаны және таратқаны үшін, 274-бап - компьютерлерді, жүйелер мен желілерді пайдалану ережелерін бұзғаны үшін);

- «Ақпарат, ақпараттандыру және ақпаратты қорғау туралы» заң, 20 ақпандағы 95 № 24-ФЗ (10-бап ақпараттық ресурстарды қол жетімділік санаттары бойынша бөлуді белгілейді: ашық ақпарат, мемлекеттік құпия, құпия ақпарат, 21-бап ақпаратты қорғаудың тәртібін анықтайды);

- «Мемлекеттік құпиялар туралы» 21 шілдедегі № 9385-1 заңы (5-бап мемлекеттік құпияны құрайтын ақпараттың тізбесін белгілейді; 8-бап - ақпараттың құпиялылық дәрежесі және олардың тасымалдаушыларының құпиялығы: «ерекше маңызды», «ерекше құпия» және «Құпия»; 20-бап - мемлекеттік құпияларды қорғау органдары, осы органдардың қызметін үйлестіретін мемлекеттік құпияны қорғау жөніндегі комиссия; 28-бап - мемлекеттік құпияға қатысты ақпараттық қауіпсіздік құралдарын сертификаттау тәртібі).

«Қызметтің жекелеген түрлерін лицензиялау туралы» заңдар, 08.08.2001 жылғы № 128-ФЗ, «Байланыс туралы» 02.16.95 жылғы № 15-ФЗ, «Электрондық сандық қолтаңба туралы» 10.01.02 жылғы №1-ФЗ, «Авторлық құқық туралы» 09.07.93 ж. № 5351-1, «Электрондық компьютерлер мен дерекқорларға арналған бағдарламаларды құқықтық қорғау туралы» 09.23.92 № 3523-1[1] (4-бап

авторлық құқықты білу шартын анықтайды - авторлық құқық иесін көрсететін © символ өнімнің алғашқы шығарылған жылы; 18-бап - пайда алу немесе келтірілген залалды өтеу мақсатында осы құқықтар бұзылған жағдайда ең төменгі жалақы мөлшерінің 5000-нан 50000-ге дейінгі мөлшерде өтемақы төлеу арқылы ЭЕМ-ге арналған бағдарламалар мен деректер базасына құқықтарды қорғау, оның сомасына бұзушы алған қаражат кіреді).

Осылайша, ақпараттық қауіпсіздікті құқықтық қолдау өте жоғары, және көптеген компаниялар ақпаратты қорғаудың заңының арқасында ақпараттық қауіпсіздіктің және ақпаратты құқықтық қорғаудың толық көлеміне сене алады.

Ақпаратты құқықтық қорғаудың екінші деңгейінде (Ақпаратты қорғау туралы заң) мыналар: заң актілері, ҚР Президентінің жарлықтары және Үкіметтің қаулылары, Жоғарғы төрелік соттың хаттары және ҚР Қарулы Күштері пленумдарының шешімдері.

Ақпараттың құқықтық қорғалуын қамтамасыз етудің үшінші деңгейіне ақпараттық технологиялар мен жүйелердің қауіпсіздігі бойынша мемлекеттік стандарттар кіреді.

Сондай-ақ, ақпараттық технологиялар қауіпсіздігінің үшінші деңгейінде мемлекеттік органдар әзірлеген нұсқаулық құжаттар, нормалар, ақпараттық қауіпсіздік әдістері және жіктеуіштер бар.

Ақпараттық қауіпсіздік стандартының төртінші деңгейі жергілікті ережелермен, нұсқаулықтармен, ақпараттық қауіпсіздіктің ережелері мен тәсілдерімен және ақпаратты толық құқықтық қорғау туралы құжаттамамен жасалады. Тезистерді көбінесе ақпараттық қауіпсіздік технологияларын, компьютерлік қауіпсіздік пен құқықтық ақпаратты қорғауды зерттейтін студенттер жазады.

Құқықтың көптеген нысандарының ішінде мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық актілері маңызды орын алады.

Нормативтік құқықтық актілер дегеніміз - құзіретті мемлекеттік органдардың заң нормалары бар шешімін жазбаша түрде білдіруі. Нормативтік құқықтық акт мемлекеттің құзыретті органдарының заң шығару қызметі нәтижесінде немесе халық қалаулысы (референдум) нәтижесінде жасалады.

Заң шығару қызметі дегеніміз - бұл құқықтық нормаларды құрудан, сондай-ақ ескірген құқықтық нормаларды жетілдіруден және жоюдан тұратын мемлекеттік қызмет.

Барлық мемлекеттік органдардың нормативтік актілерді шығаруға құқығы жоқ. Мәселен, Қазақстан Республикасында мұндай актілерді өкілді және атқарушы органдар жасай алады.

Мемлекеттік органдар шығаратын нормативтік құқықтық актілердің қатарына заңдарды, жарлықтарды, үкімет қаулыларын (министрлер кабинеттерін), министрлердің, мемлекеттік комитеттер төрағаларының бұйрықтарын, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен әкімшіліктердің

шешімдерін атауға болады. Әр елдегі нормативтік құқықтық актілердің жүйесі конституциямен, сондай-ақ оның негізінде шығарылған арнайы заңдармен, әртүрлі мемлекеттік органдар туралы ережелермен, үкіметтің қаулыларымен анықталады. Заңнамада сондай-ақ нормативтік құқықтық актілерді жариялау, өзгерту, күшін жою және толықтыру тәртібі айқындалған; осы немесе басқа нормативтік актіні қай органға, қандай рәсімге сәйкес шығаратындығы көрсетіледі[2].

1.2 Ақпараттық құқықтың пайда болу және даму тарихы

90-шы жылдары жарияланған «Ақпараттық құқық» пәнінің алғашқы басылымында құқықтық жүйеге енгізілген жаңа пәндердің бірі ретінде қарастырылды. Басты назар ақпараттық саланы, ақпаратқа және оны пайдалануға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу болды. Ақпараттық құқық объектілерінің ерекшеліктеріне, ақпаратты таратудың түрлері мен формаларына, ақпараттық технологияларға, оны қамтамасыз етуге және ақпараттық қауіпсіздікке ерекше назар аударылды. Ақпараттық құқық көздерінің сипаттамалары келтірілген. Уақыт өте келе, адам мен қоғамның дамуында ерекше рөл атқаратын ақпараттық жүйелердің жаңа ақпараттық технологиялары дамып, әлемге әйгілі ақпараттық Интернет жүйесі пайда болды.

Ақпараттық құқық саласының әртүрлілігін бұл өріс ақпаратты дайындауға, беруге, талдауға, іздеуге, пайдалануға және таратуға байланысты туындайтын барлық қоғамдық қатынастарды реттейтіндігімен түсіндіруге болады. Ақпарат адам мен әлеуметтік өмірдің барлық деңгейлерінде бірдей қолданылады. Қоғамның күнделікті дамуы ақпаратсыз мүмкін емес.

Ақпараттық құқық, құқық саласы ретінде, ақпараттарды пайдалануға байланысты өзіндік қоғамдық қатынастарға да ие. Құқықтың басқа түрлерінен негізгі айырмашылықтардың бірі - құқықтық қатынастарды реттеуде құқықтық информатиканы, құқықтық кибернетиканы қолдану.

Құқықтық информатика мен кибернетикаға деген көзқарастар ақпараттық кеңістіктегі зерттеумен, басқарумен, объектілердің өзара іс-қимылын құқықтық реттеумен, ақпараттық технологиялар мен құралдармен қамтамасыз етумен байланысты туындайды. Бұл ақпараттық құқықтық қатынастардың объектілері арасындағы қатынастардың сапасы мен өзара тиімділігін белгілейді.

Ақпараттық құқық – бұл әлемдегі күрделі ақпараттық құндылықты әртүрлі әдістерді қолдана отырып, құқық әлеміндегі аралық ғылым ретінде зерттейтін сала.

Орта мектептерде, арнаулы және жоғары оқу орындарында оқитын болашақ мамандар үшін «Ақпараттық құқық» пәнін оқытудың өзектілігі - ХХІ ғасырдағы ақпараттық құқықтың маңыздылығы, ақпараттық қоғамның дұрыстығына байланысты.

Ақпараттық құқық пәнінің жүйесі жалпы және арнайы бөлімдерден тұрады. Жалпы бөлім ақпараттық заңдар жүйесін құрайтын жалпы ақпараттан тұрады, атап айтқанда; ақпараттық құқық пәні түсінігі, әдістері туралы жалпы ақпарат, қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуде қолданылатын принциптер, олардың түрлері және т.б. интернетті қолдануға қатысты мәселелерді шешу жолдарын іздестіру.

Ақпараттық құқықтың арнайы бөлімі әртүрлі саладағы ақпаратты алуға, пайдалануға және таратуға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің тәсілдері мен құралдарын үйретеді.

Ақпараттық құқықтың ашық деректерді тарату институтына жеке меншік институты, бұқаралық ақпарат құралдары институты, кітапханалық ақпарат институты және мұрағаттық ақпарат институты кіреді. Шектеулі ақпаратқа мемлекеттік құпияларды, коммерциялық құпияларды және жеке құпияларды сақтау институты кіреді.

Ақпарат мемлекет пен қоғам дамуының барлық кезеңдеріндегі маңызды мәселелер бойынша қажетті шешімдер қабылдауда маңызды рөл атқарды. Ақпаратты талдау және тиісті шешімдер қабылдау нәтижесінде қоғамда күн сайын үлкен өзгерістер орын алууда.

Бірінші, ақпараттық революция жазу өнерінің пайда болуымен тікелей байланысты болды. Сондықтан қоғамда болып жатқан өзгерістерді тіркеуге мүмкіндік туды. Екінші, ақпараттық революция кітап басып шығару өнертабысымен тікелей байланысты. XVI ғасырда алғашқы кітаптың өнертапқыштары Гуттенберг пен Иван Федоров болды. Бірте-бірте кітаптардың көптеп шығуы басталды, адамдардың білімге қол жетімділігі кеңейе түсті. Үшінші, ақпараттық революция (XIX ғасыр) электр энергиясын ойлап табумен тікелей байланысты болды, өйткені ол кезде телеграф, телефон, радио арқылы үлкен көлемде ақпарат жіберуге болатын еді. Төртінші, ақпараттық революция (XX ғасырдың ортасы) компьютерлер мен дербес компьютерлерді, телекоммуникациялық жүйелерді пайдалану болды. Электрондық пошта арқылы деректерді жинауға, сақтауға, талдауға және жіберуге болады. Бесінші, ақпараттық революция - бұл барлық адамдар бір уақытта қолдана алатын, барлық елдерді байланыстыратын Интернеттің ашылуы.

1.3 Ақпараттық құқықты қорғаудың кепілдіктері

Жеке деректерді қорғау шаралары, оның ішінде құқықтық, ұйымдастырушылық және техникалық шараларды қолдану арқылы жүзеге асырылады:

- 1) жеке өмірге, жеке және отбасылық құпияны қорғау;
- 2) олардың тұтастығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- 3) олардың құпиялылығын сақтау;

- 4) оларға қол жеткізу құқығын жүзеге асыру;
- 5) оларды заңсыз жинау мен өңдеудің алдын алу.

Жеке мәліметтер саласындағы уәкілетті орган заң бойынша Қазақстан Республикасының Үкіметі болып табылады, оған келесі құзыреттер берілген:

1) дербес деректер және оларды қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлейді;

2) Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрамына кіретін орталық атқарушы органдардың, жергілікті атқарушы органдардың дербес деректер және оларды қорғау саласындағы қызметін басқарады;

3) иесінің және (немесе) оператордың өздеріне жүктелген міндеттерді орындау үшін қажетті және жеткілікті дербес деректердің тізбесін айқындау тәртібін бекітеді;

4) иесінің және (немесе) оператордың, сондай-ақ үшінші тұлғалардың жеке деректерді қорғау бойынша шаралар қабылдау тәртібін бекітеді;

5) өзіне Конституциямен, заңдармен және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктелген өзге де функцияларды орындайды.

Мемлекеттік органдар өз құзыреті шегінде:

1) дербес деректер және оларды қорғау саласындағы нормативтік құқықтық актілерді әзірлейді және (немесе) бекітеді;

2) жеке және (немесе) заңды тұлғалардың жеке деректерді беру және оларды қорғау мәселелері бойынша өтініштерін қарайды;

3) Қазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзған адамдарды Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауапкершілікке тарту жөнінде шаралар қолданады;

4) Қазақстан Республикасының заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Жеке мәліметтер туралы және оларды қорғау туралы заңдардың сақталуына жалпы бақылауды прокуратура органдары жүзеге асырады[2].

Қылмыстық жауапкершілік:

ҚР ҚК 147-бабы. Құпиялылықты бұзу және Қазақстан Республикасының жеке деректер және оларды қорғау туралы заңнамасы[1].

1. Егер мұндай әрекет адамдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне айтарлықтай зиян келтірсе, мұндай шараларды қабылдау міндеттелген адамның жеке деректерін қорғау жөніндегі шараларды орындамауы, - үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, немесе екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айырумен сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. онсыз.

2. Жеке немесе отбасылық құпияны құрайтын адамның жеке өмірі туралы заңсыз ақпарат заңсыз жиналуы немесе басқа жеке деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіруі - айлық есептік көрсеткіштің бес мыңға дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға немесе сол мөлшерде түзеу жұмыстарына немесе үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге немесе дәл сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың екінші бөлігінде көзделген, адам өзінің қызметтік жағдайын немесе ақпаратты құпия түрде алуға арналған арнайы техникалық құралдарды қолдана отырып немесе электрондық ақпараттық ресурстарға, ақпараттық жүйелерге заңсыз кіру немесе телекоммуникация желісі арқылы берілетін ақпаратты заңсыз басып алу арқылы жасаған әрекеттер немесе; өзіне немесе басқа адамдарға немесе ұйымдар үшін артықшылықтар мен артықшылықтар алу үшін - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылдан бес жылға дейінгі мерзімге немесе онсыз бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Жеке және отбасылық құпияны құрайтын адамның жеке өмірі туралы ақпаратты оның келісімінсіз тарату немесе басқа жеке деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі залал келтіретін ақпарат тарату - қолданылатын жаза - бес жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айыру.

5. Осы баптың төртінші бөлігінде көрсетілген ақпаратты көпшілік алдында сөйлегенде, көпшілік алдында көрсетілетін жұмыста, бұқаралық ақпарат құралдарында немесе телекоммуникация желілерін пайдалану арқылы тарату - қолданылатын жаза жеті жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айыру болып табылады.

Әкімшілік жауапкершілік:

«Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 79-бабы. Қазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзу.

1. Жеке деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу - жеке тұлғаларға - жиырма мөлшерінде, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға - отыз мөлшерінде, орта бизнеске - елу мөлшерінде, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне - жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде, заттарды тәркілеумен және (немесе) әкімшілік құқық бұзушылық туралы немесе онсыз құжаттар.

2. Меншік иесі, оператор немесе қызметтік жағдайын пайдалана отырып, үшінші тұлға жасаған, егер бұл әрекеттер заңда белгіленген қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпаса, - заттарды тәркілей отырып, жеке тұлғаларға елу мөлшерінде, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға - жетпіс бес, орта бизнеске - жүз, ірі кәсіпкерлік

субъектілеріне - екі жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады. (немесе) әкімшілік құқық бұзушылық туралы актілер немесе онсыз.

3. Меншік иесінің, оператордың немесе үшінші тараптың жеке деректерді қорғау шараларын сақтамауы - жеке тұлғаларға - жүз мөлшерінде, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға - жүз елу мөлшерінде, орта бизнеске - екі жүз, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне - үш жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

4. Осы баптың үшінші бөлігінде көзделген, жеке деректердің жоғалуына, заңсыз жиналуына және (немесе) өңделуіне әкеп соқтыратын әрекет, егер бұл әрекеттер заңда белгіленген қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпаса, - жеке тұлғаларға екі жүзге, лауазымды адамдарға, шағын бизнес субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға - бес жүз, орта бизнес үшін - жеті жүз, ірі бизнес үшін - мың айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

1.4 Ақпараттық құқықтың құқық жүйесіндегі орны

Ақпараттық құқық – бұл сала ретінде ақпараттық кеңістіктегі субъектілердің әрекеттерін реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы. Ақпараттық заң аясында бұл нормалар салалық және құқықтық болып екі институтқа бөлінеді, бірақ осы екі институтта қамтылған нормалар бір-бірімен тығыз байланысты.

Ақпараттық заң екі бөлімнен тұрады: жалпы және нақты.

Ақпараттық құқықтың жалпы бөлімінде ақпараттық құқықтың негізгі ұғымдары, принциптері, құқықтық қатынастарды реттеудің нысандары мен әдістері, пәннің мазмұны, мәні, көздері туралы ақпарат берілген. Бұл жалпы бөлім сонымен қатар ақпараттық құқық жүйесіндегі құқықтық қатынастарды, атап айтқанда ақпаратты іздеуге, алуға, пайдалануға, тұтынуға, таратуға, сақтауға, ақпараттық қауіпсіздікке қатысты құқықтық нормаларды реттеуге қатысты.

Жалпы бөлім:

1) Кіріспе. Ақпараттық құқық пәні, пәннің әдістері, түсініктері. Ақпараттық құқықтың қайнар көздері;

2) ақпаратты іздеу, алу және пайдалану құқығы. Ақпарат жеке айналым объектісі ретінде;

3) ақпараттық технологиялар мен құралдар және оларды ақпараттық құқықтық қатынастардың объектілері ретінде ұсыну.

4) ақпараттық қауіпсіздіктің құқықтық мәселелері. Интернеттің құқықтық мәселелері.

Арнайы бөлім ақпараттық құқықтың жекелеген институттарының жұмысын ұйымдастырумен айналысады және ол институттарды екі үлкен

бөлімге бөледі. Жалпыға қол жетімді және шектеулі немесе құпия ақпаратты таратумен айналысатын мекемелер.

Арнайы бөлім:

1) Жеке меншік құқығының ақпараттық аспектілері. Қоғамдық ақпаратты құру мен таратудың құқықтық реттелуі.

2) Кітапханадағы ақпараттық қатынастарды құқықтық реттеу. Мұрағаттар мен мұрағаттардағы ақпараттық қатынастарды құқықтық реттеу

3) мемлекеттік құпия туралы ақпараттық қатынастарды құқықтық реттеу

4) коммерциялық құпия туралы ақпараттық қатынастарды құқықтық реттеу.

5) Белгілі бір ақпарат бойынша ақпараттық қатынастарды құқықтық реттеу.

Ақпараттық құқықтың құқықтық жүйенің рөлі туралы: ақпараттық заң мемлекет және құқық теориясының негізгі қағидаларын басшылыққа алады, конституциялық, әкімшілік, қаржылық, қылмыстық, азаматтық, еңбек және т.б. құқықтарымен тығыз байланысты дамиды және оны дамытады құқықтық қатынастар.[3]

Ақпараттық құқықтың пәні - бұл ақпараттық кеңістікте әрекет ететін субъектілердің қызметін реттейтін ережелер жиынтығы (азаматтар, кәсіпорындар мен мекемелер, жергілікті өзін-өзі басқару және атқарушы органдар). Егер ақпараттық құқықтың пәні ақпараттық кеңістіктегі ақпараттық қатынастарды реттейтін ережелер жиынтығы болса, ақпараттық құқық ғылымы осы құқықтық нормаларды оларды қолдануға байланысты жіктейді, жүйелейді, заң институттарына біріктіреді. Ақпараттық құқық ғылымы ғылымның дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Бұл бағыттағы зерттеулер арнайы мақалалар, монографиялар жазу, конференциялар мен дөңгелек үстелдерге қатысу, сонымен қатар Интернет арқылы пікір алмасу арқылы жүзеге асырылады.

Ақпараттық заң ақпарат саласына қатысты өзекті мәселелерді зерттеумен айналысатын ғылым саласы ретінде танылады.

Негізгі бағыттар:

- ақпараттық заңның ұғымына, терминдеріне нақты анықтама беру;
- құқықтың жаңа саласы ретінде ақпараттық құқықты зерттеудің өзіндік ерекшеліктерін анықтау;

- жалпы құқық саласы ретіндегі ақпараттық құқық жүйесінің құрамы мен құрылымын зерттеу, осы саланың басқа құқық салаларымен байланысын зерттеу;

- ақпараттық-құқықтық нормаларды зерделеу, ақпараттық заң негізінде олардың құрылымының ерекшеліктерін зерттеу, ерекшеліктерін бағалау, олардың толықтығы мен сапасын бақылау;

- ақпараттық құқықтық қатынастарды зерттеуге назар аудару, ақпараттық-құқықтық ақпарат объектілерінің құқықтық қасиеттері туралы қайсысы маңызды екенін ажыратуға ерекше назар аудару.

Ақпараттық құқық принциптерін зерттеу және дамыту ақпараттық заңнаманы құқықтық реттеу әдістерін қолдану ерекшеліктерін пайдалану нәтижесінде туындайды. Ақпараттық заңның қайнар көзі - ақпараттық заңдар, сот шешімдері, құқық қолдану саласындағы басқа да құқықтық актілер.

Теориялық негізді дамыту және қажетті әдістерді қолдана отырып, Қазақстан Республикасының ақпараттық кодын қалыптастыру зерттеу практикасы және ақпараттық заңның тиімділігін арттыру арқылы жүзеге асырылады.

1.5 Ақпараттық қауіпсіздіктің құқықтық тұжырымдамасы

Қазақстан Республикасында ақпараттық қауіпсіздікті дамытудың қағидаттары мен негізгі бағыттарын айқындайтын саяси-құқықтық акт Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігі тұжырымдамасы болып табылады. Бұл тұжырымдама Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 14 қарашадағы № 174 Жарлығымен бекітілген[4]. Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігі тұжырымдамасы ақпараттық саладағы қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қамтамасыз ету, сондай-ақ азаматтың конституциялық құқықтарын қорғау мақсатында жасалды. Тұжырымдама Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі даму стратегиясының «барша қазақстандықтардың әл-ауқатының, қауіпсіздігінің және әл-ауқатын жақсартудың» негізгі ережелеріне сәйкес келеді, онда ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ұзақ мерзімді басымдықтардың бірі ретінде белгіленеді.

Тұжырымдама қазіргі жағдайды бағалауға негізделген және мемлекеттік саясатты, мемлекеттік органдардың ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қызметінің болашағын анықтайды. Тұжырымдама Қазақстан Республикасының Конституциясына және «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы», «Мемлекеттік құпия туралы», «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы», «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы», «Ақпараттандыру туралы», «Техникалық қызмет туралы», «Лицензиялау туралы», «БАҚ туралы», «Байланыс туралы» Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес әзірленді[5].

Тұжырымдаманы әзірлеу кезінде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы халықаралық тәжірибе, атап айтқанда, АҚШ, Ұлыбритания, Канада, ҚР, Үндістан, Эстония ескерілді. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін, оның ішінде заңнамалық, нормативтік, әдістемелік, ұйымдастырушылық, технологиялық және кадрлық қамтамасыз етуді іске

асырудың кешенді тәсілі Тұжырымдаманың халықаралық тәжірибесіне сәйкес келеді. Тұжырымдаманың ережелеріне 2008 жылғы 10 қазанда Бішкекте қол қойылған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына мүше мемлекеттердің ақпараттық қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық тұжырымдамасының негізгі бағыттары, Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы халықаралық ақпараттық қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық туралы келісім бекітілді.

«Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы ынтымақтастық туралы келісімді ратификациялау туралы» 2010 жылғы 1 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы. Тұжырымдамада мемлекет пен қоғамның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, олардың ішкі және сыртқы қатерлерден қорғалуын қамтамасыз ету жөніндегі Қазақстан Республикасы қызметінің мәні мен мазмұны туралы ресми пікірлер жиынтығы көрсетілген. Тұжырымдамада адамның, қоғамның және мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы міндеттер, басымдықтар, бағыттар және күтілетін нәтижелер айқындалады. Бұл мемлекеттік органдардың, бизнес пен қоғамдық бірлестіктердің ақпараттық саладағы Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қорғау үшін сындарлы өзара іс-қимылының негізі болып табылады.

Тұжырымдама ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясатты қалыптастыру мен іске асырудағы көзқарастардың бірлігін, сондай-ақ осы саланы реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдірудің әдістемелік негізін қамтамасыз етуге арналған. Экономиканың ашықтық деңгейінің өсуі, тауарлар, капитал мен жұмыс күшінің еркіндігі, тұлғааралық өзара іс-қимыл ішкі және сыртқы саяси, экономикалық және ақпараттық процестер арасындағы сызықты бұзады. Технологиялық эволюция адамға, қоғамға және мемлекетке теріс әсер ету үшін бұрын қол жетімді емес мүмкіндіктер беретін түбегейлі жаңа қауіптердің қайнар көзіне айналуға. Бұқаралық ақпарат құралдарының және ғаламдық коммуникациялық тетіктердің рөлі мен ықпалы артып келеді. Ақпараттық технологиялар кездейсоқ және қасақана әсерлерге анағұрлым осал бола бастаған тіршілікті қамтамасыз етудің маңызды нысандарын басқаруда кеңінен қолданылады. Қазақстан Республикасының 2016 жылға дейінгі ақпараттық қауіпсіздігі тұжырымдамасы оның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында елдің алдында тұрған негізгі стратегиялық мақсаттарды, міндеттер мен бағыттарды айқындайды. Тиісінше, ақпараттық қауіпсіздікті дамытудың саяси-құқықтық аспектілерінің тұжырымдамалық көрінісі қазіргі заманғы қауіп-қатерлерге, сондай-ақ оларды қазіргі заманғы әлемдік қоғамдастықтың жетекші мемлекеттерінің оларды жоюға бағытталған кешенді талдау нәтижесі болып табылады.

2 Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативті-құқықтық актілер қоры

2.1 АҚ саласындағы ҚР құқықтық заңнамасына түсінік

Ақпараттық құқық - бұл ақпараттық-құқықтық қатынастарды құқықтық реттеу процесінде қолданылатын заңды құралдардың жиынтығы. Ақпараттық заңның ерекшелігі оның әлеуметтік қатынастарға факультативті және императивті әдістер арқылы әсер ететіндігінде. Ақпараттық құқық үшін ақпарат пен құқықтық қатынастар субъектілерінің құқықтық теңдігімен орталықтандырылмаған реттеу, таңдау еркіндігі және қатаң бағыныштылықта мемлекеттік билікке ие ақпараттық құқық субъектілерін қолданумен орталықтандырылған реттеу ақпаратқа да тән. Құқықтық реттеудің осы немесе басқа әдісін таңдау ақпарат түріне байланысты анықталады. Ақпараттық құқық рұқсат, міндеттеме, шектеу және тыйым салу сияқты қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің осындай әдістерімен сипатталады.

Ақпараттық құқықтың қайнар көздері оның сыртқы көрінісі мен ресми құқықтық шоғырлануының формалары болып табылады.

Ақпараттық құқық көздерінің жүйесі мыналардан тұрады:

- ҚР ратификациялаған халықаралық-құқықтық актілер;
- ҚР Конституциясы;
- конституциялық заңдар;
- ҚР Президентінің нормативтік жарлықтары;
- ҚР Үкіметінің нормативтік шешімдері;
- атқарушы органдардың нормативтік құқықтық актілері;
- ҚР құрылтай субъектілерінің конституциялары (жарғылары) және заңдары;
- ҚР құрылтай субъектілерінің атқарушы органдарының нормативтік құқықтық актілері.[5]

Ақпараттық құқықтың пәнін реттейтін құқықтық нормалар Қазақстанның әкімшілік, азаматтық, еңбек, қылмыстық және басқа салаларының қайнар көздерінде бекітілген. Осылайша, ақпараттық салада заңсыз әрекеттерді жасағаны үшін заңды жауапкершілік ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің, ҚР Еңбек кодексінің, ҚР Азаматтық кодексінің және ҚР Қылмыстық кодексінің ережелерімен белгіленеді. Бұл ақпараттық құқықтың қайнар көздері жүйесін құрайтын заңнаманың күрделі сипаты туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Ақпараттық салада мемлекет ақпарат өндіру, іздеу, беру, тарату және алу құқығын қамтамасыз етуге, ақпараттық технологияларды пайдалануды реттеуге бағытталған құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-мәдени және ұйымдастырушылық шаралар жүйесі болып табылатын мемлекеттік ақпараттық

саясатты әзірлейді және жүзеге асырады. ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

ҚР ақпараттық қауіпсіздігін жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің теңдестірілген мүдделерінің жиынтығымен анықталатын ақпараттық саладағы өзінің ұлттық мүдделерін қорғау жағдайы ретінде анықтауға болады.

Жеке тұлғаның ақпараттық саладағы мүдделері - адамның және азаматтың ақпаратқа қол жетімділігі, ақпаратты заңмен тыйым салынбаған қызметті жүзеге асыру, ақпаратты пайдалану, физикалық, рухани және зияткерлік дамуы, сондай-ақ жеке басының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін конституциялық құқықтарын жүзеге асыру.

Қоғамның ақпараттық саладағы мүдделері - жеке тұлғаның мүдделерін қамтамасыз ету, демократияны нығайту, құқықтық әлеуметтік мемлекет құру, қоғамдық келісімге қол жеткізу және қолдау, Қазақстанды рухани жаңарту.

Мемлекеттің ақпараттық саладағы мүдделері - ҚР ақпараттық инфрақұрылымын үйлесімді дамыту үшін, конституциялық жүйенің, ҚР егемендігі мен аумақтық тұтастығын, саяси, экономикалық және әлеуметтік қол сұғылмауын қамтамасыз ету үшін ақпарат алу және пайдалану саласындағы адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асыру үшін жағдайлар жасау. тұрақтылық, құқықтық тәртіпті сөзсіз қамтамасыз ету, тең және өзара тиімді халықаралық ынтымақтастықты дамыту.

ҚР ақпараттық қауіпсіздігіне төнетін қауіп түрлері көрсетілген:

- адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына, рухани өмір мен ақпараттық қызметке, жеке, топтық және қоғамдық санаға, Қазақстанның рухани қайта өркендеуіне қауіптер;

- ҚР мемлекеттік саясатын ақпараттық қамтамасыз етуге қауіптер;

- ішкі нарықтың, оның ішінде ақпараттандыру, телекоммуникация және байланыс құралдары саласының дамуына, оның өнімдеріне деген ішкі қажеттілікті қамтамасыз ету және осы өнімдерді әлемдік нарыққа шығару, сондай-ақ ішкі ақпараттық ресурстардың жинақталуын, сақталуын және тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету үшін қауіптер;

- Қазақстан аумағында орнатылған және құрылатын ақпараттық және телекоммуникациялық құралдар мен жүйелердің қауіпсіздігіне төнетін қатерлер.

ҚР ақпараттық саладағы ұлттық мүдделері ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы ішкі және сыртқы мемлекеттік саясаттың стратегиялық және ағымдағы міндеттерінің мазмұнын анықтайды.

ҚР ақпараттық саладағы ұлттық мүдделерінің негізгі компоненттері де бекітілген:

1. Ақпарат алу және оны пайдалану, Қазақстанның рухани жаңаруын қамтамасыз ету, қоғамның моральдық құндылықтарын, патриотизм мен гуманизм дәстүрлерін, елдің мәдени және ғылыми әлеуетін сақтау және нығайту саласындағы адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен

бостандықтарының сақталуы.

2. ҚР мемлекеттік саясатын, ҚР мемлекеттік саясаты туралы, оның Қазақстандық және халықаралық өмірдегі әлеуметтік маңызды оқиғаларға қатысты ресми ұстанымын, азаматтардың ашық мемлекеттік ақпараттық ресурстарға қол жетімділігін қамтамасыз етумен байланысты мемлекеттік саясатын ақпараттық қолдау.

3. Заманауи ақпараттық технологияларды, отандық ақпараттық индустрияны, оның ішінде ақпараттандыру, телекоммуникация және байланыс құралдары индустриясын дамыту, ішкі нарықтың өз өнімдерімен қажеттілігін қамтамасыз ететін және осы өнімдерді әлемдік нарыққа шығаратын, сонымен қатар отандық ақпараттық ресурстарды жинақтауды, сақтауды және тиімді пайдалануды қамтамасыз ету. Қазіргі жағдайда жоғары технологияны құру, өнеркәсіпті технологиялық қайта жарақтандыру және отандық пауктар мен техниканың жетістіктерін көбейту мәселелерін осы негізде шешуге болады.

4. Ресурстарды санкцияланбаған қол жеткізуден қорғау, Қазақстанда орналастырылған және құрылатын, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

2.2 АҚ саласындағы нормативтік құқықтық актілер түрлері

Нормативтік құқықтық акт - бұл белгіленген нормадағы, референдумда қабылданған немесе уәкілетті орган немесе мемлекеттің лауазымды тұлғасы қабылдаған, құқықтық нормаларды белгілейтін, қолданылуын өзгертетін, тоқтататын немесе тоқтата тұрған жазбаша ресми құжат.

Кейіннен нормативтік құқықтық актілердің ресми мәтіндері Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің эталондық бақылау банкімен сәйкестігі сараптамасынан өткен нормативтік құқықтық актілердің басылған басылымында жарияланады.

Нормативтік құқықтық актілердің құқықтық мониторингі - Қазақстан Республикасының заңнамасының жай-күйі туралы ақпаратты жинау, бағалау, талдау, сондай-ақ оның даму динамикасы және Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келетін құқықтық нормаларды анықтау мақсатында қолдану. Қазақстан, ескірген және сыбайлас жемқорлықты тудыратын, мемлекеттік органдардың тиімділігін бағалайды және тәжірибені тұрақты негізде болжайды.

Нормативтік құқықтық актінің деңгейі - бұл оның заңды күшіне байланысты нормативтік құқықтық актілер деңгейіндегі нормативтік құқықтық актінің орны. Нормативтік құқықтық актіні ресми жариялау - бұл нормативтік құқықтық актінің толық мәтінін ресми және мерзімді басылымдарда көпшіліктің қарауына шығару.

Нормативтік құқықтық актілер негізгі және туынды актілер болып

бөлінеді. Нормалардың түрлері туралы толық ақпарат 1 суретте көрсетілген.

Нормативтік құқықтық актілер негізгі және туынды болып бөлінеді

Негізгі:

- ҚР Конституциясы, ҚР конституциялық заңдары, ҚР кодекстері, ҚР шоғырландырылған заңдары, ҚР заңдары;
- ҚР Президентінің нормативтік құқықтық жарлықтары;
- ҚР Парламентінің және оның Палаталарының нормативтік құқықтық қаулылары;
- ҚР Үкіметінің нормативтік құқықтық қаулылары;
- ҚР Конституциялық Кеңесінің, ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары;
- ҚР Орталық сайлау комиссиясының, ҚР Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің, ҚР Ұлттық Банкінің және өзге де орталық мемлекеттік органдарының нормативтік құқықтық қаулылары;
- ҚР министрлерінің және орталық мемлекеттік органдардың өзге де басшыларының нормативтік құқықтық бұйрықтары;
- орталық мемлекеттік органдардың ведомстволары басшыларының нормативтік құқықтық бұйрықтары;
- мәслихаттардың нормативтік құқықтық шешімдері, әкімдіктердің нормативтік құқықтық қаулылары.

Туынды:

- ереже;
- техникалық регламент;
- мемлекеттік көрсетілетін қызмет стандарты;
- мемлекеттік көрсетілетін қызмет регламенті;
- қағидалар;
- нұсқаулық

Сурет 1 – Нормативтік құқықтық актілердің түрлері

Қазақстан Республикасының заңдарында туынды нысандағы нормативтік құқықтық актілердің өзге де нысандары көзделуі мүмкін.

Туынды типтегі нормативтік құқықтық актілер негізгі типтегі нормативтік құқықтық актілермен қабылданады немесе бекітіледі және олармен ажырамас бөлігін құрайды. Нормативтік құқықтық актілер сатысында туынды құқықтық актінің орны актінің негізгі түрінің деңгейімен анықталады.

Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін орталық атқарушы органдар мен аумақтық органдардың, сондай-ақ әкім уәкілеттік берген жергілікті бюджеттерден қаржыландырылатын жергілікті атқарушы органдардың қаулылар шығаруға құқығы жоқ.

Мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар қабылдаған жеке қолданылатын құқықтық актілер нормативтік құқықтық актілер болып табылмайды.

Нормативтік құқықтық актілердің деңгейі:

- 1) Қазақстан Республикасының Конституциясы ең жоғары заңды күшке ие;
- 2) Конституциядан басқа басқа нормативтік құқықтық актілердің заңды

күшінің қатынасы 1-кестеде көрсетілген төмендеу деңгейіне сәйкес келеді[6].

1 кесте – Нормативтік құқықтық актілердің заң күшінің қатынас деңгейі

Деңгейлер	Заңдар
1-деңгей	Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізетін Заңдар
2-деңгей	Қазақстан Республикасының Конституциялық заңдары мен Қазақстан Республикасы Президентінің Конституциялық заң күші бар Жарлықтары
2-1 деңгей	Қазақстан Республикасының Кодекстері
3-деңгей	Қазақстан Республикасының Заңдары, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Президентінің Заң күші бар Жарлықтары
4-деңгей	Қазақстан Республикасының Парламенті мен оның палаталарының нормативтік қаулылары
5-деңгей	Қазақстан Республикасы Президентінің нормативтік жарлықтары
6-деңгей	Қазақстан Республикасы Үкіметінің нормативтік қаулылары
7-деңгей	Қазақстан Республикасының министрлері мен орталық мемлекеттік органдардың өзге де басшыларының нормативтік құқықтық бұйрықтары, орталық мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық қаулылары, Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының және Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің нормативтік қаулылары
8-деңгей	мәслихаттардың нормативтік-құқықтық шешімдері, әкімдіктердің нормативтік құқықтық қаулылары, әкімдердің нормативтік құқықтық шешімдері

Төменгі деңгейдегі ережелердің әрқайсысы жоғары деңгейдегі ережелерге қайшы келмеуі керек.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік шешімдері осы кезеңнен тыс болады. Әкімшілік-аумақтық бөліністер мәслихаттарының нормативтік құқықтық шешімдері, әкімдіктердің нормативтік құқықтық қаулылары және әкімдердің нормативтік құқықтық шешімдері Қазақстан Республикасының Конституциясымен және жергілікті өзін-өзі басқару туралы заңнамалық актілермен белгіленеді.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің нормативтік

қаулылары Қазақстан Республикасының Конституциясына ғана негізделеді және өзге де нормативтік құқықтық актілер оларға қайшы келмеуі керек.

Нормаларды тікелей қолдану:

1) барлық ережелер тікелей қолданылады, егер ережелерде немесе олардың күшіне ену актілерінде өзгеше көзделмесе;

2) қабылданған ережелерді қолдану үшін қосымша нұсқаулар қажет емес;

3) егер нормативтік құқықтық актінің өзі қосымша нормативтік құқықтық актінің негізінде кез-келген құқық нормасы қолданылатындығын көрсетсе, онда бұл норма негізгі және қосымша нормативтік құқықтық актіге сәйкес қолданылады. Қосымша нормативтік құқықтық акт қабылданғанға дейін тиісті қатынастарды бұрын реттеген нормативтік құқықтық актілер қолданылады.

Әр түрлі нормативтік құқықтық актілердің қайшылықтары:

1) әр түрлі деңгейдегі ережелер нормаларында қарама-қайшылықтар болған жағдайда, жоғары деңгейдегі актінің нормалары қолданылады;

2) заңнама нормалары мен Қазақстан Республикасы кодекстерінің нормалары арасында сәйкессіздік болған жағдайда, олар кодекстерге тиісті өзгерістер енгізілгеннен кейін ғана қолданыла алады;

3) сол деңгейдегі нормативтік құқықтық актілердің нормаларында, кейінірек күшіне енген актінің нормаларында қайшылықтар болған жағдайда [7].

2.3 Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілер қоры

2.3.1 «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі

Қазақстан Республикасының Конституциясы әркімнің ақпаратқа, оның ішінде заңды ақысыз қол жеткізу құқығына кепілдік береді.

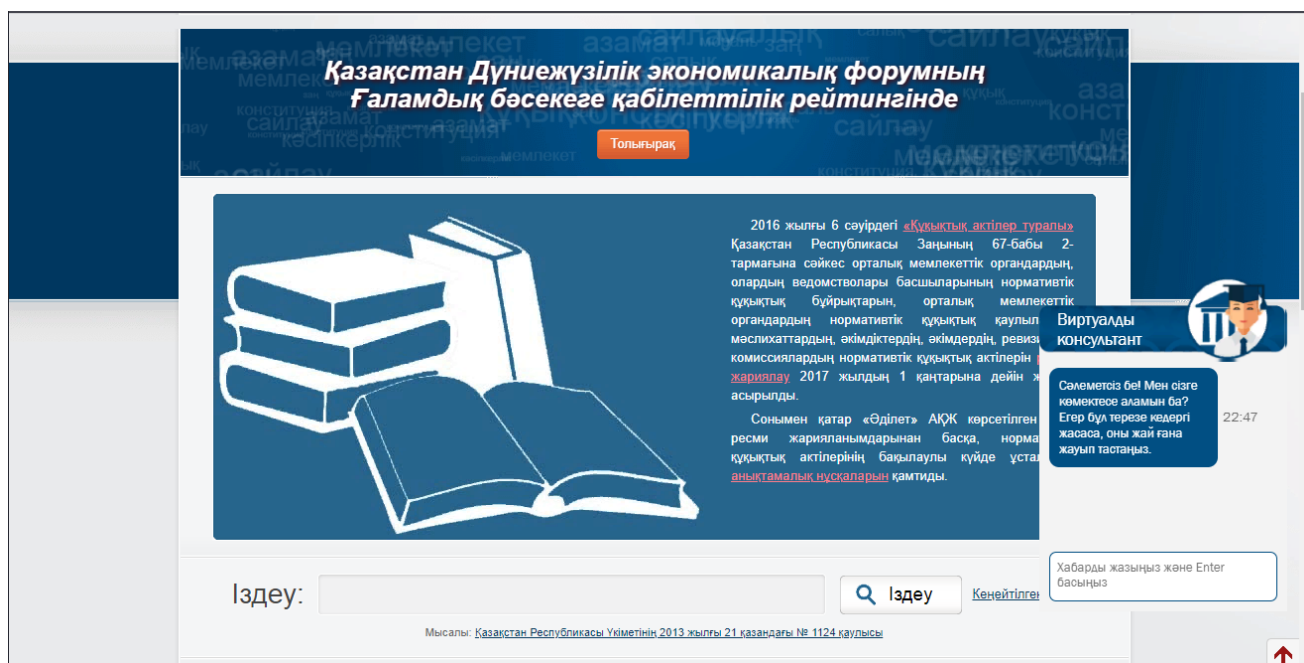
Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі және Республикалық құқықтық ақпарат орталығы 2012 жылы Қазақстанның ұлттық заңнамасымен онлайн режимінде жұмыс істеуге мүмкіндік беретін үлкен әлеуметтік маңызы бар жоба жасап, іске қосты. Тұтынушыға заңнаманы жинауға, жүйелеуге және әрі қарай көрсетуге арналған заманауи компьютерлік технологиялар, сонымен қатар пайдаланушылардың шектеусіз саны үшін ақпаратқа қол жеткізе алатын Интернет жобаның нақты мақсатына - заңды ақысыз ақпаратқа толық сәйкес келеді. Жүйе тәулік бойы жұмыс жасай алады, күнделікті мәліметтерді жаңартады. Жасалған «Әділет» Азаматтық кодексі азаматтардың толық, маңызды, жүйелі және ең бастысы, ақысыз құқықтық ақпарат алуына оңтайлы жағдай жасайды. Мемлекеттік қызметшілерге, қоғамдық-саяси және үкіметтік емес ұйымдардың өкілдеріне дерекқорға еркін қол жетімділікті қамтамасыз ету, қабылданған заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілерді іске асыру тетіктерінің тиімділігін бағалау, олардың орындалу механизмін реттейтін заң актілерінің уақтылы қабылдануы. олардың ұсыныстары мен пікірлерін бақылауға негізделген негізгі заңнамалық акт. Болжам жасауға болады

Республика Заңының 67-бабының 2-тармағына сәйкес орталық мемлекеттік органдардың, олардың бөлімдерінің басшыларының, орталық мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық қаулыларының, мәслихаттардың, әкімдіктердің, әкімдердің, тексеру комиссияларының нормативтік құқықтық актілерінің ресми жариялануы 2017 жылғы 1 қаңтарға дейін орындалған «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі Заңы.

Сонымен қатар, осы нормативтік құқықтық актілердің ресми жарияланымдарымен қатар, «Әділет» Азаматтық кодексіне бақылауда болатын нормативтік құқықтық актілердің анықтамалық нұсқалары енгізілген.

«Сот төрелігі» ақпараттық-құқықтық жүйесі - бұл нормативтік құқықтық актілердің жүйелендірілген ақысыз негізі. Онда 120 мыңнан астам материалдар, барлық кодекстер, заңдар, жарлықтар, халықаралық шарттар, жарлықтар, нұсқаулықтар және басқа құжаттар бар. Сонымен қатар, «Әділет» Азаматтық кодексіне Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің анықтамалық нұсқалары, 281065 құжаттар кіреді. Онда қазақ тілінде 139890, орыс тілінде 139692, ағылшын тілінде 1483 құжат бар. Сонымен қатар сайтта жергілікті деңгейде қабылданған ережелер - мәслихаттардың, әкімдердің және әкімдіктердің шешімдері мен қаулылары бар. Сондай-ақ, кез-келген адам өз құқықтарын ғаламтордан біліп, Қазақстан Республикасының заңнамасына енгізілетін өзгерістер мен толықтырулармен таныса алады. «Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Республикалық құқықтық ақпарат орталығы» РМК халықты толғандыратын мәселелер бойынша құқықтық қатынастар саласындағы талдауды, нормативтік құқықтық актілерді жинауды және техникалық қолдауды жүзеге асырады. Ол күн сайын регламенттер алғаннан кейін жаңартылады. Мекен-жайы: <http://adilet.zan.kz/>. 2.1-суретте КӨЖ веб-сайтының негізгі беті көрсетілген.

2.1 сурет – Басты бет

2.3.2 «Қазақстан Республикасы электрондық үкіметі» қоғамдық қолжетімді порталы

Сіз жақсы білетін қоғамды елестетіп көріңіз. Мықты денсаулық, жақсы жұмыс, әл-ауқат, жайлы өмір сүру жағдайлары - бұл тізім ұзақ және жеке қалауыңызға байланысты қажетті аспектілермен толықтырылуы мүмкін. Алайда мұндай қоғамның құрамдас бөлігі мемлекет болып табылады. Өз азаматтарына қамқорлық жасайтын мемлекет. Әр азаматтың барлық мүмкіндіктерін іске асыруға мүмкіндік беретін мемлекет. Азаматтардың заңды құқықтарын қорғауға және сақтауға кепілдік беретін мемлекет. Мемлекет азаматтардың қажеттіліктері мен қажеттіліктеріне назар аударады. Бұл адамдар үшін құрылған, өзара әрекеттесу қарапайым, түсінікті және қол жетімді.

Қазақстанда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы кем дегенде соңғы екі идеяның жүзеге асуына кепіл бола алады. Азаматтар мен мемлекеттің өзара іс-қимылын ыңғайлы, қарапайым, қол жетімді және түсінікті ету үшін электрондық үкіметтің тұжырымдамасы жасалды.

Электрондық үкіметті құру билік органдарының жұмысын тиімді және азаматтар үшін қол жетімді ету үшін қажет болды. Бұрын әрбір мемлекеттік орган «оқшау өмір сүрді» және басқалармен байланыса алмады, азаматтар сертификаттар сияқты түрлі құжаттарды жинау үшін адамдар көп жиналатын орындардан өтуге мәжбүр болды. Мұның бәрі мекемелердің толып кетуіне тек бір қызметті пайдалануға мәжбүр етті. Бүгінгі таңда электрондық үкіметтің жобаларының арқасында ол ескірді.

Электрондық үкімет - бұл ақпараттық технологияларды қолдану арқылы ішінара үйлестіруді қамтамасыз ететін мемлекет пен азаматтар арасындағы,

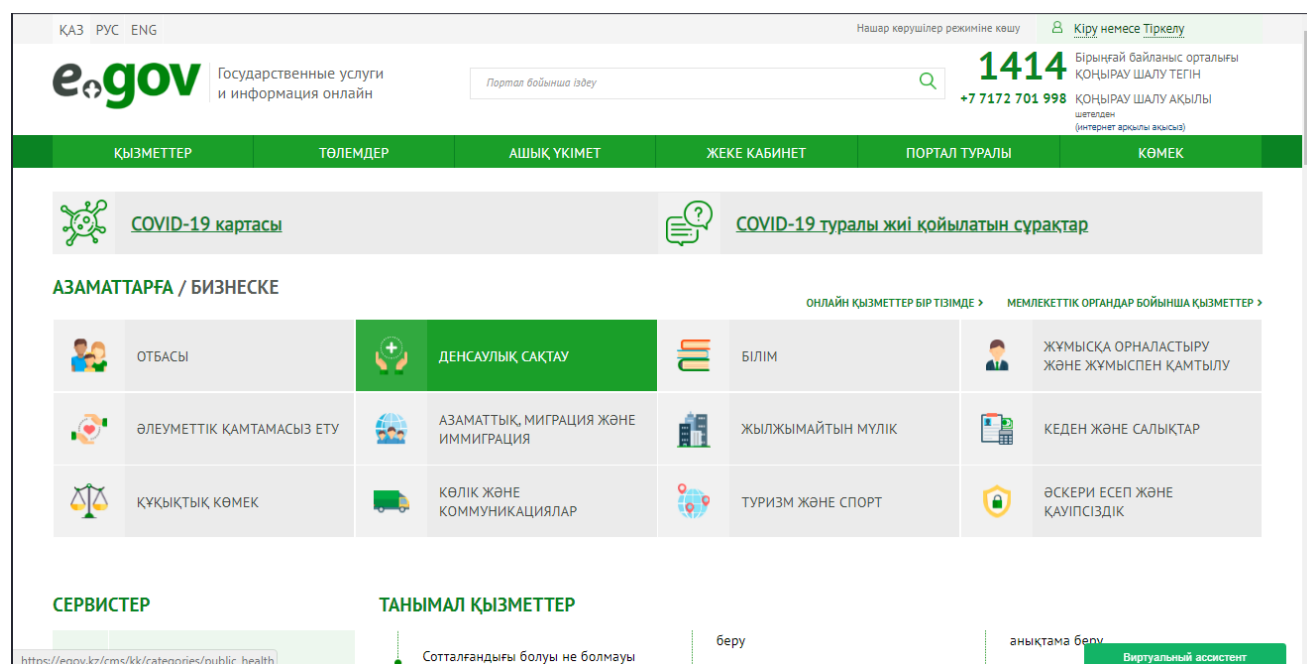
сондай-ақ мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесудің бірыңғай тетігі. Дәл осы механизм мемлекеттік органдарға кезектерді азайтуға және сертификаттар, лицензиялар, рұқсаттар және басқаларды беруді жеңілдетуге және жеделдетуге мүмкіндік берді.

Басқаша айтқанда, электронды үкімет лицензия алу үшін тек ЖСН талап етеді (барлық ақпарат әдеттегі сұраулар арқылы алынады), коммуналдық төлемдер мен айыппұлдарды Интернетте төлеуге болады, ал Азаматтарға арналған үкімет корпорациясы куәлік алу үшін тек жеке куәлікті талап етеді. Сіз өзіңіздің бизнесіңізді өзіңіз тіркей аласыз немесе электронды үкімет порталында анықтаманы небары 10-15 минут ішінде ала аласыз, күндіз немесе түннің кез келген уақытында балаңыздың балабақшаға кезегін көруге, ұялы телефоннан мекен-жай анықтамасын алуға және әлдеқайда көп.

«Электрондық үкімет» - бұл мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерін интернеттегі мемлекеттік қызметтер көрсету үшін біріктіретін жалпыұлттық жүйе. Мемлекеттік қызметтер Интернет-портал арқылы қол жетімді. Оның ішінде жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы куәлік және оның техникалық сипаттамасы, жылжымайтын мүлікке меншік құқығы туралы куәлік, баланың туылуына және бала күтімі бойынша жәрдемақы тағайындау және басқалар.

Электрондық үкімет порталы арқылы салықтарды, баждарды, мемлекеттік алымдар мен төлемдерді, айыппұлдар мен коммуналдық төлемдерді төлеуге болады. Қазақстанның заң қоры кеңінен ұсынылған.

Мекен-жайы: <https://egov.kz/cms/kk>. 2.2-суретте электрондық үкімет туралы ақпарат көрсетілген.

2.2 сурет – Электронды үкімет туралы ақпарат

2.3.3 «Заң – Закон» дерекқоры

Заң ережелерін және олардың құқықтары мен білімін білу қажет. Әлеуметтік мәртебесі бойынша оқуға келгендердің барлығына жалпы білім беру қажет.

Заңды пайдалы мамандандырылған құндылықтар мен құндылықтар, құндылықтар, құндылықтар, құндылықтар. Әр азаматтың субъективті байланыстары туралы қосымша ақпарат жіберу және олардың құқықтары мен құқықтарын қорғауға көмектесу қажет. Әлеуметтік мәртебесі бойынша оқуға келгендердің барлығы міндетті медициналық білім алуға құқылы.

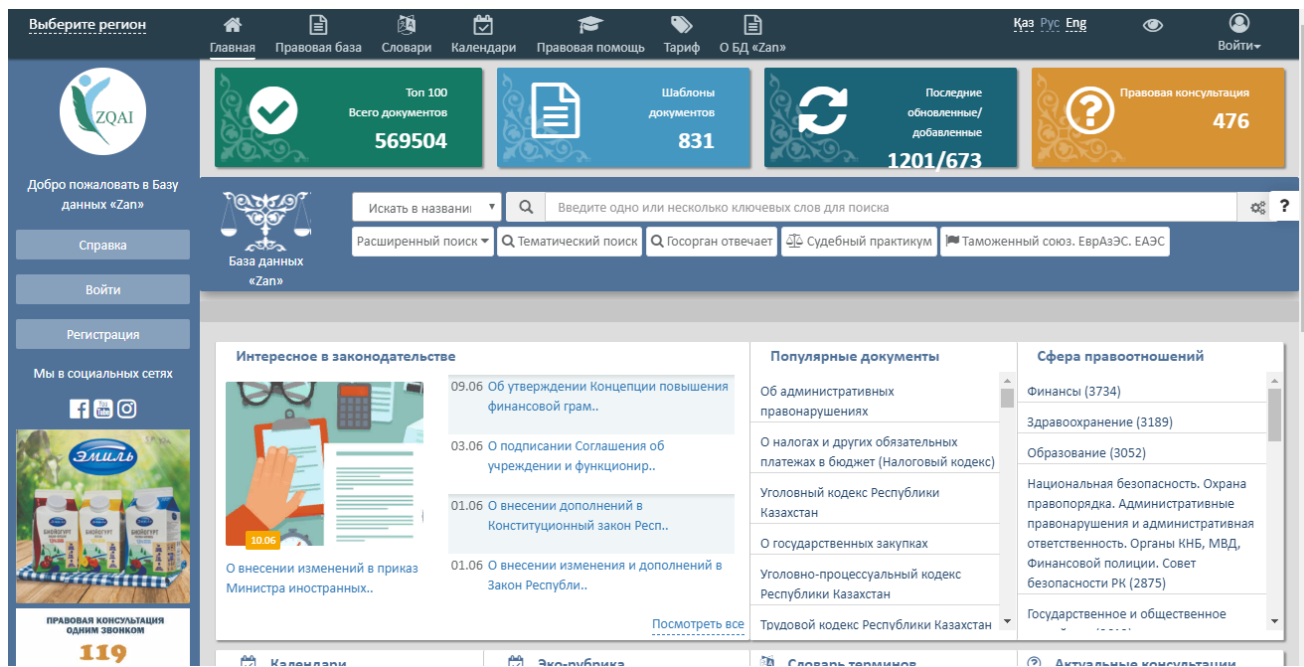
«Заң - Закон» - бұл «Республикалық құқықтық ақпарат орталығы» Қазақстан Республикасының әділ хабарламасы. Деректер базасы қазақ және орыс тілдеріндегі 321785 мәтіндер мен ережелер мәтіндеріне негізделген. Олармен байланыс орнатуға, салық төлеуге болады.

Қазақстан Республикасының Әділет департаменті 25 жыл бойы «Республикалық құқықтық ақпарат орталығы» РМК маңызды ақпараттық және құқықтық саясатының жетекшісі болып табылады және Қазақстандағы «Заң» ақпараттық базасын қолдайды.

Жетекші мемлекеттік кәсіпорындар, қаржылық компаниялар, ірі компаниялар, қауымдастықтар, жергілікті билік органдары, жеке кәсіпкерлер, жеке тұлғалар және т.б.

Ширек ғасыр ішінде сіз жаңа жобалармен танысып, қызығушылықпен келе аласыз. «Заң» миссиясының сәтсіздікке жауап ретінде мүмкіндігі шектеулі адамдарға қызмет көрсету арқылы нақты уақыттағы қарым-қатынасты, пайдалы және пайдалы нәтижелер береді.

«Заң» туристік деректер базасы - бұл ақпараттың электрондық көзі, олардың негізін қалаушы, барлық ережелер, осы заңның негізі - Қазақстан Республикасының Конституциясы, аймақ ауылдық округ әкімдерінің шешімдеріне қатысты. Деректер базасының басқа анықтамалық түсініктері сөздіктерде, сөздіктерде келтірілген. «Құқық» ДБ күнтізбелік бағдарламалары, өзекті сипаттамалары, тәжірибесі, сараптамасы, заңгерлік кеңестері, құқықтық кеңестері және сауда-саттықты бастауы. Интернетте нұсқалары бар. Мекен-жайы: <http://zan.kz/ru>. 2.3-суретте «Заң» мәліметтер базасы көрсетілген.

2.3 сурет – «Заң» сайтының басты беті

3 Практикалық бөлім

Жоғарыда атап өтілгендей нормативтік-құқықтық актілер қорлары тегін болғанымен, баршасы ғаламтор желісі арқылы қолданылады. Менің дипломдық жұмысымның басты мақсаты – ҚР азаматтарына қолжетімді оффлайн түрде жұмыс жасайтын, нормативтік-құқықтық актілерді қамтитын қор, яғни бағдарламалық өнім әзірлеп шығару. Дерекқорларды қазіргі таңда көптеген бағдарламалық тілдердің көмегімен жасап шығуға болады. Осы орайда менің таңдауым MS Access дерекқоры мен C# бағдарламау тіліне түсті.

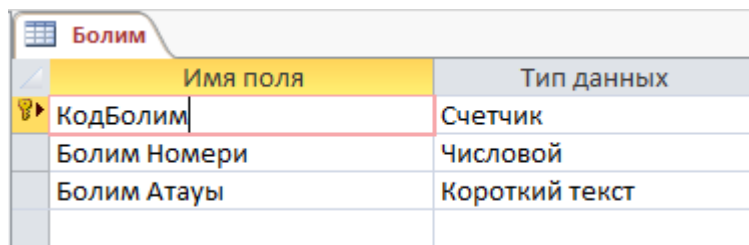
3.1 MS Access дерекқорымен жұмыс жасау

MS Access ең кең тараған деректер басқару жүйелерінің (ДҚБЖ) бірі болып табылады. Microsoft Office жиынтығына кіреді. Онда көптеген сұраныстар, сыртқы кестелермен және мәліметтер қорымен байланыс сияқты көптеген функциялар бар. Кірістірілген VBA тілінің арқасында Access бағдарламасында дерекқор қосымшаларын жазуға болады.

MS Access негізгі компоненттері:

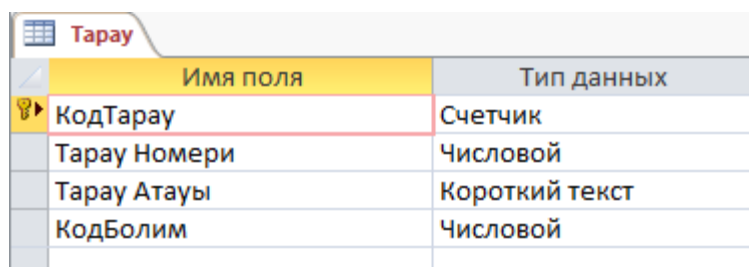
- кесте құрастырушы;
- экран құрушы;
- SQL сұраулар құрастырушысы;
- есеп құрастырушы.

Жұмыстың басын мен дерекқор құрумен бастадым, яғни MS Access дерекқорын жазып, Diplom.accdB дерекқорын жасадым. Содан соң кесте құрдым.

Имя поля	Тип данных
КодБөлім	Счетчик
Бөлім Номери	Числовой
Бөлім Атауы	Короткий текст

3.1 сурет – Бөлім кестесін құру

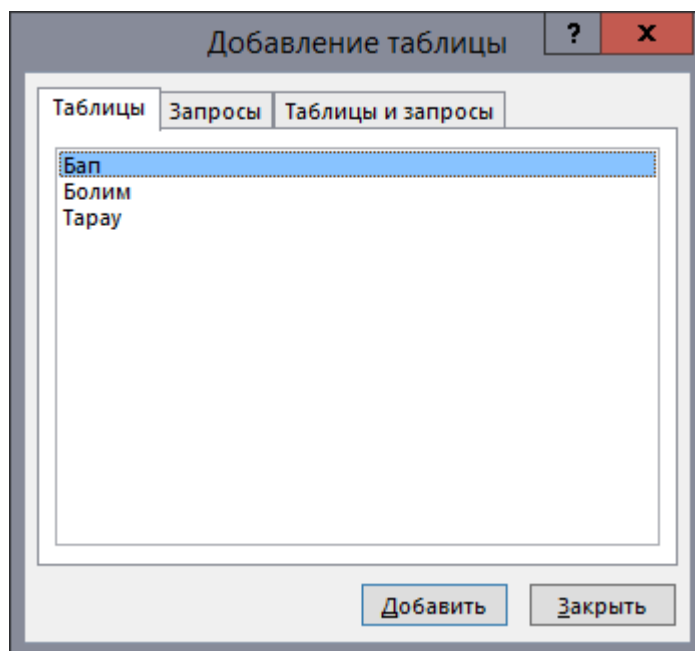
Имя поля	Тип данных
КодТарау	Счетчик
Тарау Номери	Числовой
Тарау Атауы	Короткий текст
КодБөлім	Числовой

3.2 сурет – Тарау кестесін құру

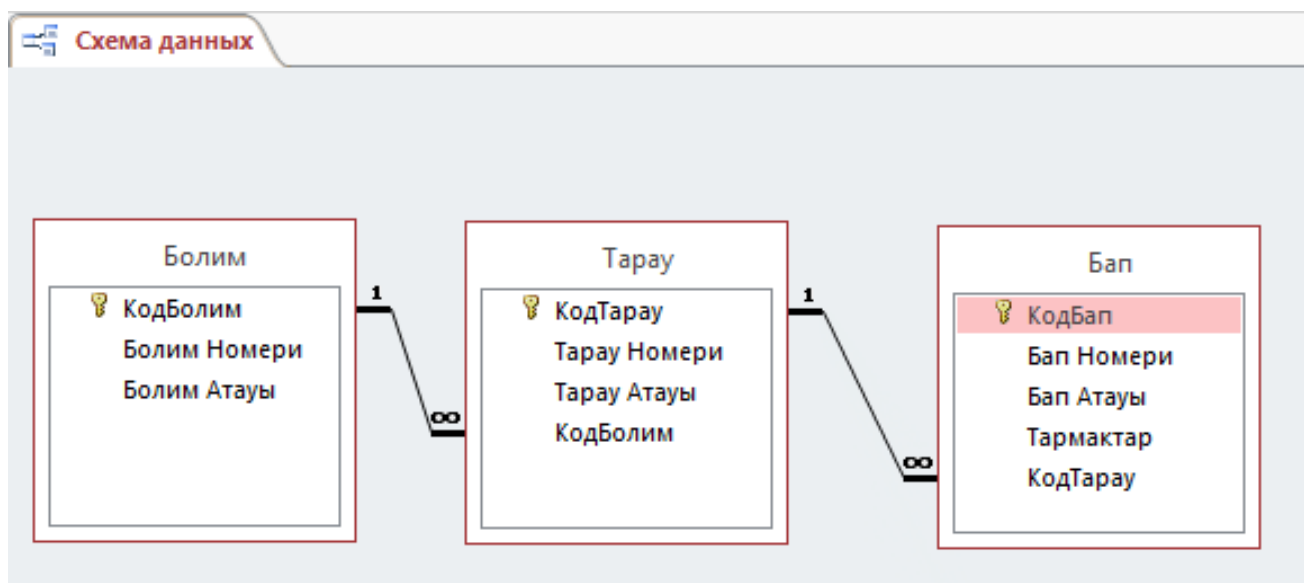
Тарау		Бап	
Имя поля		Тип данных	
КодБап		Счетчик	
Бап Номери		Короткий текст	
Бап Атауы		Короткий текст	
Тармактар		Длинный текст	
КодТарау		Числовой	

3.3 сурет – Бап кестесін құру

Одан кейін мәліметтер схемасында кестелердің арасына байланыс орнаттым. Мұнда «**один-ко-многим**» байланыс түрі қолданылды.

3.4 сурет – Кестелерді қосу

3.4 сурет – Кестелерді байланыстыру

Кестені құрып, байланыстырғаннан кейін, оны “Әділет” ақпараттық-құқықтық жүйесі сайтынан алынған мәліметпен толтырдым.

КодБолим	Болим Ном	Болим Атауы	Щелкните для добавления
	4	1 АҚПАРАТТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕУ НЕГІЗДЕРІ	
	5	2 АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМ	
	6	3 АҚПАРАТТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ	
*	(№)	0	

3.5 сурет – Бөлім кестесін толтыру

КодТарау	Тарау Номе	Тарау Атауы	КодБолим	Щелкните для добавления
	1	1 ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР	4	
	2	2 АҚПАРАТТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ	4	
	3	3 АҚПАРАТТАНДЫРУ СУБЪЕКТИЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ	4	
	4	4 ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҮКІМЕТ	5	
	5	5 ЭЛЕКТРОНДЫҚ АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАР	5	
	6	6 Ақпараттық жүйелер. "Электрондық үкіметтің" ақпараттандыру объектісінің өмірлік циклі	5	
	7	7 АҚПАРАТТАНДЫРУДЫҢ СЕРВИСТІК МОДЕЛІ	5	
	8	8 Ақпараттандыру объектілеріне сынау және аудит жүргізу	5	
	9	9 АҚПАРАТТАНДЫРУ ОБЪЕКТИЛЕРІН ҚОРҒАУ	5	
	10	10 Құжаттарға сараптама жүргізу және оларды келісу	6	
	11	11 АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫН ДАМУЫ	6	
	12	12 АҚПАРАТТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ	6	
	13	13 ҚОРЫТЫНДЫ ЖӘНЕ ӨТПЕЛІ ЕРЕЖЕЛЕР	6	
*	(№)	0		

3.6 сурет – Тарау кестесін толтыру

КодБап	Бап Номери	Бап Атауы	Тармақтар	КодТарау
1	1	Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар	Осы Заңда мынадай	1
2	2	Қазақстан Республикасының ақпараттандыру т	1. Қазақстан Респуб	1
3	3	Ақпараттандыру саласындағы қоғамдық қатын	1. Ақпараттандыру	1
4	4	Осы Заңның қолданылу саласы	1. Қазақстан Респуб	1
5	5	Ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік бас	Ақпараттандыру са	2
7	6	Қазақстан Республикасы Үкіметінің ақпараттан	Қазақстан Республ	2
8	7	Уәкілетті органның құзыреті	Уәкілетті орган:	2
9	7-1	Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласы	Ақпараттық қауіпсі	2
10	7-2	Ақпараттық қауіпсіздіктің жедел орталығы	1. Ақпараттық қауіг	2
11	7-3	Ақпараттық қауіпсіздіктің оқыс оқиғаларына де	1. Ақпараттық қауіг	2
12	7-4	Ақпараттық қауіпсіздікті ұлттық үйлестіру орта	1. Ақпараттық қауіг	2
13	7-5	Ақпараттық қауіпсіздіктің салалық орталығы	1. Қаржы нарығы м	2
14	8	Сарапшылық кеңес	1. Сарапшылық кең	2
15	9	Орталық атқарушы органдардың және Қазақст	Орталық атқарушы	2
16	10	Жергілікті атқарушы органдардың ақпараттанд	Жергілікті атқаруш	2
17	11	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	1. Қазақстан Респуб	2
18	12	"Электрондық үкіметтің" сервистік интегратор	"Электрондық үкім	2
19	13	Оператор	Оператор:	2
20	13-1	"Астана Хаб" халықаралық технологиялық пар	1. "Астана Хаб" хал	2
21	14	Мемлекеттік техникалық қызмет	1. Мемлекеттік тех	2
22	14-1	Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласы	Ақпараттық қауіпсі	2

3.7 сурет – Бап кесесін толтыру

MS Access дерекқормен жұмыс аяқталғаннан кейін, бағдарламалық қамтамасыз етудің интеграцияланған ортасы MS Visual Studio арқылы C# бағдарламалау тіліне көштім.

3.2 C# бағдарламалау тілін қолдану

C # - объектіге бағытталған программалау тілі. Ол 1998-2001 жылдары Андерс Халесберг пен Скотт Вилтаумоттың басшылығымен Майкрософт инженерлерінің тобы Microsoft .NET Framework қосымшаларын әзірлеу тілі ретінде жасалған. Кейін ECMA-334 және ISO / IEC 23270 стандартталған.

C # C синтаксисі бар тілдер тобына жатады, олардың синтаксисі C ++ және Java-ға жақын. Тілдің статикалық сипаттамасы, полиморфизмді, оператордың шамадан тыс жүктелуі (соның ішінде айқын және жасырын түрлендіру түрлерін қосатын операторлар), делегаттар, атрибуттар, оқиғалар, қасиеттер, жалпыланған түрлері мен әдістері, итераторлар, жабылуға қолдау көрсететін анонимді функциялар, LINQ, ерекшеліктер, форматтағы түсініктемелер XML бар.

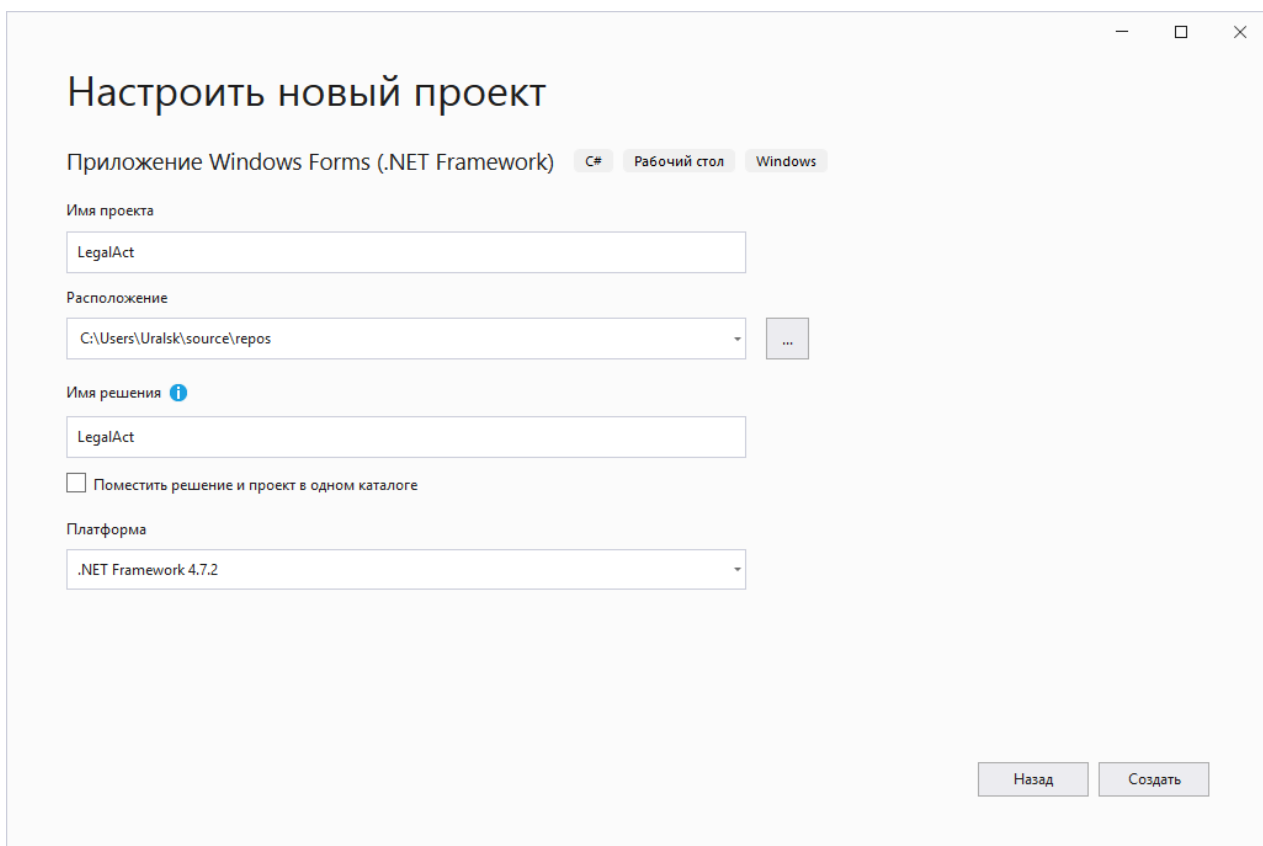
C # CLR үшін қолданбалы деңгейдегі бағдарламалау тілі ретінде әзірленді. Бұл ең алдымен BCL түрін көрсететін C # типтік жүйеге қатысты. Тілдің белгілі бір экспрессивті белгілерінің болуы немесе болмауы белгілі бір тілдік мүмкіндікті CLR конструкцияларына аударуға болатындығына байланысты.

Сонымен, CLR-тің 1.1-тен 2,0-ге дейінгі нұсқаларымен бірге C # өзі айтарлықтай байытылды; келешекте осындай өзара әрекеттесуді күту керек (алайда, бұл үлгіні тіл .NET платформасының кеңейтілуіне негізделмеген C # 3.0 шығарумен бұзылды). CLR, барлық басқа .NET-ке бағытталған тілдер сияқты, «классикалық» бағдарламалау тілдері жетпейтін көптеген мүмкіндіктерді ұсынады. Мысалы, қоқыс жинау C # өзінде жүзеге асырылмайды, бірақ CLR V #.NET, J # т.б бағдарламаларда орындалатындай, C # тілінде жазылған бағдарламалар үшін орындалады.

Мен бұл дипломдық жобада бағдарламалық қамтамасыз ету ортасы ретінде Microsoft Visual Studio 2019 қолдандым. Microsoft Visual Studio - бұл бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу ортасы және бірқатар басқа құралдарды қамтитын Microsoft өнімдерінің желісі. Бұл өнімдер сізге консольдік қосымшаларды және GUI қосымшаларын, соның ішінде Windows Forms, сонымен қатар веб-сайттарды, веб-қосымшаларды және веб-қызметтерді барлық платформаларға арналған және басқарылатын кодтарда, Қолдау көрсетілетін Windows, Windows Mobile, Windows CE, .NET Framework, Xbox, Windows Phone .NET Compact Framework және Silverlight технологиясын қолдайтын бағдарлама.

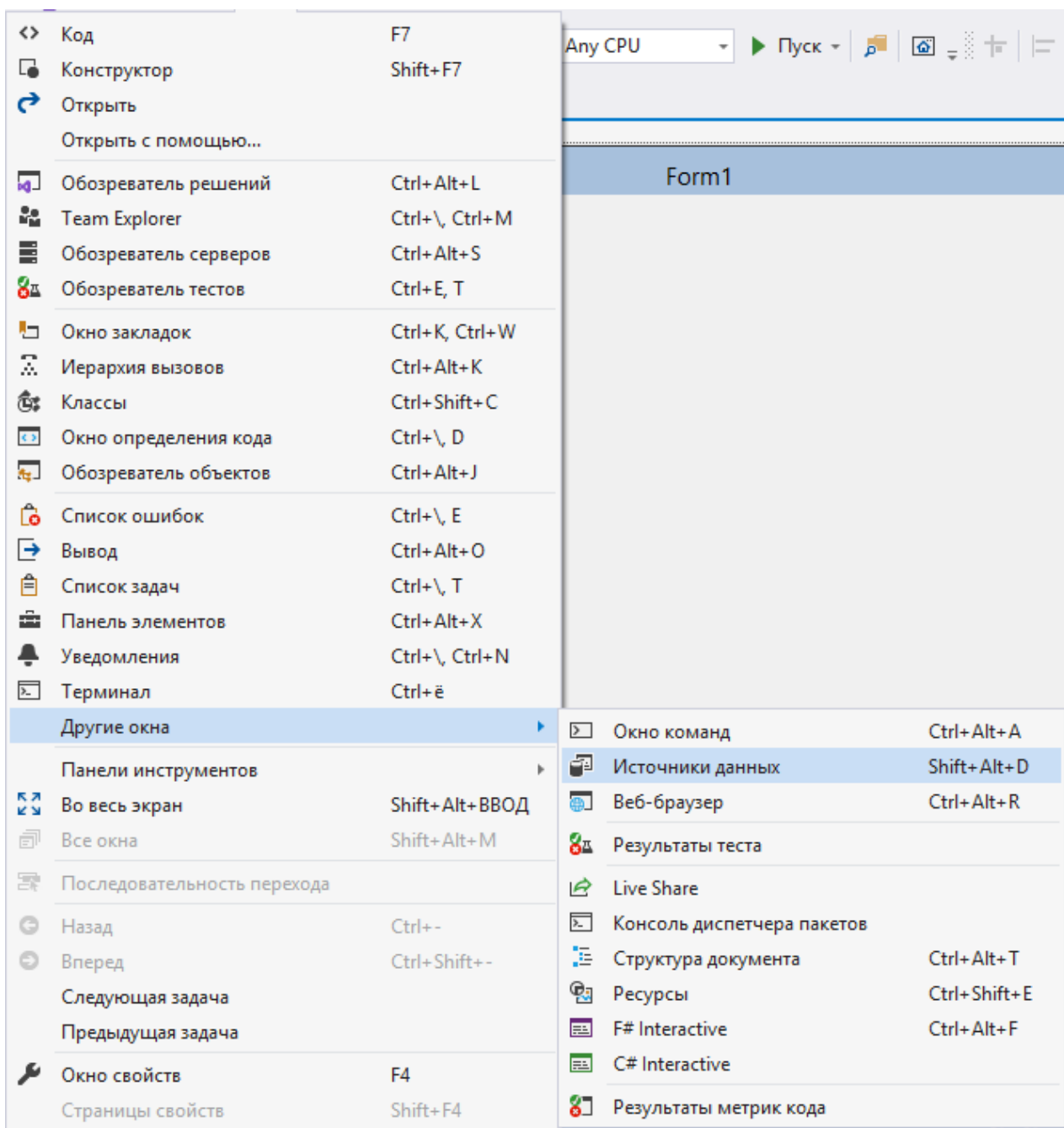
Visual Studio құрамына Intelli AdSense технологиясын және кодты оңай рефакторлауды қолдайтын бастапқы код редакторы кіреді. Кірістірілген түзету құралы бастапқы деңгей түзеткіші ретінде, сонымен қатар құрылғы деңгейіндегі түзету құралы ретінде жұмыс істей алады. Басқа кіріктірілген құралдарға GUI қосымшаларын құруды жеңілдетуге арналған форма редакторы, веб-редактор, класс дизайнері және дерекқор схемасын жасаушы кіреді. Visual Studio сізге кез-келген деңгейдегі функционалдылықты кеңейтуге арналған үшінші тарап қондырмаларын (плагиндерін) құруға және қосуға мүмкіндік береді, сонымен қатар жаңа басқару құралдарын қосады, (мысалы, редакциялау және визуалды жобалау үшін пәндік-бағдарланған бағдарламалау тілдеріндегі код) немесе бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу процесінің басқа аспектілері үшін құралады(мысалы, Team Foundation Server-пен жұмыс жасау үшін Team Explorer клиенті).

Ең бірінші мен MS Visual Studi-да LegalAct жобасын құрдым.

3.8 сурет – Жоба құру

Жобаны құрған соң, Diplom.mdb дерекқорын жобамен байланыстырдым

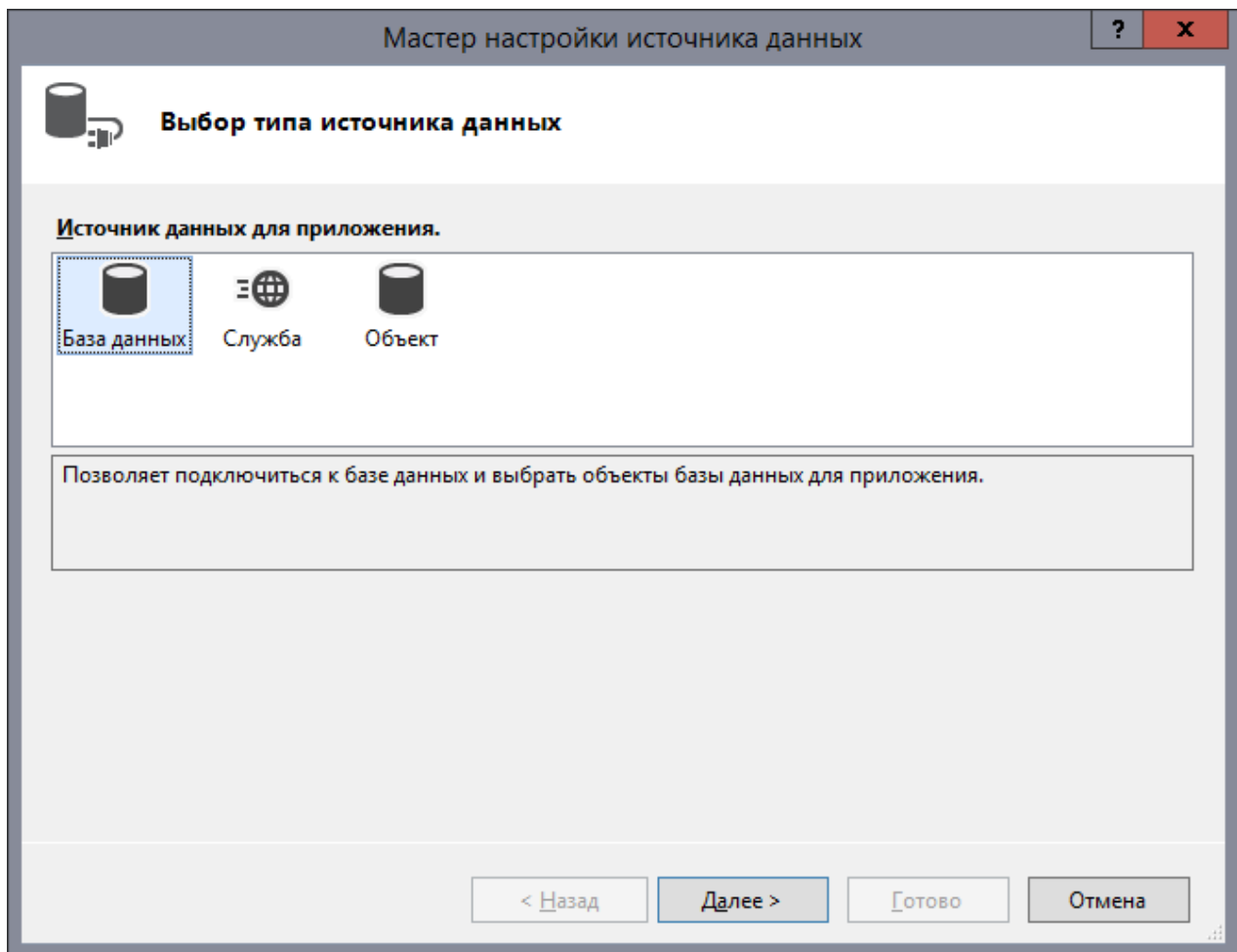

3.9 сурет – “Источники данных” терезесін шығару

С проектом в настоящий момент не связаны источники данных. Добавьте новый источник данных, а затем создайте привязки к данным, перетаскив элементы из окна на формы или существующие элементы управления.

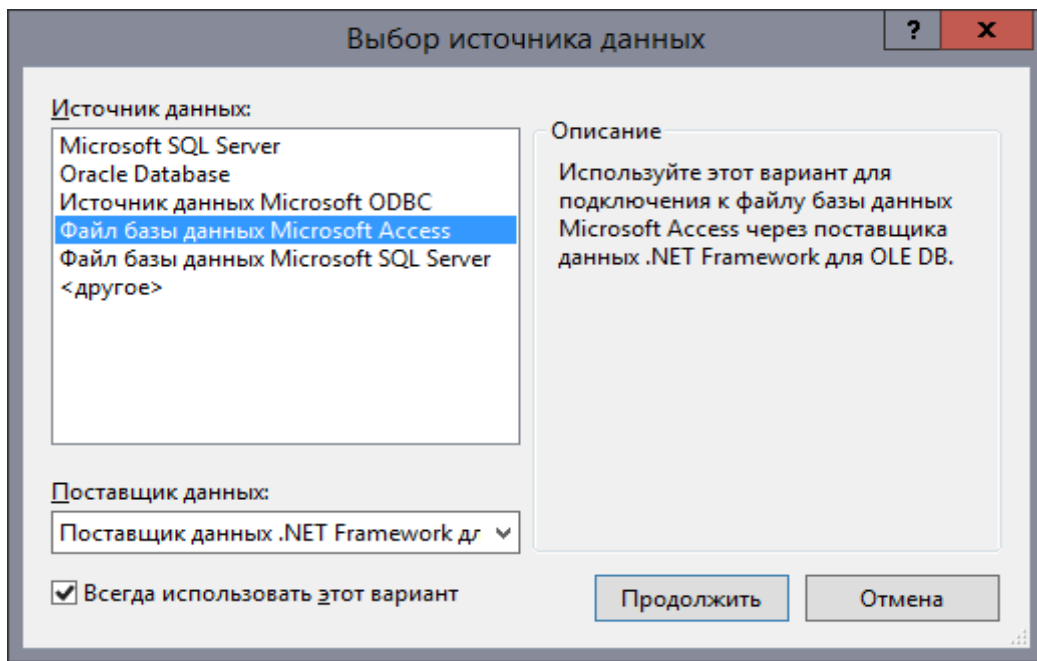
[Добавить новый источник данных...](#)

3.10 сурет – Дереккөзін қосу

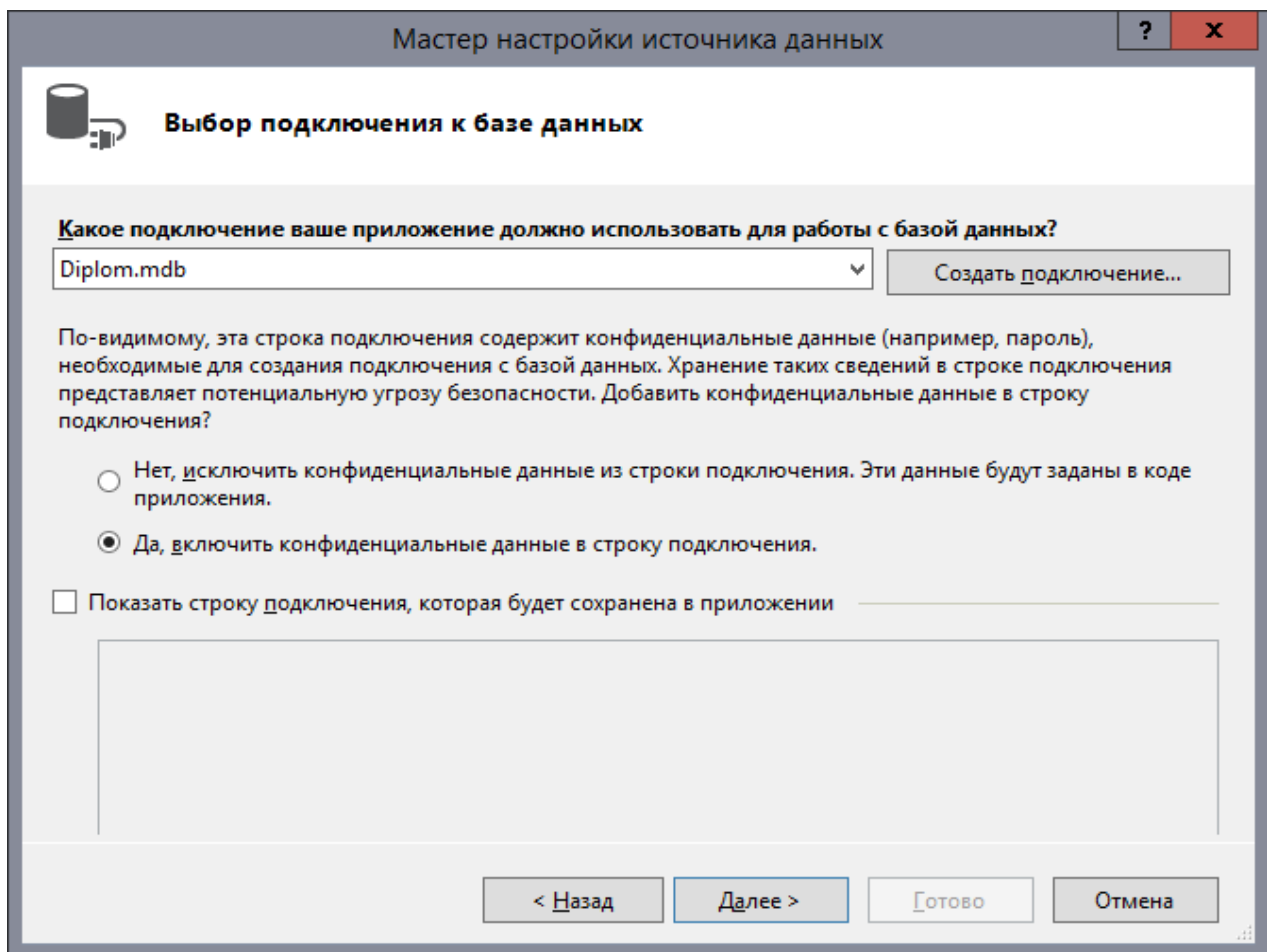

3.10 сурет – Дереккөз түрін таңдау

Мен дерекқорды MS Access-те құрдым. Сондықтан сол дерекқорды таңдадым.

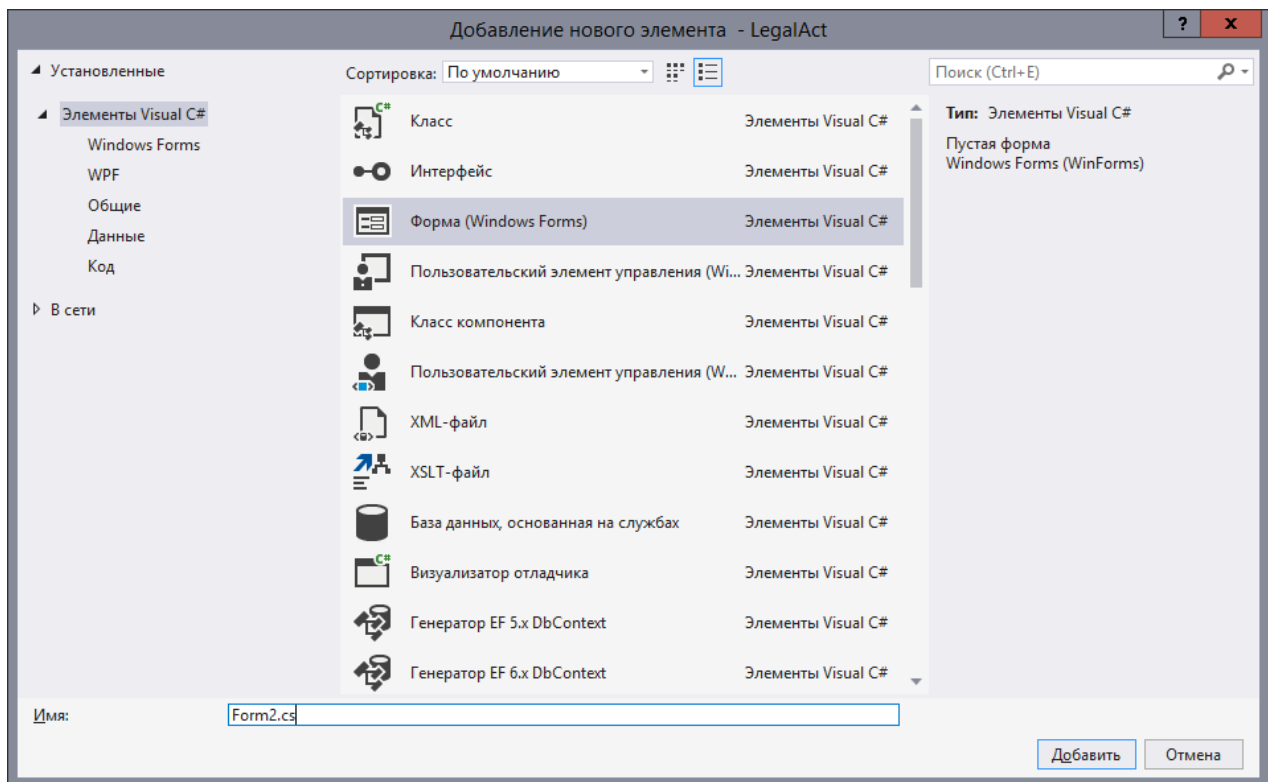

3.11 сурет – Дереккөр таңдау

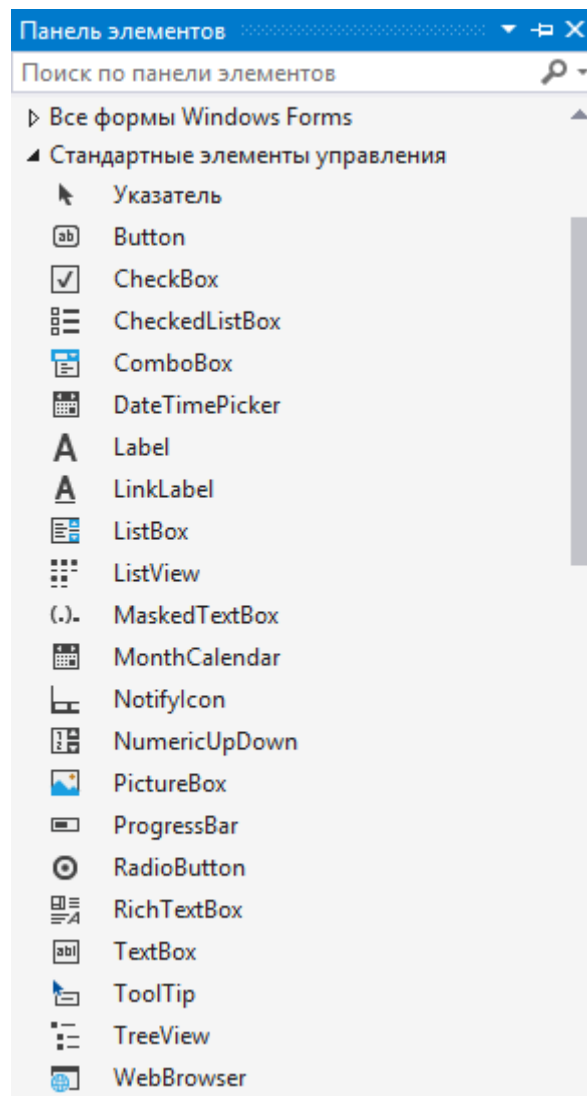
3.12 сурет – .mdb дереккөры

Diplom.mdb дерекқорын енгізген соң, жобаға Windows Forms формасын қостым.

3.13 сурет – Форма қосу

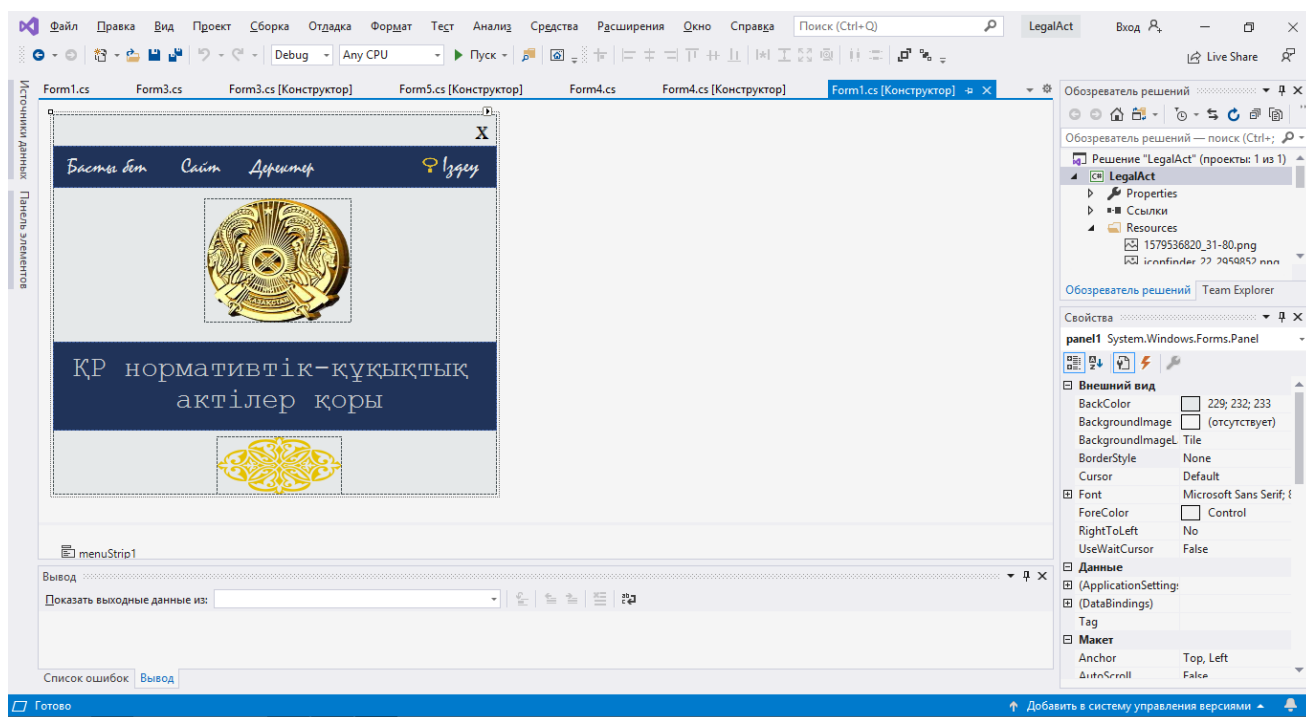
Жаңадан қосылған форманың дизайнымен жұмыс істеу үшін құралдар тақтасын пайдаландым.

3.14 сурет – Құралдар тақтасы

Label, Button, PictureBox, MenuStrip, Panel элементтері арқылы бағдарламамның басты бетін әзірлеп шығардым.

3.15 сурет – Басты бет құру

Ал бағдарламаның басты бөлігін C# бағдарламау тілімен әзірлеп шығардым. Мұнда бағдарламаны жабу, орнынан жылжыту, келесі формаға ауысу командаларын жаздым.

```

ссылка: 1
private void label1_Click(object sender, EventArgs e)
{
    Application.Exit();
}

ссылка: 1
private void label1_MouseEnter(object sender, EventArgs e)
{
    label1.ForeColor = Color.Red;
}

ссылка: 1
private void label1_MouseLeave(object sender, EventArgs e)
{
    label1.ForeColor = Color.Black;
}

```

3.16 сурет – Бағдарламаны жабу

```

Point lastPoint;
ссылка: 1
private void panel1_MouseMove(object sender, MouseEventArgs e)
{
    if (e.Button == MouseButtons.Left)
    {
        this.Left += e.X - lastPoint.X;
        this.Top += e.Y - lastPoint.Y;
    }
}

ссылка: 1
private void panel1_MouseDown(object sender, MouseEventArgs e)
{
    lastPoint = new Point(e.X, e.Y);
}

```

3.17 сурет – Орнынан жылжыту

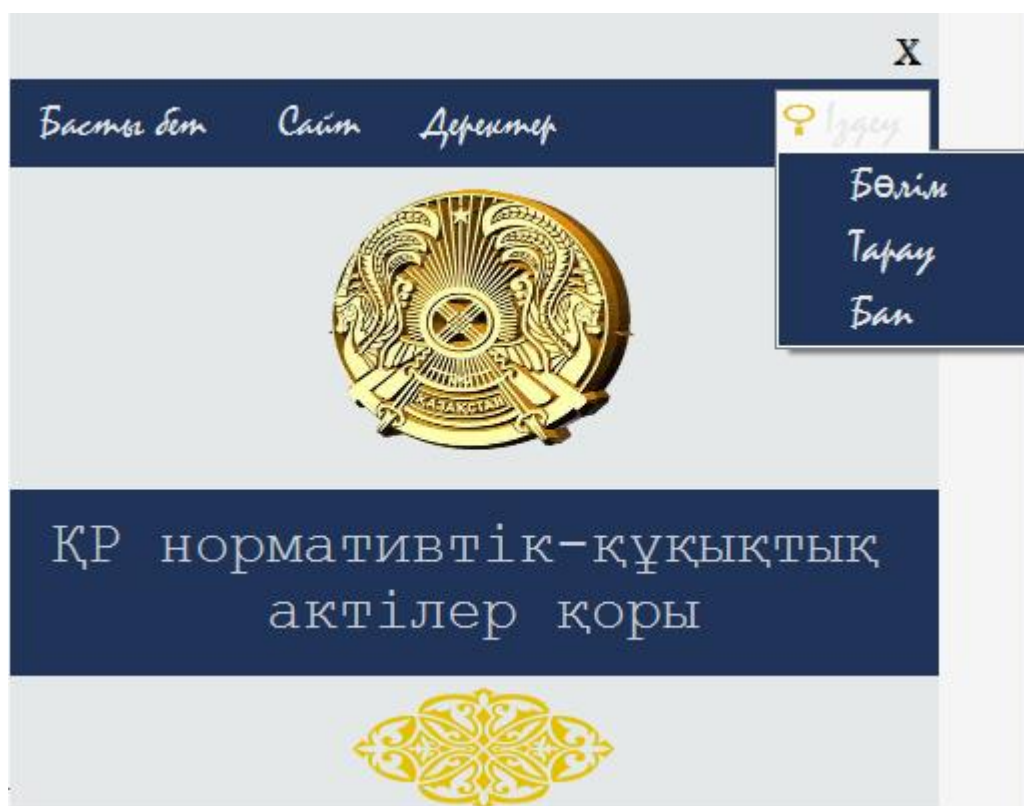
```

ссылка: 1
private void button2_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form2 form2 = new Form2();
    form2.Show();
}

```

3.18 сурет – Басқа формаға ауысу

Бұл дипломдық жобаның басты мақсаты нормативті-құқықтық актілер қорын іздестіру жүйесін құру. Оны жүзеге асыру үшін Diplom.mdb дерекқорындағы ақпаратты бағдарламаға енгізіп, іздестіру барысында керек ақпаратты интерфейске шығардым. Бұл жерде ақпарат ретінде ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативті-құқықтық актілердің бөлімі, тарауы, бап және тармағы болып келеді. Мұнда іздестіру жүйесінің ерекшелігі бөлімдерді, тарауларды және баптарды өзара бөлек іздестіруге болады. Және іздестіру жолағында сөз толығымен жазылмаса да, керек ақпаратты тауып интерфейске шығарады.

3.19 сурет – Іздеу түймесі

Бөлім Номери	Бөлім Атауы	Тарау Номери	Тарау Атауы	Бап Номери	Бап Атауы
1	АҚПАРАТТАН...	1	ЖАЛПЫ ЕРЕ...	2	Қазақстан Республикасының ақпарат тандыру туралы заңнамасы
1	АҚПАРАТТАН...	2	АҚПАРАТТАН...	6	Қазақстан Республикасы Үкіметінің ақпарат тандыру саласындағы қызметі
1	АҚПАРАТТАН...	2	АҚПАРАТТАН...	9	Орталық атқарушы органдардың және Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін мемлекеттік органдардың ақпарат...
3	АҚПАРАТТАН...	13	ҚОРЫТЫНД...	65	Қазақстан Республикасының ақпарат тандыру туралы заңнамасын бұзғаны үшін жауаптылық

3.20 сурет – Іздеу нәтижелері

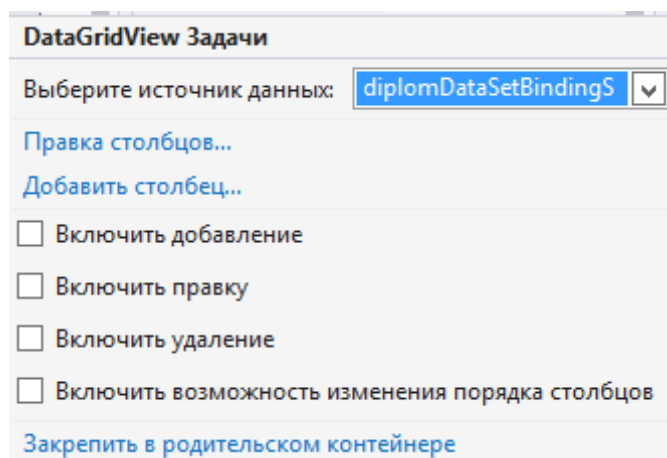
```
public static string connectString = "Provider = Microsoft.Jet.OLEDB.4.0;Data Source = Diplom.mdb";
private OleDbConnection myConnection;
```

3.21 сурет – Дерекқормен байланысу пәрмені

```
ССЫЛКА:1
private void button3_Click(object sender, EventArgs e)
{
    myConnection = new OleDbConnection(connectString);
    myConnection.Open();
    string bap = textBox1.Text;
    string query = "SELECT[Болим].[Болим Номери], [Болим].[Болим Атауы], [Тарау].[Тарау Номери], [Тарау].[Тарау Атауы], [Бап].[Бап  
FROM(Болим INNER JOIN Тарау ON[Болим].[КодБолим] =[Тарау].[КодБолим]) INNER JOIN Бап ON[Тарау].[КодТарау] =[Бап].[КодТарау]  
WHERE [Бап Атауы] LIKE '%" + bap + "%'";
    OleDbDataAdapter command = new OleDbDataAdapter(query, myConnection);
    DataTable dt = new DataTable();
    command.Fill(dt);
    dataGridView1.DataSource = dt;
    myConnection.Close();
}
```

3.22 сурет – Дерекқордан шақыру және іздеу пәрмені

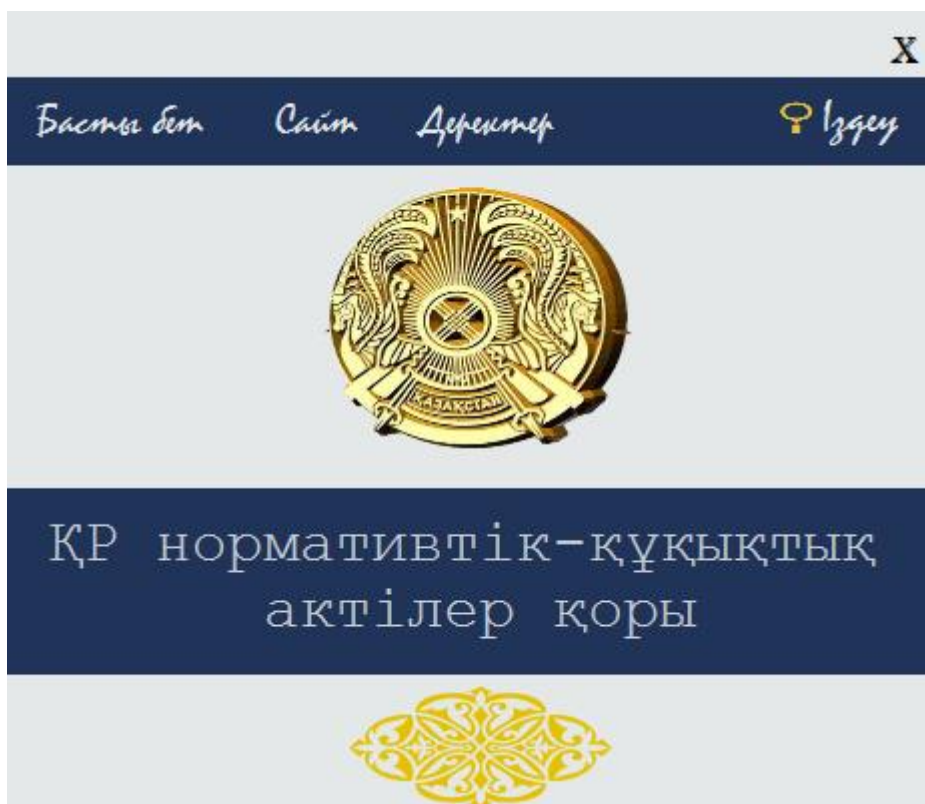
Айта кететін жағдай, бұл бағдарламаны қолданатын тұтынушыларға дерекқорды өзгертуге мүмкіндік жоқ. Кестелер қосуға, жоюға және өзгертуге тыйым салынған.

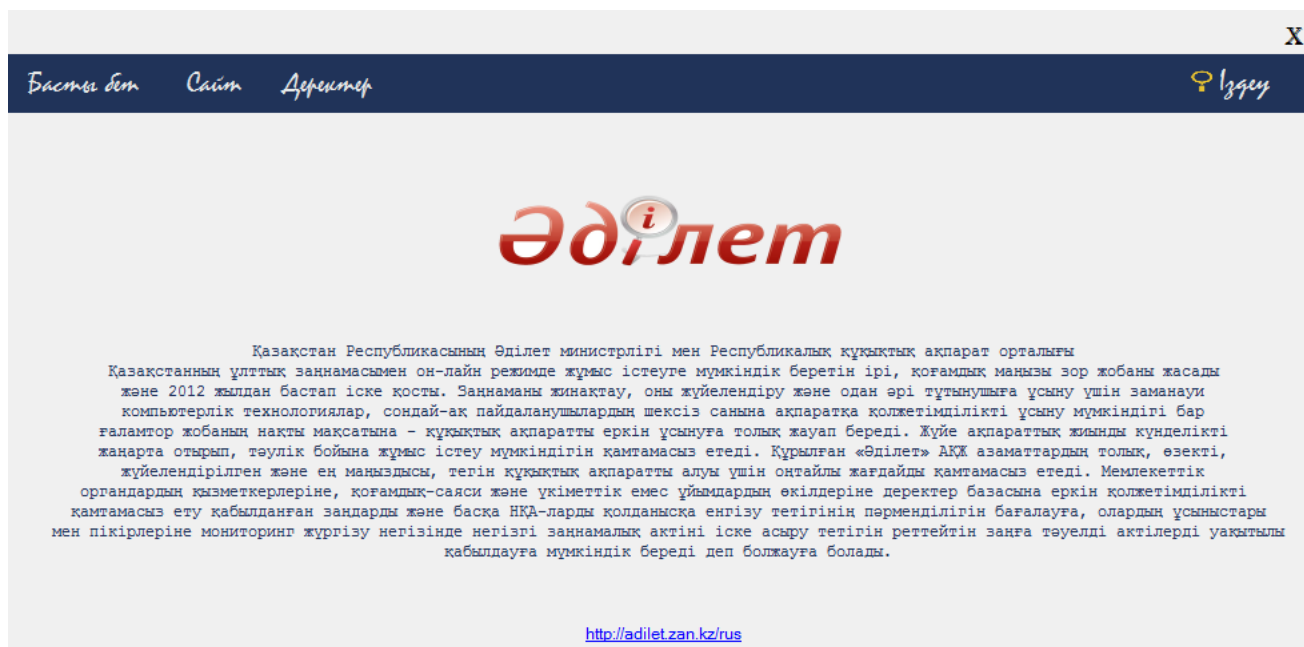
3.23 сурет – DataGridView міндеттері

3.3 “LegalAct” бағдарламасы

Мен бұл бағдарламаға “LegalAct” деген атау бердім. Ең алдымен бұл бағдарламалық өнімнің басты терезесі құрылды. Кейін нормативті-құқықтық актілер туралы ақпарат алынған “Әділет” АҚЖ туралы мәлімет пен сілтеме жазылған терезе құрылды. Келесі ақпараттық қауіпсіздік заңнамасы жазылған терезе әзірленді. Және де бағдарламаны .exe файл түрінде қолдануға болады, яғни оффлайн түрінде жұмыс істейді. Бағдарламаны флешка немесе кез келген сыртқы жадыларда көшіріп қолданса болады. Бағдарлама жады 8,29 мегабайт қамтиды.

3.24 сурет – Басты бет

3.25 сурет – Сайт терезесі

Ақпараттандыру туралы
Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V КРЗ.

РҚАО-ның ескертуі!
Осы Заңның қолданысқа енгізілу тәртібін 67-баптан қараңыз.
Қолданушылар назарына!
Қолданушыларға ыңғайлы болуы үшін РҚАО мазмұнды жасады.
МАЗМҰНЫ

Осы Заң Қазақстан Республикасының аумағында, ақпараттандыру объектілерін құру, дамыту және пайдалану кезінде, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын дамытуды мемлекеттік қолдау кезінде мемлекеттік органдар, жеке және заңды тұлғалар арасында тұнбайтын ақпараттандыру саласында қолындай қатынастарды реттейді.

1-БӨЛІМ. АҚПАРАТТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕУ НЕГІЗДЕПІ

1-тарау. ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар

Осы Заңда мынадай негізгі ұғымдар пайдаланылады:

- 1) автоматтандыру – ақпаратты жасауды, іздеуді, жіктеуді, жинақтауды, сақтауды, өңдеуді, алуды, пайдалануды, өзгертуді, таратуды және беруді оқтайландыру үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалану процесі;
- 2) ақпараттандыру – ақпараттандыру субъектілерінің қызметін автоматтандыруға бағытталған ұйымдаспырушылық, әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық процесс;
- 3) ақпараттандырудың сервистік моделі – ақпараттық-коммуникациялық көрсетілетін қызметтерді құруға немесе дамытуға, сондай-ақ оларды қарастуға негізделген, мемлекеттік функциялар мен мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді ақпараттандырудың орталықтарынан тәсілді іске асыру;
- 3-1) ақпараттандырудың сервистік моделі жөніндегі мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобасы – ақпараттық-коммуникациялық көрсетілетін қызметтерді құру немесе дамыту, сондай-ақ қарасту жөніндегі дәйекті іс-шаралар жиынтығы;
- 3-2) ақпараттандырудың сервистік моделі жөніндегі мемлекеттік-жекешелік әріптестік шарты – мемлекеттік әріптес, “электрондық үкіметтің” ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымының операторы және сервистік бағдарламалық өнімдерді немесе ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылым объектілерін беруді болып табылатын жекеше әріптес тараптары болып табылатын ақпараттық-коммуникациялық көрсетілетін қызметтерді құру, дамыту және қарасту кезінде тараптардың құқықтарын, міндеттерін, жауаптылығын және өзге де шарттарды айқындайтын сервистік келісімшарт;
- 4) ақпараттандыру объектілері – электрондық ақпараттық ресурстар, бағдарламалық қамтылым, интернет-ресурс және ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылым;
- 5) ақпараттандыру объектілерінің иеленуі – ақпараттандыру объектілерін иеленуі немесе иесі заңда немесе келісімде айқындалған шектерде және тәртіпін ақпараттандыру объектілерін иелену және пайдалану құқықтарын берген субъект;
- 5-1) ақпараттандыру объектілерін интеграциясы – деректерді берудің Қазақстан Республикасында пайдаланылатын стандарттық хаттамалары негізінде ақпараттандыру объектілері арасындағы ақпараттық өзара іс-қимылы ұйымдастыру және қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар;
- 6) ақпараттандыру объектілерін сыныптауышы (бұдан әрі – сыныптауыш) – ақпараттандыру объектілерін сәйкестендіруге және сипаттауға бағытталған санаттардың жүйеленген тізбесі;
- 6-1) ақпараттандыру объектісін дамыту – ақпараттандыру объектісін өмірлік циклінің кезеңі, осы кезең ішінде ақпараттандыру объектісін оңтайландыру және (немесе) функционалын кеңейту мақсатында өнеркәсіптік пайдалануға енгізілген оның қосымша функционалдық талаптарын іске асыру, сондай-ақ оны жаңырту жөніндегі іс-шаралар кешені жүзеге асырылады;
- 6-2) ақпараттандыру объектісін өндiру – автоматтандыру объектісін мен персоналды дайындауды, іске қосуды реттеу жұмыстарын, алдын ала және қабылдап алу сынақтарын жүргізуді қамтитын ақпараттандыру объектісін қолданысқа енгізу жөніндегі іс-шаралар кешенін жүргізуге бағытталған ақпараттандыру объектісін құру немесе дамыту кезеңі;
- 6-3) ақпараттандыру объектісін қолдан отыру – өнеркәсіптік пайдалануға енгізілген ақпараттандыру объектісін оған жаңырту жүргізбестен және қосымша функционалдық талаптарды іске асырмстан және оның тұтастығы сақталған жағдайда, бағдарламалық қамтылымға түзету, түрлендіру жүргізу және оның оқуларын жою жөніндегі іс-шараларды қамтитын, мақсатына сәйкес пайдалануды қамтамасыз ету;
- 6-4) ақпараттандыру объектісін құру – ақпараттандыру объектісін өмірлік циклінің кезеңі, осы кезең ішінде ақпараттандыру объектісін өзірлеуге, тәжірибелік пайдалануға, өндiруге, сондай-ақ оның жұмыс істеуі үшін қажетті техникалық құралдар кешенін және бағдарламалық қамтылымды иеленуге және (немесе) мүлкікті жадауға (жалға беруге) бағытталған ұйымдастырушылық және техникалық іс-шаралар кешенін іске асыру жүзеге асырылады;
- 6-5) ақпараттандыру объектісін өнеркәсіптік пайдалану – ақпараттандыру объектісін өмірлік циклінің кезеңі, осы кезең ішінде ақпараттандыру объектісін техникалық құжаттамада және нормативтік-техникалық құжаттамада жазылған мақсаттарға, міндеттер мен талаптарға сәйкес ішкілік режимде пайдалану жүзеге асырылады;
- 6-6) ақпараттандыру объектісін тәжірибелік пайдалану – ақпараттандыру объектісін пилоттық аймақта пайдалану, бұл оның жұмыс істеуіндегі кемшіліктерді анықтау мен жою және техникалық құжаттаманың талаптарына сәйкестігін айқындау мақсатында жүргізіледі;
- 6-7) ақпараттандыру объектісін өмірлік циклі – ақпараттандыру объектісін құру, өнеркәсіптік пайдалану, дамыту және оның өнеркәсіптік пайдаланылын тоқтату кезеңдерінің жиынтығы;
- 7) ақпараттандыру саласындағы ақпараттық көлуісіздік (бұдан әрі – ақпараттық көлуісіздік) – электрондық ақпараттық ресурстардың, ақпараттық жүйелердің және ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымының сыртқы және ішкі қатерлерден қорғалуының жай-күйі;
- 8) алып тасталды - КР 18.03.2019 № 237-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі);
- 9) ақпараттандыру саласындағы сарапшылық кеңес (бұдан әрі – сарапшылық кеңес) – мемлекеттік органдардың қызметін ақпараттандыру жөніндегі мәселелерді қарайтын, уәкілетті орган жағындағы ведомстволық комиссия;
- 10) ақпараттандыру саласындағы уәкілетті орган (бұдан әрі – уәкілетті орган) – ақпараттандыру және “электрондық үкімет” саласында басшылықты және сапарлық үйлестіруді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган;
- 11) ақпараттандыру субъектілері – ақпараттандыру саласында қызметті жүзеге асыратын немесе құқықтық қатынастарға түсетін мемлекеттік органдар, жеке және заңды тұлғалар;
- 12) ақпараттық жүйе – ақпараттық өзара іс-қимыл арқылы белгілі бір технологиялық әрекеттерді іске асыратын және нақты функционалдық міндеттерді шешуге арналған ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, қызмет көрсетуші персоналдың және техникалық құжаттаманың ұйымдастырылып ретке келтірілген жиынтығы;
- 13) алып тасталды - КР 18.03.2019 № 237-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі);
- 14) алып тасталды - КР 23.12.2017 № 129-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі);
- 15) алып тасталды - КР 18.03.2019 № 237-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі);
- 16) алып тасталды - КР 18.03.2019 № 237-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі);

3.26 сурет – Деректер

 LegalAct.exe	13.06.2020 3:37	Приложение
 LegalAct.exe.config	11.06.2020 22:17	Файл "CONFIG"
 LegalAct.pdb	13.06.2020 3:37	Program Debug D...

3.27 сурет – exe файл

4 Өміртіршілік қауіпсіздігі

4.1 Еңбек шартын талдау

Дипломдық жоба барысында «Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік құжаттардың ақпараттық іздестіру жүйесін жобалау» тақырыбы бойынша еңбек жағдайлары қарастырылды.

ҚР азаматтарына қолжетімді оффлайн түрде жұмыс жасайтын, нормативтік актілерді қамтитын бағдарлама дербес компьютерді талап етеді. Осыған байланысты өрт сөндіргіш және табиғи жарықтандыруға негізделген есептеулер жүргізілді.

4.1.1 Кеңсе жағдайындағы еңбек жағдайларының қысқаша сипаттамасы

Еңбек жағдайлары мен техникалық талаптар тұрғысынан келесі жағдайлар болады: жұмыс орнын тиісті түрде жарықтандыру; жабдықтың толық техникалық жарамдылығы, оның электр қауіпсіздігі; бөлменің тиісті өрт қауіпсіздігі; экономиканың талаптарына сай өнімді жұмыс пен жұмыс орнын ұсынатын оңтайлы микроклимат. Зиянды және қауіпті факторлар әсеріне ұшырайтын инженерлерге мыналар жатады: электр тогы; электр жарақаттары, жерге тұйықталу немесе жабдықтың қауіпсіздігі бұзылған жағдайда; рұқсат етілмеген параметрлері бар микроклиматта жұмыс істеу; жұмыс орнын жеткіліксіз жарықтандыру. [7].

Жабдық келесі жағдайларда оңтайлы жұмыс істейді:

- температура 0-ден 400-ға дейін;
- ылғалдылығы 5-тен 95% - ға дейін, конденсацияланбаған;
- қорек көзі: айнымалы ток-кернеуі 100-ден 220 В дейін, жиілігі 50/60Гц, ток 2 -5 А; тұрақты ток-кернеуі 48-ден 60 В дейін, жүктеме тогы 2 -4 А.

Барлық жабдықтың сертификаттары бар болғандықтан, кәсіби тәуекел класын ең аз деп анықтаймыз.

Қауіпсіздік шараларына қатысты электр құрылғылары жұмыс кернеуі 1 кВ дейінгі құрылғыларға жатады.

Электр тогының зақымдану қауіптілігінің дәрежесі бойынша үй-жай жоғары қауіптілік сыныбына жатады, себебі ол талаптарға сәйкес келеді:

- құрғақ;
- қалыпты температурамен;
- оқшауланған едені бар;
- шаңсыз;
- Жерге тұйықталған заттары жоқ.

Қоршаған орта табиғатына байланысты бөлме «орташа құрғақ» класына жатады, салыстырмалы ылғалдылық 60%-дан аспайды. Қол жетімділік тұрғысынан ол электротехника санатына жатады, яғни жабдыққа тек электр мамандары ғана қол жеткізеді. Электр қондырғыларына жедел қызмет көрсетуді кезекші персонал орындайды, олар ең аз дегенде ІІІ топтың білікті мамандары болуы керек.

Технологиялық процестің ерекшелігі, қолданылатын заттар мен материалдардың қасиеттері, сондай-ақ электрондық жабдықтардың, қосқыштардың және базалық станциялардың жабдықтары орнатылатын үй-жайлардың болуы өрт қауіптілігі D санатына жатады. Ал А санаты Р-ІІа жатады. Сондықтан, әрлеу, сәндік материалдар (түрлі синтетикалық қосылыстар, полимерлер). Өрттің шығу себебі қысқа тұйықталу, электр сымы үзілген.

4.1.2 Экономикалық талаптарды ескере отырып, жұмысшылардың жұмыс орындарын ұйымдастыру

Кеңселік жұмыс орташа ауырлықтағы жұмысқа жатады, технологиялық жабдықты басқару компьютер, принтер, модемдер сияқты түрлі енгізу– шығару құрылғыларынан қашықтықтан жүзеге асырылады.

Мысалдарға қоршаған ортаның тозуы, ауру және жарақат, сонымен қатар кейбір жағдайларда қайғылы жағдайлар жатады. Осыған байланысты адамдар мен қоршаған ортаны қорғау - қауіпсіздік шарасы. Өрекет түрі күрделене түскен сайын, кешенді қауіпсіздік шараларын қолдану қажет. Бұл кешенді қорғау шараларына құқықтық, ұйымдастырушылық, экономикалық, техникалық, санитарлық және медициналық шаралар жатады. Жұмыс ортасы мен еңбек процесінің барлық факторлары - жұмыс барысында денсаулығына және қызметкерлердің жұмыс қабілетіне әсер ететін әлеуметтік-экономикалық факторлар жан-жақты бағаланады.

Жұмыс орнын ұйымдастыру қазіргі экономикалық талаптарға негізделген. Жұмыс жиһазының дизайны (үстелдер мен орындықтар) жұмысшының өсуіне сәйкес жеке түзетуді қамтамасыз етеді және жайлы жағдай жасайды. Жиі қолданылатын құралдар мен басқару элементтері оңтайлы жұмыс аймағында. Жұмыс орны ГОСТ 12.2.032-78 [8] талаптарына сәйкес келеді. Оның элементтерінің конструкциясында жұмыс сипатын, адамның психологиялық ерекшеліктерін және оның антропометриялық деректерін ескереміз [7].

Кеңселік залдың келесі өлшемдері: ұзындығы $A=16$ м, залдың ені $B=8$ м, биіктігі $H=3$ м. Жұмыс бетінің еден деңгейінен биіктігі 1,2 м, терезелер 0,8 м биіктіктен басталады, терезелердің биіктігі 2 м.

Кеңседе келесі телекоммуникациялық жабдықтар орналасқан:

- базалық станция;

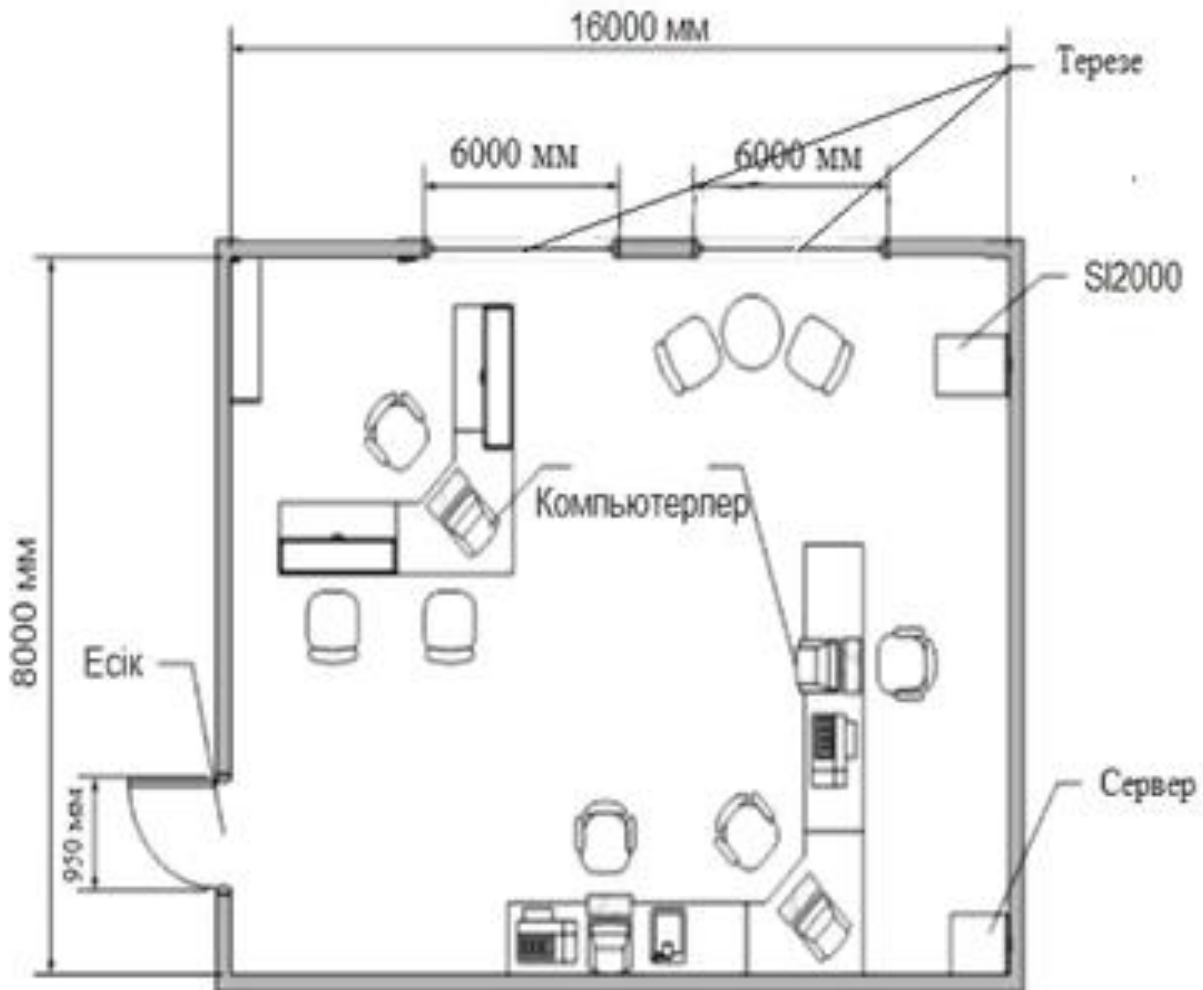
- қазіргі заманғы телекоммуникация желілеріндегі SI2000 мобильді коммутация;

- серверлік жабдықтар;
- дербес компьютерлер;

Сондай-ақ енгізу-шығару жабдығы (сканер, принтер).

Базалық станция, базалық станция контроллері арнайы тіреулерде орналасқан, өлшемдері 2000x810x600 мм., салмағы 37кг. Жабдықты орналастыру жоспары 4.1-суретте көрсетілген:

Кеңселік залда 6 қызметкер жұмыс істейді, ГОСТ 12.2.032-78 [8] талаптары бойынша бір адамға кем дегенде 6,5 м² ауданы болады. Біздің алаң 128 м², оның ішінде 2 м² ауданын жабдық, шкафтар алып жатыр, яғни бір қызметкерге 21,33 м² бөлме ауданы келеді, бұл ГОСТ талаптарын қанағаттандырады.

4.1 сурет - Кеңселік жұмыс орындары мен жабдықтарды орналастыру жоспары

4.1.3 Ылғалдылық және ауа температурасы параметрлерін нормалау

Көлемі 16x8x3 метр, көлемі 384 м³ кеңсе бөлмесінде 6 адам жұмыс істейді. Кеңсеге сыртқы ауаның келесі көлемі беріледі: бір жұмысшыға 30 м³ дейін бөлменің кубатурасы кезінде - бір адамға 20 м³/сағ кем емес. Офистік үй-жайға түсетін ауа ластанудан, оның ішінде шаңнан және микроорганизмдерден тазартылған.

Өндірістегі микроклимат жұмыс аймағында, яғни биіктігі 2 м-ге дейінгі кеңістікте, еден деңгейінен немесе жұмыс істеушілердің тұрақты немесе уақытша болатын орындары бар алаңнан бағаланады. Ауаның ылғалдылығы ондағы су буының болуымен анықталады.

ГОСТ 12.1.005-88 [9] талаптарына сәйкес қажетті микроклиматтық жағдайларды ұстау үшін және цифрлық станция жабдықтарының қалыпты жұмыс істеуі үшін кеңселік бөлмеде кондиционер орнатылды. Микроклиматтың нормативтік көрсеткіштері 4.1 - кестеде келтірілген

4.1 – кесте. Орташа ауырлықтағы жұмыстарды орындау кезіндегі өндірістік үй-жайлардың микроклиматының нормалары

Жыл Кезеңі	Температура С		Оңтайлы ылғалдылық, %		Ауа қозғалысының жылдамдығы, м / с	
	оңтайлы	рұқсат етілген	оңтайлы	рұқсат етілген	оңтайлы	рұқсат етілген
Жылдың суық кезеңі	18-20	17-23	40-60	75	0,2	0,1-ден артық емес
Жылдың жылы кезеңі	21-23	18-27	40-60	260С кезінде 65	0,3	0,2-0,4

4.1.4 Жарықтандыруды ұйымдастыру

Жарық адамның өмір сүруінің маңызды шарттарының бірі болып табылады. Ол ағзаның жай- күйіне әсер етеді, дұрыс ұйымдастырылған жарықтандыру жоғары жүйке қызметі процестерінің ағуын ынталандырады және жұмысқа қабілеттілікті арттырады. Жарық жеткіліксіз болған кезде адам тез шаршайды, қате іс-әрекеттер ықтималдығы өседі, бұл жарақаттануға әкеледі, жарақаттардың 5% - ы жұмыс миопиясы (жақыннан көрушілік) сияқты кәсіби аурудың себебі болып табылады [10].

Офистер үшін жарықтандыру жұмыс атмосферасын құрудың маңызды компоненті болып табылады. Сондықтан соңғы уақытта оған жиі көңіл бөлінеді. Бірақ кейде бұл көңіл қайғылы нәтижелерге әкеледі. Офис жағдайында тұрған бөлмені екі жолмен жарықтандыруға болады. Олар: табиғи жарық және жасанды жарық.

Табиғи жарық – табиғи жарық көздерінен алынатын түр. Бөлменің ішкі табиғи инсоляциясы жарық ойықтары арқылы үй-жайға кіретін жарық ағындарының атмосферасында шашыраған күннің сәулелі энергиясы және беттен көрініс тапқан жарық есебінен құрылады. Табиғи инсоляция қысқа уақыт аралығында жарық деңгейінің өзгеруіне байланысты маңызды сипат болып табылады. Өзгерістер кездейсоқ сипатқа ие. Жарық ағынының қуатын адам күшінде емес, оны тек белгілі бір құралдармен түзете алады. Табиғи жарық көзі барлық жарықтандырылатын заттардан шамамен бір қашықтықта болғандықтан, мұндай жарық тек ортақ болады.

Жасанды жарықтандыруды арнайы жарық көздері, атап айтқанда: қыздыру шамдары, люминесцентті немесе галогенді шамдардың көмегімен алады. Жасанды жарық көздері табиғи сияқты тікелей, шашыраңқы және шағылысқан жарық бере алады. Жасанды әдіс табиғаттан айырмашылығы қашықтығына және жарық көзінің бағытына байланысты жалпы және жергілікті локализацияны жасайды. Жалпы нұсқасы бар жергілікті жарықтандыру аралас опция береді. Жасанды көздер арқылы белгілі бір еңбек және демалыс жағдайларына қажетті жарық көрсеткіштеріне қол жеткізіледі.

4.1.4 Өрт қауіпсіздігі

Өрт-азаматтардың өмірі мен денсаулығына, қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне материалдық зиян келтіретін бақылаусыз жану [11].

Қазіргі техникалық регламенттің қолданылу міндеттері:

1) Күрделі құрылыс объектілерін жобалау, салу, күрделі жөндеу, реконструкциялау, техникалық қайта жарықтандыру, функционалдық мақсатын өзгерту, техникалық қызмет көрсету, объектілерді пайдалану;

2) өрт қауіпсіздігі талаптары бар техникалық регламенттерді, нормативтік және техникалық құжаттардың ұсынылатын ережелерін әзірлеу, қабылдау, қолдану және орындау жөніндегі талаптарды белгілейді.

Объектілердің өрт қауіпсіздігі мына жүйелермен қамтамасыз етіледі:

- өрттің алдын алу; - өртке қарсы қорғау;
- ұйымдастыру-техникалық іс-шаралар.

Объектілердің өрт қауіпсіздігі адамдар қауіпсіздігінің нормативтік деңгейін қамтамасыз етуге және өрт нәтижесінде үшінші тұлғаларға зиян келтіру қаупінің алдын алуға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтиды.

Объектінің өрт қауіпсіздігі, егер төмендегі шарттардың бірі орындалса, қамтамасыз етілген болып саналады:

1) осы техникалық регламентте, Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде және өрт қауіпсіздігі мәселелерін реттейтін нормативтік құжаттарда белгіленген өрт қауіпсіздігі талаптары толық көлемде орындалды;

2) өрт қаупі осы техникалық регламентте белгіленген рұқсат етілген мәндерден аспайды.

Техникалық регламент талаптарына сәйкес әрбір ғимарат пен құрылыстың өрт кезінде адамдарды қауіпсіз эвакуациялауды қамтамасыз ететін эвакуациялық жолдардың көлемді-жоспарлы шешімі және конструктивтік орындалуы болады. Адамдарды қауіпсіз эвакуациялау мүмкін болмаған жағдайда оларды ұжымдық қорғау жүйесін қолдану арқылы қорғау қамтамасыз етіледі.

Өрт қауіпсіздігі өнімдері, объектілердің өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйелері мен құралдары, сондай-ақ өрт техникасы өрт қауіпсіздігі талаптарына міндетті түрде сәйкес келуі керек.

Қазіргі заманғы кеңседе өрт хабарландырушыларының әр түрлі түрлері қолданылады. Түтін хабарлағыштары ауадағы түтін бөлшектерінің белгілі бір шоғырлануын анықтайды. Жалын хабарлағыштары от сипатталатын ультракүлгін және инфрақызыл сәулеленудің қалқандарын тіркейді.

Осылайша, кеңседегі қазіргі заманғы өрт дабылы өрт шыққан кезде автоматты өрт сөндіру жүйесін өздігінен іске қосуға, түтін шығару жүйесін қосуға, үй-жайлардың желдеткішін және электр қуатын ажыратуға, қызметкерлерді өрт туралы хабардар етуге және эвакуация кезінде қозғалыс бағытын көрсетуге, ТЖМ қызметіне автодозвон жасауға және авариялық жарықтандыруды қосуға қабілетті.

Мемлекеттік нормативтердің талабы бойынша басшылар кеңседе автоматты өрт дабылы мен хабарлау және адамдарды эвакуациялауды басқару жүйесін орнатуға міндетті.

Өрт қауіпсіздігі өрт сөндіргіштердің, ұнтақты немесе көмірқышқылдарының болуымен қамтамасыз етіледі. Соңғылары кеңсе үшін қолайлы, өйткені сөндіргеннен кейін әрекет етуші зат техниканы зақымдамай буланады.

Егер нақты кеңселік бөлмедегі өрт үлкен залал келтірсе, ең тиімді құрал автономды өрт сөндіру жүйесін орнату болады.

Өрт сөндіргіш ретінде ДИП-3 түтін хабарлағышын қолданамыз. Кеңсенің биіктігі 4 м болғанда, бір хабарлағышпен бақыланатын аудан 10 м².

ДИП-3 санын мына формула бойынша анықтаймыз:

$$M=Ц \cdot (S/S_0). \quad (4.4)$$

мұндағы Ц - ең жақын бүтін санға дейін дөңгелектеу;

S - кеңсенің ауданы;

S₀ - бір ДИП-3 бақылайтын аудан;

$$M=Ц \cdot (3 \cdot 2,5/10)=0,75=1 \quad (\text{аппараттық үшін});$$

$$M=Ц \cdot (18 \cdot 12/10)=21,6=22 \quad (\text{операторлық үшін}).$$

Кеңседе 23 хабарлағышты орналастырамыз.

Хабарлама пульті ретінде "Топаз - 3 М" пульті орнатамыз. Пультке барлық бөлме қосылады. "Топаз – 3 М" пульті хабарлаудың 10 аймағын бақылауға арналған. Сондықтанда бізге 3(үш) пультті орнату қажет.

4.2 Есептеу бөлімі

4.2.1 Табиғи жарықтандыру жүйесін есептеу

Есеп әдістемелік нұсқауларымен жүргізілді [11]. Табиғи жарықтандырудың нормасын есептеп, оны анықтау үшін, бастапқыда, оған негізделінген бөлменің көлемін, ауданын есептеп алуымыз қажет.

Жұмыс жасалынатын бөлменің өлшемдері: ұзындығы $L = 16$ м, ені $B = 8$ м, биіктігі $h=3$ м. Бөлмедегі терезелер саны – 2. Терезенің жер бетінен орналасу биіктігі – 0,8 м, ал сол бөлмеде орнатылған терезенің биіктігі – 2 м. Жұмыс істелінетін бөлме IV сағаттық белдеуі бар Алматы қаласында орналасқан. Берілген бөлменің жан – жағында оған көлеңке түсіретін ғимараттар жоқ. Бөлмедегі жұмыс істелетін орын, орналасқан ғимаратының қабырғасынан 1,2 м қашықтықта орналасқан. Жалпы ауданды S_0 (m^2) төменде көрсетілген формулармен анықтаймыз:

$$S_0 = \frac{S_n \cdot e_n \cdot K_3 \cdot \eta_0 \cdot K_{эд}}{100 \cdot \tau_0 \cdot r_1}, \quad (4.1)$$

мұндағы, S_n - бөлменің толық ауданы, m^2 ;

$$S_n = L \cdot B = 16 \cdot 8 = 128 \text{ м}^2$$

e_n – табиғи жарықтандыру коэффициентінің нормалық мәні;

$$e_n^{IV} = e_n^V \cdot m \cdot c \quad (4.2)$$

мұндағы $m=0,8$, $c=0,7$ – IV сағаттық белбеуге арналған.

$e_n = 1,2$ – V- ші санаттағы дәлдік жұмыстары үшін;

$$\begin{aligned} e_n^{IV} \\ = 1,2 \cdot 0,8 \cdot 0,7 = 0,67 \end{aligned}$$

K_3 – коэффициенті кесте бойынша $k_3 = 1,2$

τ_0 - жалпы жарық өткізгіштің коэффициентін келесі формуламен анықтаймыз:

$$\tau_0 = \tau_1 \cdot \tau_2 \cdot \tau_3 \cdot \tau_4 \quad (4.3)$$

Біз келесі кезекте, жарықөткізгіш материал ретінде, мыналарды қолданамыз:

а) екі еселенген терезелік әйнек беттерін $\tau_1 = 0,8$;

б) болат байланыстарының жеңіл шығындарын есепке алатын коэффициент $\tau_2 = 0,6$;

в) тірегіш құрылыстың түрі – темірбетон фермалары $\tau_3 = 0,8$;

г) күнсәулесі қорғаныштары – жинаңқы реттелетін жалюзилер $\tau_4 = 0,75$.

4.2 – кесте. m, c коэффициенттерінің ҚР ҚНЖЕ 2.04-05-2002 [10] бойынша мәндері

Жарықтық климатының белбеуі	Жарықтық саңылаулар кезіндегі c				
	m	Ғимараттардың сыртқы қабырғаларында	Тікбұрыштық және үшбұрыштық шамдарда	Шед. типіндегі шамдарда	Зениттік шамдарда
IV 50° солтүстік ендік және оңтүстік (Алматы және Карағанды)	0.9	0.8	0.9	1.0	0.9
	0.9	0.75	0.85	0.95	0.85

Жалпы жарықөткізгіштің коэффициенті:

$$\tau_0 = 0,8 \cdot 0,9 \cdot 0,8 \cdot 0,75 = 0,432$$

η_0 – табу үшін қажетті есептер:

Жұмыс аймағынан тиісті терезе деңгейіне дейінгі қашықтық – h_1 .

$$h_1 = 0,8 + 2 = 2,8 \text{ м}$$

$$l = 4 \div 2 = 2 \text{ м}$$

мұндағы l - бөлменің тереңдігі, бір жақты жарықтандыруы бар.

$$L/l = 16/2 = 8 \text{ м}$$

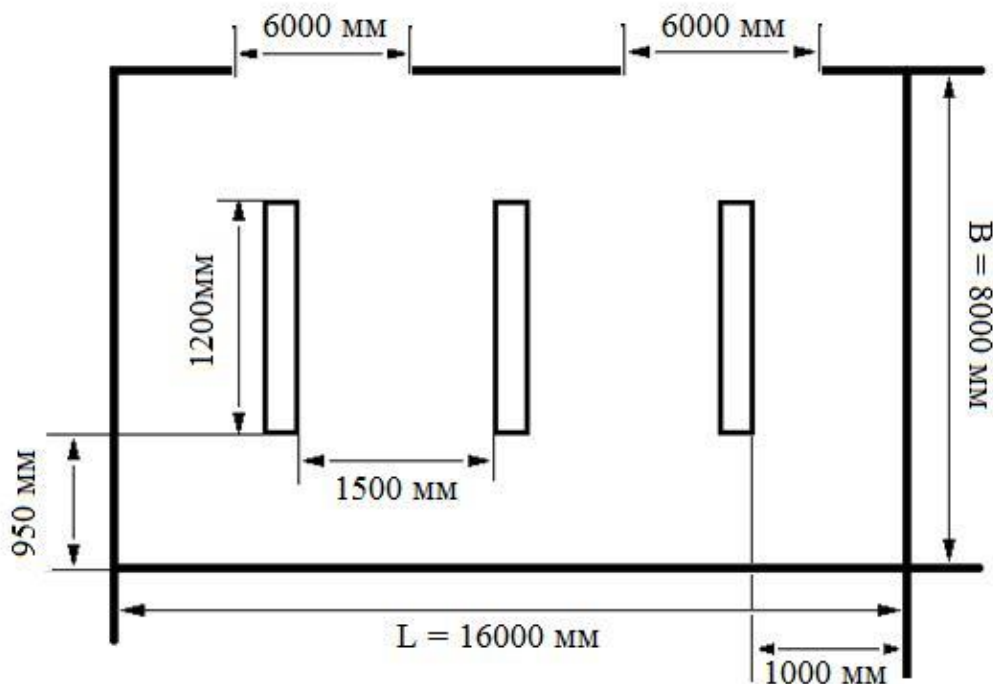
$$h_{\text{есеп}} = H - h_{\text{тер}} - h_{\text{ж.б.}}$$

мұндағы $h_{\text{ж.б.}} = 1,2 \dots 1,4$ м – жұмыс биіктігінің беті.

$$H_{\text{есеп}} = 3 - 1,7 - 1,2 = 0,1 \text{ м}$$

$$l / h_{\text{есеп}} = 1 / 0,1 = 10$$

Кестені пайдалана отырып $\eta_0 = 1,5$ мәнін анықтаймыз.

4.2 сурет - Бөлмедегі терезе мен шамдардың орналасу схемасы

ρ_1 – ТЖК шет жақ ғимараттардың қабырғаларынан шағылысатын жарықтың көбейу коэффициенті.

ρ_1 – табу үшін қажетті есептер:

Есептеу пункті бөлменің ортасында орналасқан, содан кейін сыртқы қабырға қашықтық:

$$B = 4 / 2 = 2 \text{ м}$$

$B / l = 2 / 2 = 1$ енінің тереңдікке қатынасы

$$\rho_{\text{орт}} = \frac{\rho_{\text{жоғ}} + \rho_{\text{ст}} + \rho_{\text{кал}}}{3} = \frac{50 + 10 + 50}{3} = 36,7\%$$

$\rho_{\text{орт}} = 0,4$ орта шағылысу коэффициенті

$L / B = 8$ – ұзындықтың тереңдікке қатынасы

$l / h_{\text{есеп}} = 1 / 0,1 = 10$ жұмыс биіктігінің беті

Осы мәндерді пайдаланып кестеден $r_1=1,2$ мәнін анықтаймыз.

$K_{\text{ғим}}$ – қарама – қарсы тұрған ғимараттардың көлеңкелену коэффициенті.

$$L_{\text{ғим}}/H_{\text{ғим}}=3,125 \text{ сондықтан да } k_{\text{ғим}}=1 \text{ тең.}$$

Есептеу формуласындағы барлық мәндерді алмастырамыз:

$$S_0 = 128 \cdot 0,67 \cdot 1,2 \cdot 1,5 \cdot 1/0,432 \cdot 1,2 \cdot 100 = 2,97 \text{ м}^2$$

4.2.2 Өрт сөндіргіш

Есеп әдістемелік нұсқауларымен жүргізілді [13]. Кернеудегі электр қондырғыларын сөндіру үшін адамдарды су ағысы арқылы электр тогымен зақымданудан қорғаудың арнайы шарасыз суды қолдануға болмайды.

Кеңсеге ОПУ-8 типті ұнтақты өрт сөндіргіш орнатылады. Техникалық сипаттамалар 4.3 - кестеде келтірілген.

4.3 – кесте. ОПУ-8 өрт сөндіргішінің сипаттамалары

Параметрлер атауы	Өрт сөндіргіштердің үлгі өлшемдеріне арналған нормалар
Өрт сөндіргіш заттың салмағы, кг	8
Ұнтақ ағысының ұзындығы, м; кем емес.	5
Өрт сөндіргішті іске қосу уақыты, с; көп емес.	5
Ұнтақтың шығу уақыты, с; кем емес.	12
Өрт сөндіру ұнтағының қалдығы, %; артық емес.	10
Пайдалану үшін қол жетімді орта температурасы, С.	-30 +50
Габариттік өлшемдері:	
Диаметрі, мм	163
Биіктігі, мм	570
Зарядталған өрт сөндіргіштің салмағы, кг.	13,5
В класты сөндіру ауданы, м ² ; кем емес	3,8
Жұмыс қысымы, МПа	1,2
Корпустың сыйымдылығы, г	8

ОПУ түріндегі ұнтақты унифицирленген өрт сөндіргіштер А класты (қатты заттар), В класты (сұйық заттар), С класты (газ тәріздес заттар) және 1000 В дейінгі электр қондырғыларын өрт сөндіруге арналған.

Барлық өрт сөндіргіштер мерзімді тексеруге және қайта зарядтауға жатады. Көлемді өрт сөндіру үшін m_d ұнтақты құрамының есептік салмағы, кг мына формула бойынша анықталады:

$$m_d = k \cdot g_n \cdot V \quad (4.5)$$

мұндағы $k = 1,2$ - құрамның ескерілмейтін шығындарын өтеу коэффициенті; $g_n = 0,4$ - құрамның нормативтік массалық шоғырлануы; V - кеңсе көлемі.

$$V = A \cdot B \cdot H \quad (4.6)$$

мұндағы $A = 3$ м - кеңсенің ұзындығы;

$B = 2,5$ м - кеңсенің ені;

$H = 4$ м - кеңсенің ұзындығы.

Онда:

$$V = 3 \cdot 2,5 \cdot 4 = 30 \text{ м}^3$$

Демек:

$$m_d = 1,2 \cdot 0,4 \cdot 30 = 14,4 \text{ кг}$$

Егер кеңсенің жабық конструкцияларының алаңы 1% -дан 10% -ға дейін болатын тұрақты ашық тесіктер болса, тесіктердің 1 м² алаңына 5 кг-ға тең 1 м² ұнтақ құрамы үшін 5 кг қосымша тұтыну қажет. ($14,4 + 5 = 19,4$ кг).

X баллондарының есептік саны 20 литрлік 12,5 кг ұнтақ құрамының сыйымдылығы есебінен анықталады.

Магистральдық құбырдың ішкі диаметрі d_i , мм, мынадай формула бойынша анықталады:

$$d_i = 12 \cdot \sqrt{2} = 17 \text{ мм}$$

Магистральдық құбырдың эквивалентті ұзындығы 12, м, мынадай формула бойынша анықталады:

$$l_2 = k_1 \cdot l \quad (4.7)$$

мұндағы $k_1 = 1,2$ - жергілікті ысыраптарды ескермейтін өтем үшін құбыр ұзындығының ұлғаю коэффициенті;

$l = 3$ м - жоба бойынша құбырдың ұзындығы;

$$l_2 = 1,2 \cdot 3 = 3,6$$

A3, мм² суландырғыштың шығу тесігі қимасының ауданы мынадай формула бойынша анықталады:

$$A_3 = \frac{S}{e_1} \quad (4.8)$$

мұндағы S – магистральдық құбыр қимасының ауданы, мм²;
 e_1 - суару саны

Онда:

$$A_3 = \frac{3,14 \cdot 8,52}{1}$$

Ұнтақ шығыны Q , кг/с, құбырдың эквивалентті ұзындығы мен диаметріне байланысты және 1,4 кг / с тең.

Ұнтақ құрамын берудің есептік уақыты t , мин, мынадай формула бойынша анықталады:

$$t = \frac{md}{60Q} \quad (4.9)$$

$$t = \frac{19,4}{60 \cdot 1,4} \text{ мин}$$

Ұнтақ құрамының негізгі қорының салмағы m , кг, мынадай формула бойынша анықталады:

$$m = 1,1 \cdot m_d \cdot (1 + \frac{k_2}{k}) \quad (4.10)$$

мұндағы $k_2 = 0,2$ - баллондар мен құбырлардағы ұнтақ құрамының қалдығын ескеретін коэффициент.

Онда:

$$m = 1,1 \cdot 19,4 \cdot (1 + 0,2/1,2) = 24,9 \text{ кг}$$

Бөлім бойынша қорытынды: өміртіршілік қауіпсіздігі бөлімінде кәсіпорындағы еңбек жағдайына толық талдау жүргізілді. Еңбек қызметі барысында кәсіпорын қызметкерлері ұшырайтын негізгі қауіпті және зиянды факторлар анықталды, операторлық жұмыс орындары мен жабдықтарды орналастыру жоспары келтірілген.

Жұмыс аймағының қалыпты жұмыс істеуі үшін, жұмыс аймағының жеткіліксіз жарықтандырылуын жоюды есептеу кезінде, терезелердің қалай орналасқанын сәйкесінше, табиғи жарықтандыру жеткілікті болуы үшін 2 терезенің жеткілікті екендігін анықталып, және күннің оңтүстік жақтан түсетінін ескере отырып, дұрыс шешімдерге келдік. Микроклимат нормаларын қамтамасыз ету үшін, стандартқа сәйкес орташа ауырлықтағы жұмыстарды орындау кезіндегі өндірістік үй-жайлардың микроклиматының нормаларын орындадық және де оның кеңсе қызметкерлеріне пайдасын есептедік. Өрт қауіпсіздігін алдын-алу мақсатында кеңсе ішіне қанша хабарлағыш құрылғы

және қанша өрт сөндіргіш кететінін есептедік. Өрт қауіпсіздігі яғни, өрт сөндіргішке есептеулер жүргізілді. Ұнтақ құрамының негізгі қорының салмағы, ұнтақ құрамын берудің есептік уақыты, магистральдық құбырдың ішкі диаметрі, магистральдық құбырдың эквивалентті ұзындығы және ауданы есептелінді. Сәйкесінше хабарлағыш құрылғы 23 дана, ал өрт сөндіргішке жалпы сипаттама беріп кеттік.

5 Тәуекелдерді бағалау

5.1 Тәуекелді талдау және бағалау

Дипломдық жұмыстың осы бөлімінде іздестіру жүйесіне, дерекқор көзіне шабуыл жасалынатын активтерінің тәуекелдерді бағаладым.

Тәуекелді бағалау - тұтастай алғанда, бұл қауіп факторларының пайда болу ықтималдығын анықтау процесі, яғни жобаның (бизнестің) дамуына және жоспарланған нәтижелерге қолайсыз әсер ететін белгілі бір оқиғалар немесе жағдайлар. Қысқаша айтқанда, тәуекелдерді бағалау дегеніміз - сандық немесе сапалық тұрғыдан тәуекелдердің мөлшерін (дәрежесін) анықтау[15].

Тәуекелдерді бағалаудың жоспары жалпы бірдей, ол келесі бес кезеңнен тұрады:

1) іске асыру тәуекелі бар көздер мен тәуекелдердің себептерін, кезеңдері мен жұмысын анықтау;

2) қарастырылып отырған жобаға тән барлық ықтимал тәуекелдерді сәйкестендіру;

3) жекелеген тәуекелдер деңгейін және тұтастай алғанда жобаның қауіптілігін, оның экономикалық орындылығын анықтайтын бағалау;

4) тәуекелдің қолайлы деңгейін айқындау;

5) қауіпті азайту жөніндегі шараларды әзірлеу.

Бағалаудың алғашқы екі кезеңі нақты жағдайды ескере отырып және жоғарыда келтірілген тәуекелдердің жалпы жіктелуін қолдану және талдау арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Осы алгоритмге сәйкес тәуекелдерді бағалау мен тәуекелдерді зерттеудің бір-бірін толықтыратын екі саласына бөлінеді - сапалық (бірінші, екінші және бесінші кезеңдер) және сандық талдау (үшінші, төртінші және бесінші кезеңдер), сондықтан тәуекелдерді талдау әдістерін сәйкес осы арқылы жіктеуге болады.

Теориялық айырмашылықтарға қарамастан, әртүрлі практикалық есептеулерде (жеке және ұжымдық) тәуекел факторлары мен белгісіздіктерді ескеруге бірдей тәсілдер қолданылады.

Тәуекел деңгейі екі мәнді біріктіру арқылы анықталады: ақпараттық қауіпсіздік саласындағы инциденттің ықтималдығы және оның салдарының мөлшері. Оқиға активтің осал тұсын пайдаланатын және оның қауіпсіздігін бұзатын қауіпті іске асыруды қамтиды. Ақпараттық активтің қауіпсіздігі ақпараттың құпиялылығы (рұқсатсыз танысудан қорғау), тұтастық (ақпараттың өзектілігі мен дәйектілігі, оның жойылуынан және рұқсат етілмеген өзгертулерден қорғалуы) және қол жетімділік (қажетті уақыт кезеңінде қажетті ақпараттық қызметті алу мүмкіндігі) сияқты қасиеттеріне жатады[14].

5.1-кесте – Қауіптің туындау ықтималдығы шкаласы

Қауіптің туындау ықтималдығы шкаласы	
Ықтималдылық деңгейі	Қауіптің туындау ықтималдығы
1 – Өте төмен	Шамамен 2-3 рет 10 жылда
2 - Төмен	Шамамен 5 жылда бірнеше рет және сирек
3 - Орташа	Шамамен жылына бірнеше рет
4 - Жоғары	Айына шамамен 1 рет
5 – Өте жоғары	Шамамен айына бірнеше рет

Келесі кестеде деңгейлер бойынша тәуекел салдарының шамасы көрсетілген.

5.2-кесте – Залал шамасының шкаласы

Залал шамасының шкаласы	
Мәні	Сипаттамасы
1 – Өте төмен	құны 50 000 теңгеге дейін
2 - Төмен	құны 200 000 теңгеге дейін
3 - Орташа	құны 500 000 теңгеге дейін
4 - Жоғары	бағасы 1 000 000 теңгеге дейін
5 – Өте жоғары	құны 1 000 000 теңгеден жоғары

Дипломдық жұмысты әзірлеу кезінде қолданылатын маңызды объектілерді анықтау арқылы қорғауды талап ететін активтер тізімі жасалды:

- жұмыс станциясы;
- Web-сайт;
- сервер;
- деректер базасы.

5.3 кесте – Тәуекелдерді бағалаудың қорытынды кестесі

№	Қауіптер	Осалдықтар	Жоғарғы мәні	Қорғаныс шаралары	Қалдық мәні
1 Жұмыс станциясы					
1.1	Ақпараттардың, тасымалдаушылардың ұрлануы	Рұқсатсыз көшіру	4	Құпия ақпараттың ақпараттық жүйеден ағып кетуінің алдын алу	3
1.2	Бағдарламалық бұзылуы	DDOS шабуылдар немесе техниканы істен шығаруға бағытталған басқа да шабуылдар	2	Басып кіруді анықтау жүйесі, жүйені резервтік қалпына ке	1
1.3	Деректерді өзгерту	Ақпараттық жүйемен жұмыс істеу кезінде белгіленген ережелерді білмеу немесе сақтамау және деректерді өзгерту	4	Рұқсат етілмеген қолжетімділікті жүзеге асыру мүмкіндігін болдырмау	3
2 Деректер қоры					
2.1	Деректерді түрлендіру	Деректерді рұқсатсыз түрлендіру	6	Деректер зақымдануының алдын алу	3
2.2	Құпия ақпаратты шифрлеу және оқу	Күрделі ақпаратты шифрленбеген түрде сақтау	6	Серверлерде сақталатын деректерді қорғауға арналған криптографиялық шешімдер кешені	3
2.3	SQL-инъекция	SQL сұраулары үшін сүзгілеу	3	Веб-қолданбаның желіаралық	0

		ережелерінің дұрыс еместігі		экраны	
3 Web-сайт					
3.1	Веб-Сервердің қосымшалардың іздері / браузерлер, клиенттер, серверлер және пайдаланылатын операциялық жүйелер туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді.	Ақпарат ағуы сервер маңызды ақпаратты, мысалы, жүйені бұзу үшін пайдаланылатын қателер туралы хабарламаларды жариялайды	12	Кіруді басқару жүйелері, қоршау және физикалық оқшаулау, конфигурация элементтерінің резервтік көшірмелері	8
3.2	Құпия сөзді, пайдаланушы атын және қате шифрлау кілтін автоматты түрде таңдау	Маңызды ақпаратқа шынайылығын тексермей қол жеткізу мүмкіндігі	9	Қол жеткізуді басқару, парольмен қорғауды ұйымдастыру	6
3.3	Сеансты растау (сеанстың идентификаторын белгіленген мәнге қою мүмкіндігі)	Сеанс идентификаторының болжамды мәні зиянкестерге басқа пайдаланушының сеанстарын ұстап тұруға мүмкіндік береді	6	Қол жеткізуді басқару жүйелері, қоршау және физикалық оқшаулау, конфигурация элементтерінің резервтік көшірмелері	4
4 Сервер					
5.1	Серверді рұқсатсыз басқару	Қол жеткізу құқықтарын дұрыс бөлмеу	8	Рұқсат етілмеген қолжетімділікті жүзеге асыру мүмкіндігін болдырмайды	4
5.2	Жабдықтың істен шығуы	Үздіксіз жұмыс істеу кезіндегі кемшіліктер	12	Басып кіруді анықтау жүйесі, жүйені резервтік қалпына келтіру	8

5.3	Серверлік кеңейтулерді енгізу	Пайдаланушы ұсынған деректерді сервер түсіндіретін файлда сақтамас бұрын тексерудің болмауы.	8	Рұқсатсыз кіруді болдырмайды	4
-----	-------------------------------	--	---	------------------------------	---

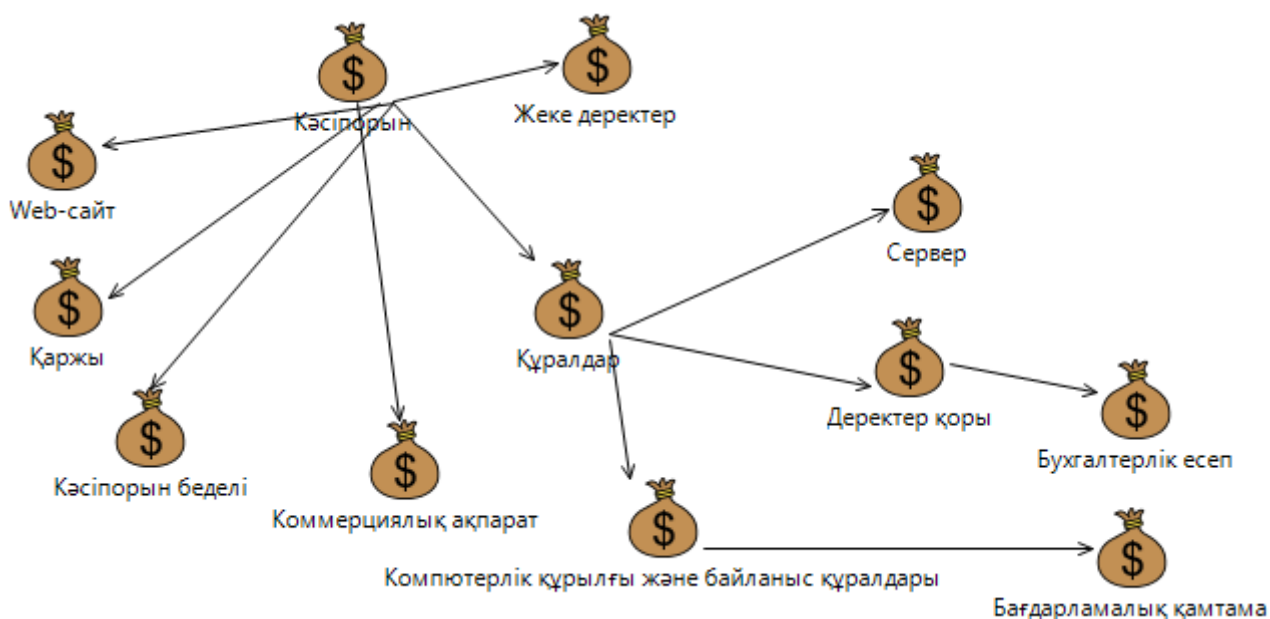

5.2 CORAS құралы арқылы тәуекелдерді талдау

Coras құралы бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу саласында объектілі модельдеу үшін UML – графикалық сипаттау тілін қолданады.

Тәуекелдерді талдаудың көрнекілігі үшін Coras бағдарламалық құралын пайдаландым. Жоғарыда сипатталған активтер диаграммасынан кейін және олардың арасындағы байланысы 5.1-суретте көрсетілген.

Бағдарламада қорғауға жататын құндылықты (акпаратты) білдіретін Asset элементі пайдаландым[14].

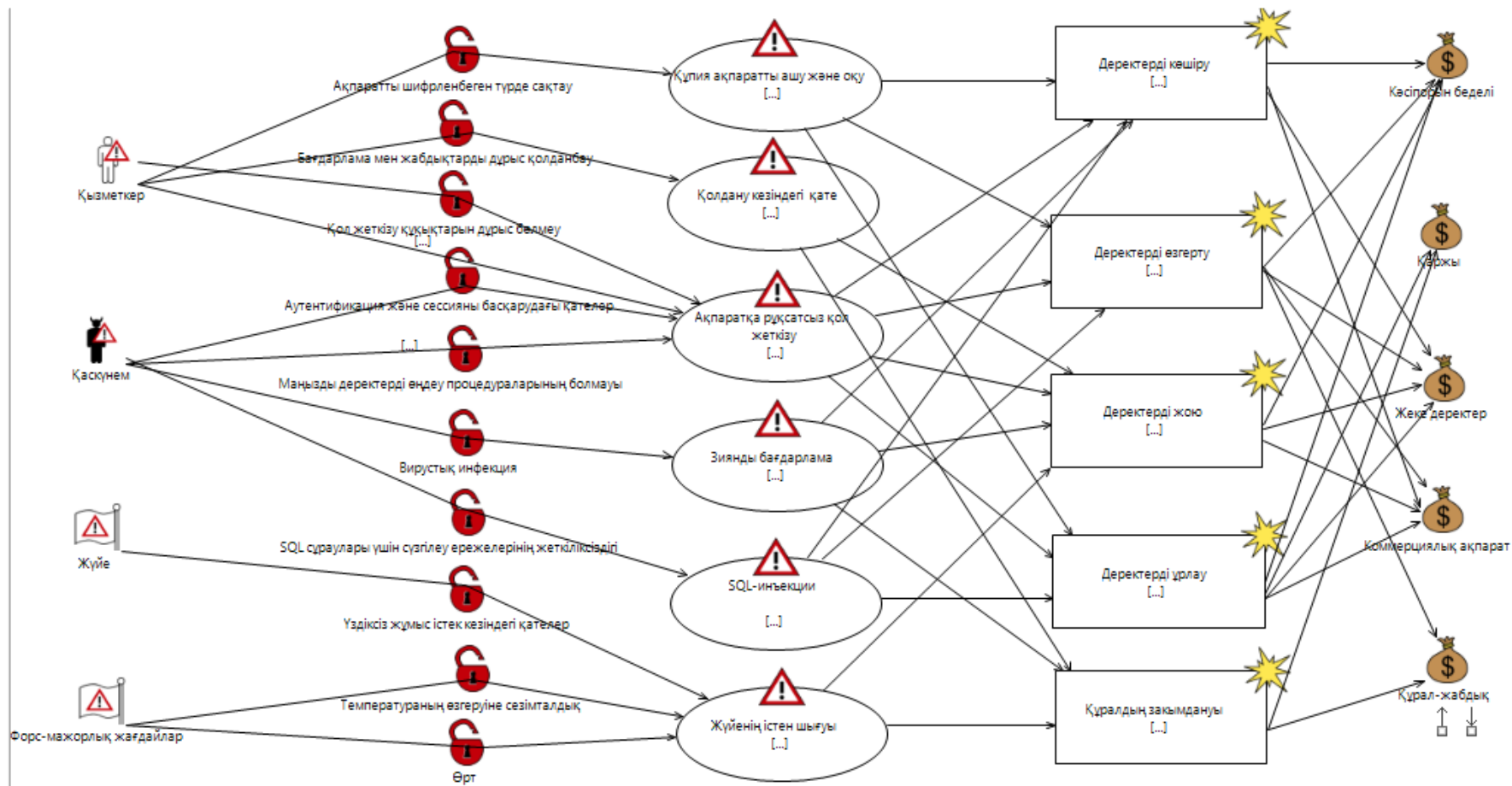

5.1 сурет – Активтер диаграммасы

5.4-кестені пайдалана отырып, тәуекелдерді үлгілейміз, яғни тәуекелдер диаграммасын генерациялаймыз, бұдан әрі әрбір актив үшін әрбір тәуекел бойынша осы тәуекел жүзеге асырылған жағдайда салдарларды анықтаймыз. Алынған диаграмма 5.4- суретте көрсетілген

Бағдарламада келесі элементтер пайдаланылады:

- Threat Human Accident - адам факторымен байланысты қасақана емес қауіп-қатерлерді белгілеу үшін
- Threat Human Deliberate - адам факторына байланысты қасақана қауіп-қатерлерді белгілеу үшін
- Threat Non Human адам факторымен байланысты емес қауіптерді белгілеу үшін;
- Threat Scenario - қатерлерді сипаттау үшін;
- Vulnerability - осалдықтарды сипаттау үшін;
- Unwanted Incident - жағымсыз оқиғаларды белгілеу үшін.

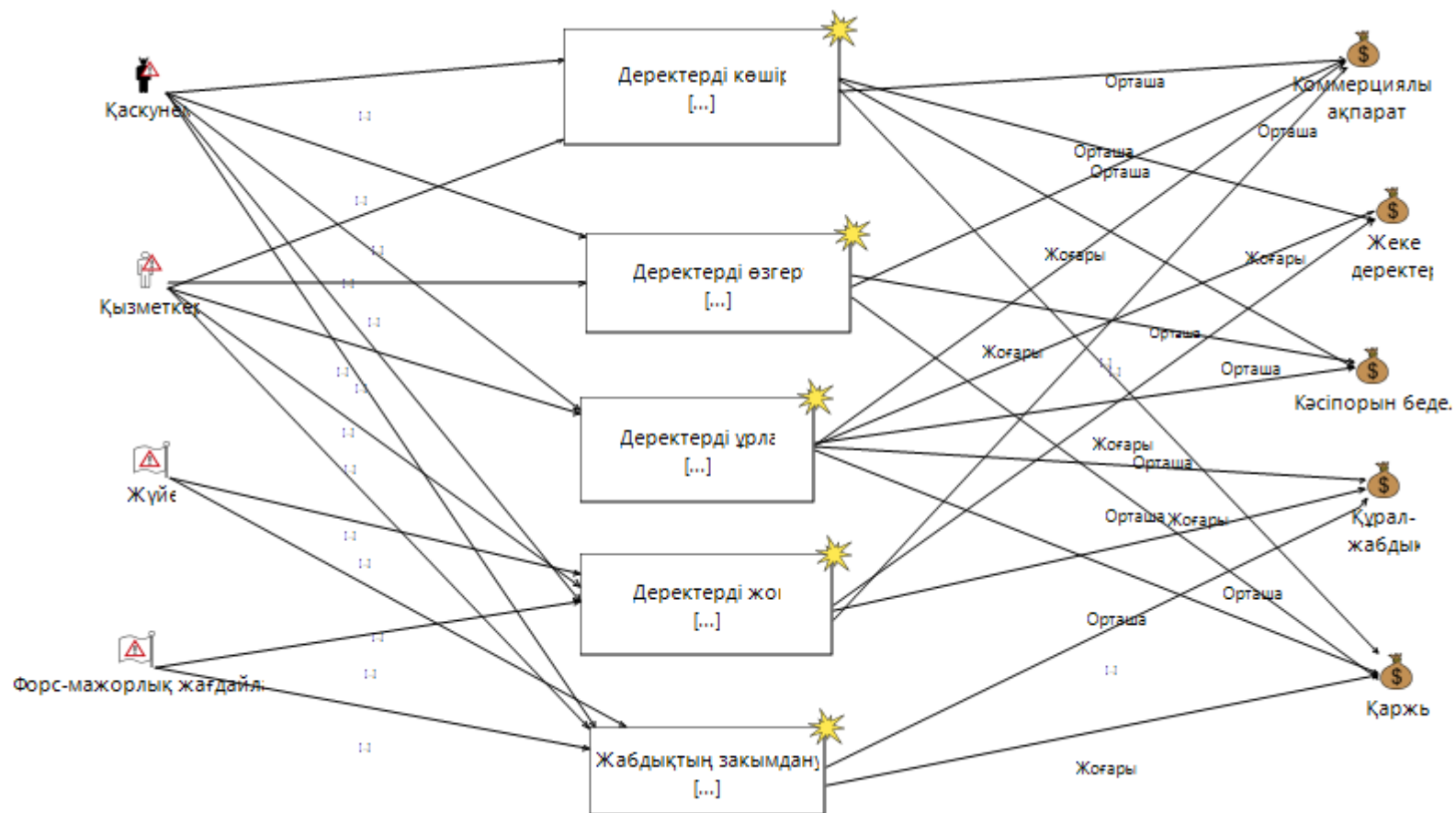
5.2 сурет – Қауіптер моделі

Бұдан әрі пайда болған тәуекелдерді іске асыру жиілігін анықтаймыз (белгілі бір уақыт кезеңінде қауіп-көтерді іске асырудың күтілетін саны).

5.3 сурет – Ықтимал сипаттамалары бар қауіптер моделі

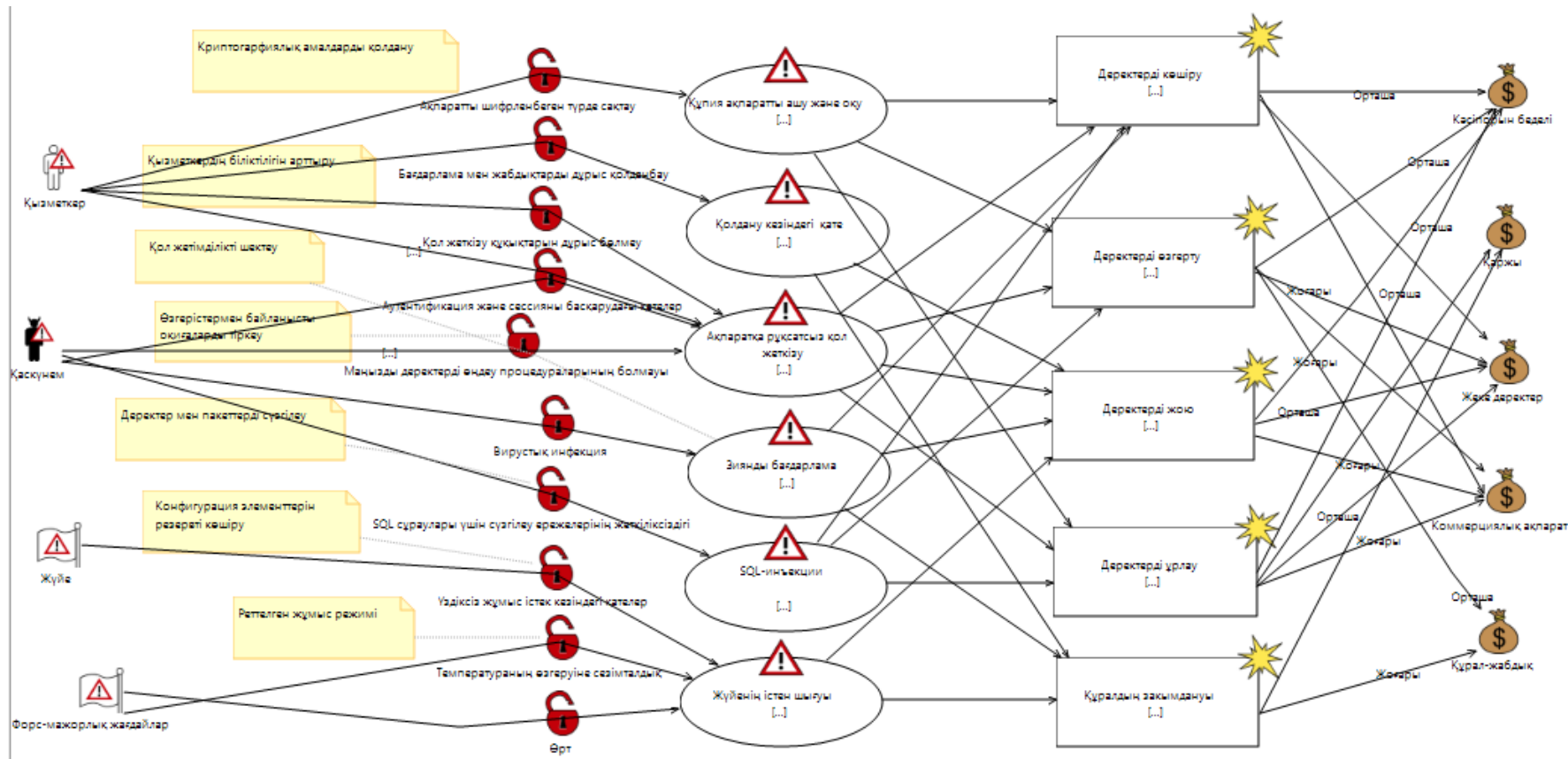
Ақпараттық қауіпсіздік инциденті бірнеше активтерге немесе активтің бір бөлігіне әсер етуі мүмкін. Әсер ету оқиғаның сәттілік деңгейімен байланысты. Әсер қаржылық немесе нарықтық салдарды қамтитын жедел әсердің немесе болашақ (іскерлік) әсердің болуы деп саналады. Әрі қарай әрбір актив үшін тәуекелге ұшырау дәрежесін бағалаймыз (5.4 сурет)

5.4 сурет – Қауіпті жүзеге асыру салдарларының сипаттамасы бар тәуекелдер диаграммасы

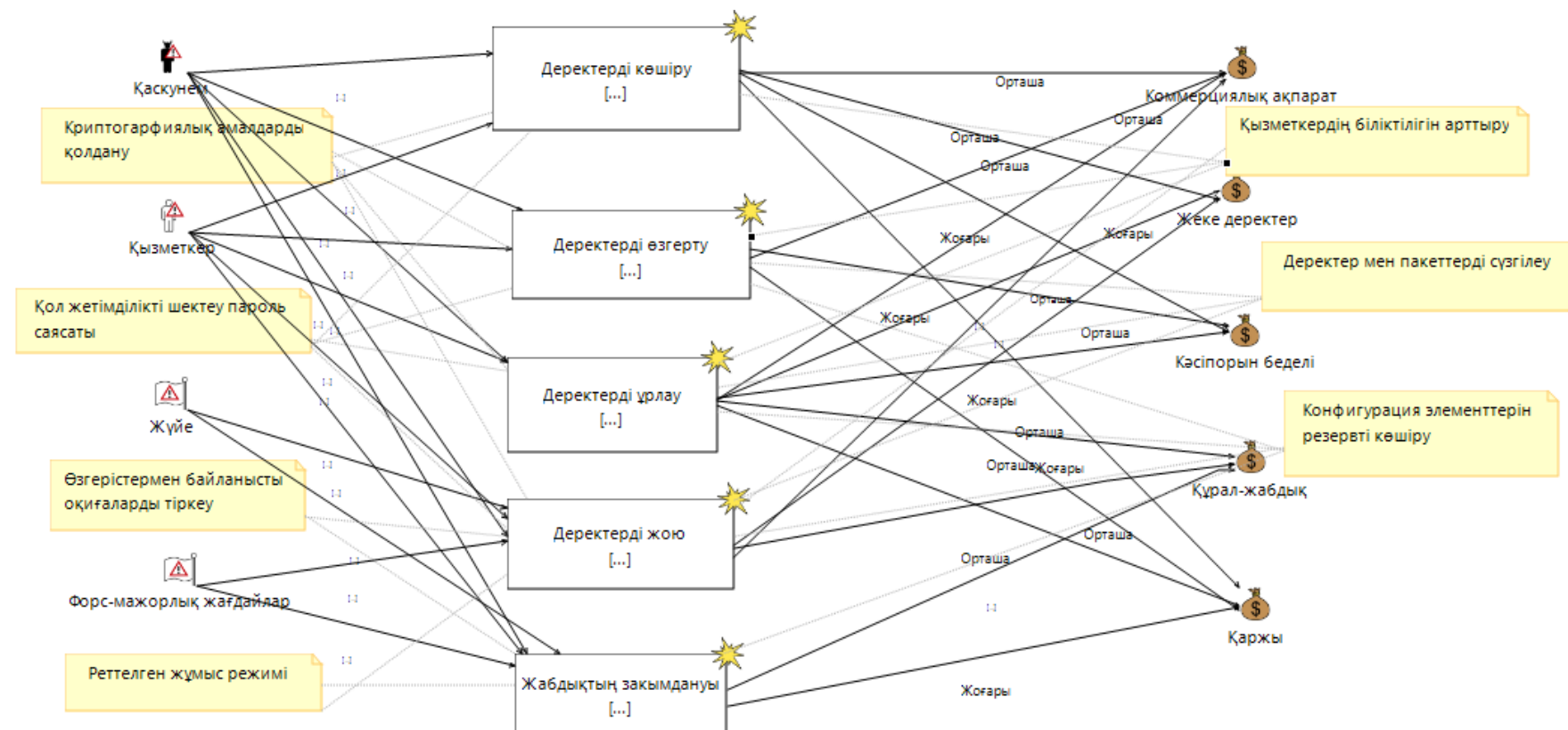
Іс-шараларды таңдау және нақтылау ақпараттық қауіпсіздікке төнетін қатерді талдау нәтижелеріне негізделуі керек. Біз олардың өмірлік циклі процестерінде бағдарламалық осалдықтардың пайда болуын және

жойылуын болдырмау мақсатында қауіп-қатерді жүзеге асыратын қорғау шараларының тізбесін анықтаймыз (5.5 сурет).

5.5 сурет – Қорғаныс шараларын қосқаннан кейінгі қауіптер диаграммасы

Қорғау шараларын қосқаннан кейін қабылданбайтын тәуекелдер қалуы мүмкін. Мұндай жағдайларда шешім қабылдайтын тұлғаларға қалыпты қабылдау критерийлерін қабылдамайтын тәуекелдерді сақтауға тура келуі мүмкін. Егер бұл қажет болса, шешім қабылдайтын тұлға тәуекелдерге нақты түсінік беріп, шешім үшін ақтауды енгізуге тиіс тәуекелдің қалыпты қабылдау критерийлерін жою (сурет. 5.6).

5.6 сурет – Қолайсыз тәуекелдер диаграммасы

Бөлім бойынша қорытынды: дипломдық жұмыстың осы бөлімінде іздестіру жүйесіне, дерекқор көзіне шабуыл жасалынатын активтерінің тәуекелдерді бағаладым.

Барлық анықталған ресурстар бойынша тәуекелдерге талдау жүргізілді және ақпараттық жүйені қорғау шаралары анықталды. Тәуекел деңгейі ақпараттық қауіпсіздік саласындағы инциденттің ықтималдығын және оның салдарының мөлшерін біріктіру арқылы анықталды.

Іске асыру тәуекелі бар көздер мен тәуекелдердің себептерін, кезеңдері мен жұмысы анықталды. Қарастырылып отырған жобаға тән барлық ықтимал тәуекелдер сәйкестендірілді. Тәуекелдің қолайлы деңгейі айқындалды. Жекелеген тәуекелдер деңгейі және тұтастай алғанда жобаның қауіптілігі, оның экономикалық орындылығы анықталды.

Екінші бөлікте CORAS көмегімен ақпараттық тәуекелдерге талдау жүргізілді және активтерді сәйкестендіруден бастап, қауіп-қатер мен осалдықтар моделінен бастап, қарсы өлшемдерді енгізумен аяқталатын UML диаграммалары салынды.

Қорытынды

Осы дипломдық жобада Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігі саласындағы нормативтік құқықтық актілердің дәйекті мәліметтер базасы, яғни «LegalAct» бағдарламасы жасалды.

Бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу кезінде мен Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік саласындағы заңнамасын зерттедім. Бұл жұмыста мен ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қолданыстағы нормативтік-құқықтық базаның өзектілігін қарастырдым.

Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы киберқылмыстың алдын алу үшін Қазақстан Республикасының әрбір азаматы өздерінің ақпараттық құқықтарын білуі керек. Алайда, құқықтар жиынтығы Қазақстан Республикасының аумағында әрқашан бола бермейді. Бұл Интернет немесе ақылы Интернет-ресурстардың болмауына байланысты. Бұл мәселені шешу үшін Интернетке қол жетімді «LegalAct» бағдарламасы жасалды.

Бағдарлама MS Access дерекқоры мен C# бағдарламалау тілінде жазылған.

Бағдарламада «Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы нормативтік құжаттардың ақпараттық іздестіру жүйесін жобалау» тақырыбы бойынша толық ақпарат бар және студенттерге зертханалық жұмыстарда қолдануға ұсынылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. <http://adilet.zan.kz/kaz>
2. Дмитриенко Т.А. Обеспечение информационной безопасности и развитие информационной инфраструктуры Республики Казахстан // Информационно-аналитический журнал «ANALYTIC». — 2003. — № 5. — С. 12-14.
3. Стрельцов А.А. Актуальные проблемы обеспечения информационной безопасности // Технологии безопасности. — № 11. — С. 54.
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 сентября 2011 г. № 1128 «О проекте Указа Президента Республики Казахстан «О Концепции информационной безопасности Республики Казахстан до 2016 года» (утвержден) // Электронная база нормативно-правовых актов «Параграф». online.zakon.kz/
5. Указ Президента Республики Казахстан от 14 ноября 2011 г. № 174 «О Концепции информационной безопасности Республики Казахстан до 2016 года» // Электронная база нормативно-правовых актов «Законодательство».
6. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 г. № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» (с изменениями по состоянию на 10.07.2012 г.) // Казахстанская правда. — 2012 г. — 17 янв. — № 19-20 (26838-26839).
7. Шаньгин, В.Ф. Информационная безопасность и защита информации. — М.: ДМК, 2017. — 702 с.
8. Дюсебаев М.К., Хакимжанов Т.Е., Абдимуратов Ж.С. Еңбекті қорғау және тіршілік қауіпсіздігі: Оқу құралы. — Алматы: - АЭЖБУ, 2013.-80б.
9. ГОСТ 12.2.032-78 «Система стандартов безопасности труда (ССБТ). Рабочее место при выполнении работ сидя. Общие эргономические требования»
10. ГОСТ 12.1.005-88 «Система стандартов безопасности труда (ССБТ). Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны»
11. ҚР ҚНЖЕ 2.04-05-2002 – «Жасанды және табиғи жарықтандыру» - Сәулет, қала құрылысы және құрылыс саласындағы мемлекеттік нормативтер, Астана, 2002.
12. Абдимуратов Ж.С., Мананбаева С.Е. Безопасность жизнедеятельности. Методические указания к выполнению раздела «Расчет производственного освещения» Алматы: АИЭС, 2009. — 20с.
13. ҚР ҚНЖЕ 2.02-05-2009 – «Ғимараттар мен имараттардың өрт қауіпсіздігі» - Сәулет, қала құрылысы және құрылыс саласындағы мемлекеттік нормативтер, Астана, 2010.
14. Абикенова А.А., Санатова Т.С. Безопасность жизнедеятельности. Методические указания к выполнению раздела «Пожарная профилактика» в

выпускных работах для всех специальностей. Бакалавриат - Алматы: АИЭС, 2009. - 32 с.

15. Баранова, Е.К. Методики и программное обеспечение для оценки рисков в сфере информационной безопасности / Е.К. Баранова // Управление риском. – 2009. – № 1 (49). – С. 15-26.

16. ISO/IEC 27005 Информационная технология. Методы и средства обеспечения безопасности. Менеджмент риска информационной безопасности. М: Стандартинформ, 2008. – 40 с.

А қосымшасы

Бағдарлама листингі

```
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.Linq;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
namespace LegalAct
{
    static class Program
    {
        /// <summary>
        /// Главная точка входа для приложения.
        /// </summary>
        [STAThread]
        static void Main()
        {
            Application.EnableVisualStyles();
            Application.SetCompatibleTextRenderingDefault(false);
            Application.Run(new Form1());
        }
    }
}
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.ComponentModel;
using System.Data;
using System.Drawing;
using System.Linq;
using System.Text;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
namespace LegalAct
{
    public partial class Form1 : Form
    {
        public Form1()
        {
            InitializeComponent();
        }
        private void label1_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            Application.Exit();
        }
    }
}
```

```

}
private void label1_MouseEnter(object sender, EventArgs e)
{
    label1.ForeColor = Color.Red;
}
private void label1_MouseLeave(object sender, EventArgs e)
{
    label1.ForeColor = Color.Black;
}
Point lastPoint;
private void panel1_MouseMove(object sender, MouseEventArgs e)
{
    if (e.Button == MouseButtons.Left)
    {
        this.Left += e.X - lastPoint.X;
        this.Top += e.Y - lastPoint.Y;
    }
}
private void panel1_MouseDown(object sender, MouseEventArgs e)
{
    lastPoint = new Point(e.X, e.Y);
}
private void button2_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form2 form2 = new Form2();
    form2.Show();
}
private void button4_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form3 form3 = new Form3();
    form3.Show();
}

private void бәлімToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form4 form4 = new Form4();
    form4.Show();
}

private void тарауToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{

```

```

        this.Hide();
        Form5 form5 = new Form5();
        form5.Show();
    }
    private void банToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
    {
        this.Hide();
        Form6 form6 = new Form6();
        form6.Show();
    }
}
}
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.ComponentModel;
using System.Data;
using System.Drawing;
using System.Linq;
using System.Text;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
using System.Diagnostics;
namespace LegalAct
{
    public partial class Form2 : Form
    {
        public Form2()
        {
            InitializeComponent();
        }
        private void label1_Click_1(object sender, EventArgs e)
        {
            Application.Exit();
        }
        private void label1_MouseEnter_1(object sender, EventArgs e)
        {
            label1.ForeColor = Color.Red;
        }
        private void label1_MouseLeave_1(object sender, EventArgs e)
        {
            label1.ForeColor = Color.Black;
        }
        Point lastPoint;
        private void panel1_MouseMove_1(object sender, MouseEventArgs e)

```

```

{
    if (e.Button == MouseButton.Left)
    {
        this.Left += e.X - lastPoint.X;
        this.Top += e.Y - lastPoint.Y;
    }
}
private void panel1_MouseDown_1(object sender, MouseEventArgs e)
{
    lastPoint = new Point(e.X, e.Y);
}
private void button1_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form1 form1 = new Form1();
    form1.Show();
}
private void button4_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form3 form3 = new Form3();
    form3.Show();
}
private void linkLabel1_LinkClicked(object sender,
LinkLabelLinkClickedEventArgs e)
{
    Process.Start("http://adilet.zan.kz/rus");
}
private void бәлімToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form4 form4 = new Form4();
    form4.Show();
}
private void тапайToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form5 form5 = new Form5();
    form5.Show();
}
private void бапToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form6 form6 = new Form6();
}

```

```

        form6.Show();
    }
}
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.ComponentModel;
using System.Data;
using System.Drawing;
using System.Linq;
using System.Text;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
namespace LegalAct
{
    public partial class Form3 : Form
    {
        public Form3()
        {
            InitializeComponent();
        }
        private void label1_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            Application.Exit();
        }
        private void label1_MouseEnter(object sender, EventArgs e)
        {
            label1.ForeColor = Color.Red;
        }
        private void label1_MouseLeave(object sender, EventArgs e)
        {
            label1.ForeColor = Color.Black;
        }
        Point lastPoint;
        private void panel1_MouseMove(object sender, MouseEventArgs e)
        {
            if (e.Button == MouseButtons.Left)
            {
                this.Left += e.X - lastPoint.X;
                this.Top += e.Y - lastPoint.Y;
            }
        }
        private void panel1_MouseDown(object sender, MouseEventArgs e)
        {

```

```

        lastPoint = new Point(e.X, e.Y);
    }
    private void button1_Click(object sender, EventArgs e)
    {
        this.Hide();
        Form1 form1 = new Form1();
        form1.Show();
    }
    private void button2_Click(object sender, EventArgs e)
    {
        this.Hide();
        Form2 form2 = new Form2();
        form2.Show();
    }
    private void тарауToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
    {
        this.Hide();
        Form5 form5 = new Form5();
        form5.Show();
    }
    private void бағToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
    {
        this.Hide();
        Form6 form6 = new Form6();
        form6.Show();
    }
    private void бәлімToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
    {
        this.Hide();
        Form4 form4 = new Form4();
        form4.Show();
    }
}
}
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.ComponentModel;
using System.Data;
using System.Drawing;
using System.Linq;
using System.Text;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
using System.Data.OleDb;

```



```

namespace LegalAct
{
    public partial class Form4 : Form
    {
        public static string connectionString = "Provider = Microsoft.Jet.OLEDB.4.0;Data
Source = Diplom.mdb";
        private OleDbConnection myConnection;
        public Form4()
        {
            InitializeComponent();
        }
        private void button3_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            myConnection = new OleDbConnection(connectionString);
            myConnection.Open();
            string bolim = textBox1.Text;
            string query = "SELECT[Балим].[Балим Номери], [Балим].[Балим
Атауы], [Тарау].[Тарау Номери], [Тарау].[Тарау Атауы], [Бап].[Бап Номери],
[Бап].[Бап Атауы], [Бап].[Тармактар] " +
                "FROM(Балим INNER JOIN Тарау ON[Балим].[КодБалим]
=[Тарау].[КодБалим]) INNER JOIN Бап ON[Тарау].[КодТарау]
=[Бап].[КодТарау] " +
                "WHERE [Балим Атауы] LIKE '%" + bolim + "%'";
            OleDbDataAdapter command = new OleDbDataAdapter(query,
myConnection);
            DataTable dt = new DataTable();
            command.Fill(dt);
            dataGridView1.DataSource = dt;
            myConnection.Close();
        }
        private void button1_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            this.Hide();
            Form1 form1 = new Form1();
            form1.Show();
        }
        private void button2_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            this.Hide();
            Form2 form2 = new Form2();
            form2.Show();
        }
        private void button4_Click(object sender, EventArgs e)
        {

```

```

    this.Hide();
    Form3 form3 = new Form3();
    form3.Show();
}
private void бәлімToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form4 form4 = new Form4();
    form4.Show();
}
private void тарауToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form5 form5 = new Form5();
    form5.Show();
}
private void бапToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form6 form6 = new Form6();
    form6.Show();
}
private void label1_Click(object sender, EventArgs e)
{
    Application.Exit();
}
private void label1_MouseEnter(object sender, EventArgs e)
{
    label1.ForeColor = Color.Red;
}
private void label1_MouseLeave(object sender, EventArgs e)
{
    label1.ForeColor = Color.Black;
}
Point lastPoint;
private void panel1_MouseMove(object sender, MouseEventArgs e)
{
    if (e.Button == MouseButton.Left)
    {
        this.Left += e.X - lastPoint.X;
        this.Top += e.Y - lastPoint.Y;
    }
}

```

```

        private void panell1_MouseDown(object sender, MouseEventArgs e)
        {
            lastPoint = new Point(e.X, e.Y);
        }
    }
}
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.ComponentModel;
using System.Data;
using System.Drawing;
using System.Linq;
using System.Text;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
using System.Data.OleDb;
namespace LegalAct
{
    public partial class Form5 : Form
    {
        public static string connectionString = "Provider = Microsoft.Jet.OLEDB.4.0;Data
Source = Diplom.mdb";
        private OleDbConnection myConnection;
        public Form5()
        {
            InitializeComponent();
        }
        private void label1_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            Application.Exit();
        }
        private void label1_MouseEnter(object sender, EventArgs e)
        {
            label1.ForeColor = Color.Red;
        }
        private void label1_MouseLeave(object sender, EventArgs e)
        {
            label1.ForeColor = Color.Black;
        }
        Point lastPoint;
        private void panell1_MouseMove(object sender, MouseEventArgs e)
        {
            if (e.Button == MouseButtons.Left)
            {

```

```

        this.Left += e.X - lastPoint.X;
        this.Top += e.Y - lastPoint.Y;
    }
}
private void panel1_MouseDown(object sender, MouseEventArgs e)
{
    lastPoint = new Point(e.X, e.Y);
}
private void button1_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form1 form1 = new Form1();
    form1.Show();
}
private void button2_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form2 form2 = new Form2();
    form2.Show();
}
private void button4_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form3 form3 = new Form3();
    form3.Show();
}
private void бәлімToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form4 form4 = new Form4();
    form4.Show();
}
private void бағToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form6 form6 = new Form6();
    form6.Show();
}
private void button3_Click(object sender, EventArgs e)
{
    myConnection = new OleDbConnection(connectString);
    myConnection.Open();
    string tarau = textBox1.Text;

```

```

        string query = "SELECT[Болим].[Болим Номери], [Болим].[Болим
Атауы], [Тарау].[Тарау Номери], [Тарау].[Тарау Атауы], [Бап].[Бап Номери],
[Бап].[Бап Атауы], [Бап].[Тармактар] " +
        "FROM(Болим INNER JOIN Тарау ON[Болим].[КодБолим]
=[Тарау].[КодБолим]) INNER JOIN Бап ON[Тарау].[КодТарау]
=[Бап].[КодТарау] " +
        "WHERE [Тарау Атауы] LIKE '%" + tarau + "%'";
        OleDbDataAdapter command = new OleDbDataAdapter(query,
myConnection);
        DataTable dt = new DataTable();
        command.Fill(dt);
        dataGridView1.DataSource = dt;
        myConnection.Close();
    }
}
}
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.ComponentModel;
using System.Data;
using System.Drawing;
using System.Linq;
using System.Text;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
using System.Data.OleDb;
namespace LegalAct
{
    public partial class Form6 : Form
    {
        public static string connectionString = "Provider = Microsoft.Jet.OLEDB.4.0;Data
Source = Diplom.mdb";
        private OleDbConnection myConnection;
        public Form6()
        {
            InitializeComponent();
        }
        private void label1_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            Application.Exit();
        }
        private void label1_MouseEnter(object sender, EventArgs e)
        {
            label1.ForeColor = Color.Red;
        }
    }
}

```

```

}
private void label1_MouseLeave(object sender, EventArgs e)
{
    label1.ForeColor = Color.Black;
}
Point lastPoint;
private void panel1_MouseMove(object sender, MouseEventArgs e)
{
    if (e.Button == MouseButtons.Left)
    {
        this.Left += e.X - lastPoint.X;
        this.Top += e.Y - lastPoint.Y;
    }
}
private void panel1_MouseDown(object sender, MouseEventArgs e)
{
    lastPoint = new Point(e.X, e.Y);
}
private void button1_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form1 form1 = new Form1();
    form1.Show();
}
private void button2_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form2 form2 = new Form2();
    form2.Show();
}
private void button4_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form3 form3 = new Form3();
    form3.Show();
}
private void бәлімToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    this.Hide();
    Form4 form4 = new Form4();
    form4.Show();
}
private void тарауToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{

```

```

    this.Hide();
    Form5 form5 = new Form5();
    form5.Show();
}
private void button3_Click(object sender, EventArgs e)
{
    myConnection = new OleDbConnection(connectString);
    myConnection.Open();
    string bap = textBox1.Text;
    string query = "SELECT[Болим].[Болим Номери], [Болим].[Болим
Атауы], [Тарау].[Тарау Номери], [Тарау].[Тарау Атауы], [Бап].[Бап Номери],
[Бап].[Бап Атауы], [Бап].[Тармактар] " +
        "FROM(Болим INNER JOIN Тарау ON[Болим].[КодБолим]
=[Тарау].[КодБолим]) INNER JOIN Бап ON[Тарау].[КодТарау]
=[Бап].[КодТарау] " +
        "WHERE [Бап Атауы] LIKE '%" + bap + "%'";
    OleDbDataAdapter command = new OleDbDataAdapter(query,
myConnection);
    DataTable dt = new DataTable();
    command.Fill(dt);
    dataGridView1.DataSource = dt;
    myConnection.Close();
}
}
}

```